

SOBOTNA PRILOGA

Foto: Miško Kranjc

Obsojeni na tomahawk?

S

icer brezizrazni relief črt in brazd na obrazu ameriškega zunanjega ministra Warrena Christopherja se je razpotegnil v — za tega sicer zelo zadržanega in zapetega gospoda — nenavadno samovšečen nasmešek. »Si predstavljate, Larry, kako neverjetno tehnologijo imajo ZDA? Z razdalje več kot osemsto milj smo s tomahawk v Bagdadu zadeli natanko tisto skupino zgradb, ki smo jo hoteli. In še več: analitiki pravijo, da smo zadeli zlasti tisto krilo, v katerem je ves računalniški in živčni center iraške obveščevalne službe,« je Christopher dan po ameriškem napadu na Bagdad povedal znanemu izpraševalcu Larryju Kingu na CNN. In tudi izkušena nekdanja ameriška ambasadorica v OZN Kirkpatrickova je s kirurško natančnostjo razlagala, da je Clinton v sedanjem napadu ravnal podobno kot Reagan aprila 1986 z napadom na Libijo. »Tudi tedaj so ameriška letala napadla neko kemično tovarno v Libiji, ne pa Gadafijeve rezidence,« je med televizijskim pogovorom pojasnila nekemu poslušalcu, ki se je razburjal, zakaj je Clinton ukazal raketi rati samo Sadamovo orožje (sedež obveščevalne službe), ne pa tudi Sadama samega.

Seveda pa ni nihče povedal, da so ZDA tudi leta 1986 »malce« po svoje prikojile 51. člen ustanovne listine OZN in v njegovem imenu poslale značno kazensko ekspedicijo nad Gadafijem, čeprav ni bilo povsem jasno, ali je za tedanjim terorističnim napadom na berlinsko diskoteko, polno ameriških vojakov, res stala Libija. Predsednik kongresnega zunanjepolitičnega odbora Dante Fascell pa je ob dogodku pred sedmimi leti sploh izjavil, da je to »popolnoma nov način vstopanja v vojno, način, ki je povsem obšel ameriško ustavo«.

Toda ob vsem tem je vznemirljivo predvsem hladnokrvno, brezosebno razlaganje uporabe sile. Da, to je tisto, kar človeka najbolj presune. Hladnokrvno analiziranje plusov in minusov: Clintonu se je zvišala popularnost s 13 na 50 odstotkov; generalštab pravi, da je bila akcija »popoln uspeh« (kateri generalštab pa je še kdaj priznal, da je bila akcija »popoln neuspeh«?); Sadam Husein je dobil ostro lek-

cija; v varnostnem svetu so akcijo podprli vsi, edinolet Kitajci so nekaj godrnjali o tem, da za takšne reči ne bi smeli uporabljati sile. Sicer pa je akcija v vsakem pogledu — uspela. Kot da bi bilo streljanje s tomahawk po svetu nekaj najbolj samoumevnega. Kot da bi šlo samo za kirurški poseg, o katerem razen kakih tehničnih pomankljivosti ni nič spornega. Kot da bi se policaj za šankom hvalil kolegom: »Na sto metrov sem ga zadel natanko v srce, še pobrcati ni utegnil. Dam še za eno rundo, fanje.«

Čeprav se pragmatična politika pogosto ne zmeni za dejstva in je tudi v sedanjem primeru že zaupno slišati, da je šlo v kuvajtski zaroti le za »pogojne dokaze« (circumstantial evidence), kljub temu denimo, da so predsednik Clinton, njegov svetovalec za državno varnost Lake, zunanji minister Christopher, obrambni minister Aspin in drugi dobili v roke resnično neizpodbitne dokaze o tem, da so Iranci res pripravljali bombni atentat na bivšega predsednika Busha, ko je bil ta sredi aprila na obisku v Kuvajtu. Denimo pravimo zato, ker ob vsem govorjenju o trdnih dokazih, teh Američani dostoj — z izjemo nekaj fotografij — niso objavili. Denimo tudi, da so zato »samoočrambi« in skladno z 51. členom ustanovne listine OZN (kot so ameriški diplomati post festum pojasnili v OZN) izstrelili 23 tomahawkov na Bagdad in z njimi »štrafali« Sadama Huseina. Denimo tudi, da je Clinton hotel s tem poslati Bagdadu zelo jasno in nedvoumno sporočilo, da tudi ta — podobno kot prejšnja Bushova — administracija ne bo trpela njegovih izzivanj, državnega, mednarodnega terorizma in napadov na ameriške državljanke. Denimo, da vse to drži, čeprav bi se seveda lahko takoj vprašali, zakaj — na primer — Clinton z raketo niso odposlali ni počakal do konca sojenja štirinajstici Kuvajtčanov in Irčanov, ki so jih prijeli pod obtožbo, da so načrtovali atentat na Busha. Se morda Clintonu ni mudilo zato, ker so vsi javnomnenjski »ratingi« kazali, da je njegova priljubljenost na psu in bi izkazovanje korajžnosti lahko izboljšalo njegov lik? Bi ukazal raketni napad, če bi kazalo,

da ameriška javnost tega ne odobrava? A četudi odmislimo te pomisleke, se moramo nujno vprašati vsaj naslednje: ali bo po vsej vedno tako?

Ali bomo torej po vsej deležni rakete roke ameriške justice, kadarkoli se bo Washingtonu zazdelo, da mora ukrepati »v samoočrambi« in skladno z 51. členom carterjevega desanta v Iranu 1980 in zlasti Reaganovih ekspedicijskih pohodov — zelo raztegljiva stvar in predmet raznih razlag. Clinton je z napadom na Bagdad — drugače od predhodnika Busha, ki je v večini primerov za podobno ravnanje najprej iskal alibi v »multilateralu«, v OZN — ukrepal izrazito unilateralno in je varnostni svet šele kasneje samo »seznanil« s svojim dejanjem.

Raketni napad na sedež iraške obveščevalne službe ni razbil samo sten in računalnikov in vohunškega vezja, ampak je imel tudi »stranske učinke«: nedolžne žrtve med civilnim prebivalstvom, kar pa je, kot je nekdo v Washingtonu dejal, »part of the game«, del igre. Za enega (hipotetično) mrtvega Američana torej nekaj mrtvih Irčanov. To je vsekakor nevaren primer za prihodnost. Če bi parafrazirali Hemingwaya, ki je z »ne vprašaj, komu zvoni, zvoni tebi« parafraziral starega pesnika Donna in njegove stihe o »človeku, ki ni otok zase«, potem nelagodno, vendar upravičeno lahko rečemo, da so rakete, ki so letele na Bagdad — ne glede na to, kakšen režim in oseba vladata tam — letete tudi na nas, na ves svet.

Smo obsojeni na ameriški tomahawk? V Evropi in drugod po svetu smo bili vedno — hočeš nočeš deležni ameriške množične proizvodnje. In tako danes nosimo ameriške kavbojke, pijemo kokakolo, golatamo hamburgerje, poslušamo ameriško glasbo, gledamo hollywoodske proizvode in CNN, kupujemo ameriške ceđeje, videokasete, avtomobile, računalnike, najemamo ameriške svetovalce, beremo ameriške časopise in revije... Zdej se nam obetajo še tomahawk. Indijanska usoda tudi?

ZDA so se po končani hladni vojni znašle pod veliko in nevhvalno pezo odgovornosti za svet, ki je ušel s tečajev nekdanjega ravnovesja, temelječega na sili in strahu. O tem ni nobenega dvoma. Združene države, ki so po propadu SZ čez noč ostale brez »pravega nasprotnika«, ob katerem bi lahko merile svojo držo in moč, so se znašle poklicane pred (samo) zahtevo po »vodenju sveta«. Od Uncla Sama zahtevamo moč in nemoč. Predsednik Bush je v času zalviske krize začel graditi okvir »nove svetovne ureditve« in multilateralne podpore (OZN), vendar pa so se zamislili in načela o novi ureditvi, v kateri bi ZDA s svojo demokratično ureditvijo povedle svet v svetlejša obzorja 21. stoletja, razblinile v ameriškem volilnem letu oziroma že prej — z razpadom Jugoslavije. Ameriška politika, razpeta med ohranjanje statusa quo in obstoječih mednarodnih priznanih meja na eni in temeljne pravice narodov do samoodločbe na drugi strani, je, skileč na razmere v razpadajoči SZ, trdovratno in vsej svoji demokratični in wilsonski tradiciji navkljub zagovarjala ozemeljsko celovitost in enovitost Jugoslavije in objektivno podpirala Miloševićovo Srboslavijo. Eagleburger je po tekočini traku sprejemal naše predstavnike, jih sprva preizkušal, ali so za Jugoslavijo ali ne, kasneje pa jih miril in totaliziral »samo malo še počakajte«. In tudi potem ko je Evropa že priznala neodvisnost Slovenije, Hrvaške, se je Washington še dolgo obotavljal s priznanjem. Christopher in nekateri drugi pa sploh še zdaj mislijo, da je bilo priznanje Hrvaške in Bosne sploh nemško maslo in prenačljeno — in zatorej usodno — dejanje.

V krvavi apokalipsi v Bosni pa je ameriška politika zlasti pod Bushom, posledično pa tudi pod Clintonom povsem padla na izpitu. Zunanji minister Christopher je zadnjič sicer — na vprašanje, zakaj dvojna merila o uporabi sile, ko gre za Irak in Bosno — govoril o tem, da so ZDA pomagale Bosni s pomočjo, vredno 345 milijonov dolarjev. Toda to seveda ni pravi odgovor. ZDA tudi z milijardno pomočjo ne morejo prikriti dejstva, da so zamudile priložnost, da si z ostrim in pravočasnim na-

stopom zoper agresorja zares zagotovijo moralni in politični kredit za vodenje sveta oziroma ustvarjanje nove svetovne ureditve. »Popravljanje« te priložnosti z odmetavanjem pomoči iz zraka je seveda obliž, ki ne sodi na nobeno rano, še najmanj pa more prekriji sluzo zagrešene politike. ZDA niti pod Bushom niti pod Clintonom ni uspelo in niti niso intenzivno poskušale — z mednarodno koalicijo pritisniti na napadalca in ga prisiliti k umiku. Namesto tega sta si ameriški in evropski kontinent raje privoščila več setov pingponga in si z ostrimi zamahi servirala žogice odgovornosti. Rezultat je danes znan, izražajo pa ga najnovejši delitveni načrti Bosne in Hercegovine in nagrajevanje agresorja.

Predsednik Clinton je v svojih zunanjepolitičnih prioritetah, kot kaže, Bosno praktično »odpisal« in je še vedno najbolj zagledan v Rusijo — in to tako močno, da je Moskvo na primer obvestil o nameravani izstrelitvi tomahawkov, Kijeva pa ne. Zaradi tega in pa tudi zato, ker nenehno govori le o pomoči Rusiji, ne pa tudi drugim nekdanjim delom SZ, si Washington v užaljeni Ukrajini ustvarja novo nasprotnico, oboroženo — kar nikakor ni nezamisljivo — z jedrskim orožjem. Po Bosni bo Ukrajina nova kardinalna napaka ameriške zunanje politike.

Kaj je potemtakem storil predsednik Clinton s 23 raketami tomahawk? Ameriški javnosti je pokazal, da je »odločen«. Morda to izkaznico potrebuje tudi pred pomembnim tokijskim vrhom šefov najrazvitejših držav prihodnjega teden. Njegova tako izkazana odločnost pa skoraj zagotovo ne bo preplašila teroristov, če se ti morebiti spet odločijo za kak bombni napad. Z izključno enostransko (ameriško) akcijo v imenu ameriških nacionalnih in »samoočrambnih« interesov in brez mednarodne oziroma multilateralne podpore pa je seveda tudi dokazal, da je za zdaj samo — ameriški predsednik, ki s tomahawkom plaši svet, namesto da bi narode modro povabil v svoj veliki beli wigwam in jih poskušal spraviti ob dobri pipi miru.

Mitja Meršol

MILAN KUČAN

SIMBOLIZIRAM ČAS PREHODA

Predsednik republike o dosjeh, o Sirsetu in Kozincu, o padanju natalitete, o pismu šestere, o tem, ali bo Slovenija vojna krajina ali del mirne Evrope...

Dovolite, da vam najprej postavim nekaj medsebojno nepovezanih vprašanj, ki pa tako ali drugače vzbudijo zanimanje. Najprej: ste za uničenje zloglasnih dosjejev?

Prejsem nise, za njihovo javno uporabo. Vsakdo, na kogar se kak dosje nanaša, ima pravico do vpogleda vanj. Dosjeji so bili delami za določeno službo v določenem času z določenimi nameni in ne vem, ali jih je mogoče sprejeti kot objektivno podlago za oceno človeka. Tu je tudi izkušnja z drugimi takimi službami po svetu, ki ob takih spremembah tudi uničujejo del arhivov. Uničujejo jih selektivno in seveda je mogoče domnevati, kaj je pri tem merilo. In problematično ni samo tisto, kar je uničeno, ampak tudi tisto, kar ostane in predvsem zakaj ostane. V Nemčiji so tem papirjem Stasija naposedel uradno odvzeti legitimnost. Kot rečeno, predvsem nise za javno uporabo teh dokumentov.

Domnevate, mislite, veste...da obstaja tudi dosje o vas?

Nekdanji KOS ga je gotovo imel. Za druge službe domnevam, da podatkov o meni niso zbirale.

Se vam zdi, da je bil Siršev žrtvovan ali da je prav in normalno, da je odšel s politične scene?

Moral bi povedati vse relevantne podatke. No, za vse in seveda tudi za državne funkcije velja domneva o nedolžnosti. Dokler g. Siršetovi stvari, ki ga domnevno bremenijo, niso dokazane, zanje seveda ne nosi odgovornosti. Če pa je ocenil, da bo pod bremenom nenehne ponavljanja še nedokazanih obtožb težko opravičil to občutljivo delo, pa je boljše, da bi jo storil prej kot pozneje. S tem seveda nikakor ne ocenjujem njegove moralne krivde za očitano.

Ali ne bi Drnovšev ravnal politično, ko bi Siršeta in Kozinca, potem ko so se pojavili prvi očitki in sumi, nekako suspendiral, uvedel o zadržki kar najbolj verodostojno preiskavo in se potem pač ravnal po njenih dognanjih?

To bi bil možen način ravnanja. Sam bi v takem položaju hotel ugotoviti, koliko lahko zaupam sodelavcem. In če bi mi pogovori potrdili, da jim lahko, bi pustil, da ostanejo na funkciji. Kajti v tem vsemplensnem pritisku nedokazanega obtoževanja je treba ljudi zaščiti. Če bi me navdajali dvomi, bi ravnal tako, kot ste nakazali v vprašanju.

Rekel sem: če bi Drnovšev ravnal politično, če bi torej upošteval ne toliko svoje, ampak predvsem javno mnenje.

Javne mnenja sprva še ni bilo, ustvarja se šele zdaj s ponavljanjem stvari, ki za zdaj niso dokazane. In to je pomembno vprašanje: ali naj človek preprosto preneha s funkcijo, ali naj javnim mnenjem, se pravi odstopi od temeljnega načela pravne države in demokracije - od domneve nedolžnosti. V taki ali drugačni odločitvi je nekaj tveganja.

Ali se vam zdi ravnanje ministra oz. takrat odvetnika Kozinca v zvezi z Vinkom Levstikom in udbo kakorkoli moralno zavrženo oziroma tako, da bi moral zdat kot minister odstopiti?

To je stvar etike, človeške in poklicne. Če je bilo med odvetnikom in njegovim klientom vzpostavljeno razmerje popolne zaupanja, potem je stvar njegove odločitve. Kako sta ravnala; vsa ostalo je manj pomembno.

Niška nataliteta postaja eden dominantnih problemov Slovenije. Nekako strašljivo je, da je rodnost dramatično padla pred v zadnjih 10 letih, čas, ki je bil za Slovenijo sicer izjemen, tako rekoč zgodovinski vrhunec.

Za starše je zelo pomemben občutek, da lahko svojim otrokom nudijo stabilne in dostojne življenjske razmere. Mi smo šli zadnja leta skozi dovolj nestabilne, kar izredne razmere. To je moralo imeti svoj vpliv. Zdjaj po mojem razlogov, da se naprej živimo z logiko izrednih razmer, ni več. Toda v javnosti se ta logika še kar reproducira. To je zame izraz nesposobnosti dela slovenske politike, da bi živela z logiko normalnih razmer, z logiko življenja, ko se ne dela več zgodovina.

Kaj za vas pomeni to padanje natalitete; je, če ostanemo pri metafizičnih kategorijah, bolj posledica pomlajevanja narodove volje do življenja ali pa predvsem prožna posledica neke splošne negotovosti v teh predhodnih časih, padajočega standarda itd.?

To je samo dokaz pragmatičnosti Slovencev, ki v teh nestabilnih razmerah z negotovo perspektivo preprosto nočijo prevzemanju odgovornosti za negotovo usodo otrok. V tem vidim njihovo odgovornost in zrelost. Prav lahko si, recimo, predstavljaj, da se odlo-

čam o otrocih, zvečer pa na TV poslušam, kako bodo pobesili na kandelabre vse komuniste - in v Sloveniji jih je bilo veliko; več je seveda dreves in dovolj je tudi kandelabrov in ko bodo pobesili vse, bo še vedno ostalo nekaj dreves in potem je samo še vprašanje, kdo bo visel naslednji; in potem je na koncu vprašanje in trditve, da ni v Sloveniji mogoče izpeljati nič in ničesar, ker so tu ti ostanki starih struktur. To je v bistvu opravičenje, nemoči, da bi z demokratičnimi sredstvi pravne države do konca speljali preobrazbo iz socializma v pluralistično demokracijo. In se s temi sredstvi zoperstavili morebitnemu nelegalnemu ali kar kriminalnemu ravnanju t. i. starih ali katerikoli struktur. Po tej logiki bo seveda najenostavnejše taktik, ko bo ostal en sam človek, kajti ta edini bo nedvomno imel prav. In mu nihče ne bo oporekal.

In če ho komunist?

Bo pač imel prav komunist. Zdi se mi torej grozljivo, da se lahko v Sloveniji na tak način javno sploh razmisli. Odgovorna politika, zavezana demokraciji, bi morala na to reagirati.

V zadnjem intervjuju za Delo, še pred volitvami, ste rekli, da morate na obe strani kar naprej dokazovati poštenost in verodostojnost svojih stališč. Na kateri dve strani in zakaj morate to dokazovati?

Glede tega se ni nič spremenilo. To kaže tudi vsakdanja politika. In sicer zato, ker eni želijo, da bi jaz simboliziral bivše čase, eni pa se s tem ne strinjajo. Sam želim in tako tudi

začeli živeti z logiko normalnih razmer, za miselnost, da so dovoljena vsa sredstva, ni več opravičila. Vendar obstaja nevarnost, da bodo po njej še naprej segali posamezniki in skupine, ki nočejo priznati neuspeha. Težko rečem, ali je pismo tako resno, zaradi podpisnikov, njihove avtoritete in mojega odnosa do njih. Pismo se me tiče, in to zelo.

Vas je kako ime med podpisniki presenetilo?

Katero?

O tem ne bi govoril.

Peterle, Bučar?

(Kučan se malo zamisli.) Eno ime bi me vsekakor začudilo, če ga ne bi bilo. Ostala pa so me skoraj začudila, da so.

Vam je pismo torej škodilo?

Vprašanje je, kaj človeku v politiki kdaj škodi...

Mislim na vašo podobo, ugled in javnost. Mnenje javnosti o vas pa je poglavita sestavina vaše politične veljave.

Če bi javnost sprejela trditve v pismu za

bistvenih stvari, za katere se bom še naprej zavzemal, je to, da je treba probleme v političnem življenju reševati z demokratičnimi sredstvi pravne države. Pravna država ni dana že s tem, kar je zapisano v ustavi. Je neka stalna tendenca. V praktični politiki se srečujemo z dvema nasprotujočima si tezama. Prva, ki služi kot opravičilo za nesprememljivo: pravnih norm ni, naprej jih je treba postaviti, spremembe pridejo potem. Zame ta ugotovitev seveda izraža potrebo, da čimprej zaokrožimo normativni okvir in uporabimo že obstoječe norme za potrebne spremembe. Druga teza: s sredstvi pravne države se ne da torej ničesar, ker še nismo pravna država, torej je treba uporabiti sredstva revolucionarne države. To je bližnja in huda skušnjava; če ji enkrat podležeš, se boš težko vrnil k sredstvom pravne države. Naj ponovim: Ta model je uporabil Milošević, ko je govoril, da ni važna ustavnost, da se mora zgoditi volja naroda za vsako ceno; in se je »zgodil narod«, najprej na Kosovu in potem v BiH. To je odmik od pravne države. Nasplošno primer je Italija, kjer politično, moralno krizo in tudi njene kriminalne razsežnosti rešujejo ustavne pravne države - sodišča.

V tej dilemi je torej zelo jasno, kako se mora odločiti Slovenija.

Foto: Miko Kranjec

Tu ni zlata sredine?

Tu ni kompromisov. Smisel pravne države je samooomejevanje oblasti. Instrumente pravne države je treba torej uporabljati tudi takrat, ko to ne ustreza pragmatičnim interesom dnevnosti ali njenemu delu. Kazniva ali zavržna dejanja obstajajo v vsaki družbi, razlika je v tem, kako družbe na to reagirajo. Ali uporabijo preventivne, vse vrjane mehanizme, ali pa jih skušajo zaobiti s težami, ki jih je slišati tudi pri nas: resnica za vsako ceno, ni važna, kako se pride do nje! Jaz mislim, da je seveda zelo važno obaj: kaj je ugotovljena resnica in kakšna sredstva so bila uporabljena za to, da se je prišlo do nje.

V času prehoda je seveda veliko mejnih položajev, ko se je zelo težko odločiti med nacelom legalnosti in legitimnosti.

Tu odloča volja države. Treba je vedeti, za kaj se odloča in kakšne so posledice. Nobena stvar v politiki ni preprosta, sicer politika ne bi bila potrebna. Slovenska država je v tej točki na preizkušnji. Ko smo pred plebiscitom sebi in svetu pripovedovali, kaj želimo in kakšna so samostojna Slovenija in ko smo potem svet tudi prepričali, smo to govorili predvsem zaradi lastne demokracije in moralne zaveznanosti nekim načelom in ne zaradi manipulacije s svetom. Od tega ni mogoče odstopiti.

Je res, kot pravi pismo, da ste skušali čim bolj znižati raven proslave dneva državnosti?

»Imam satelitski telefon!« To naj bi med drugim pomenilo, da je ves čas v zvezi tudi z Izetbegovićem, ki se v glavnem zadržuje v Sarajevu, medtem ko Abdić kraljuje v svoji Veliki Kladiš. Vendar ne smemo prezreti, da se oba sila poredko srečujeta, čeprav je na mednarodnih konferencah o BiH nekoliko priložnosti za to. Izetbegović verjeto ne bo nikoli pozabil, kako si je Abdić na začetku vojne v Bjeljini v družbi srbske voditeljice Biljane Plavšić ogledoval trupla Muslimanov, slednjemu pa je politični instinkt verjeto že zdavnaj povedal, da bo vsaka rešitev bosenskohercegoveške »problema« - kakršnakoli bo že - zagotovo izpeljana brez Alije Izetbegovića in se potemtakem ni ravno pametno preveč razkavati v njegovi družbi.

»Babo« se je iz dotadanje vloge lokalnega voditelja zavrtel v »visokoo politiko« že na prvih »demokratskih« volitvah v BiH, ko je zbral celo več glasov kot Izetbegović in bi tako lahko sam postal predsednik. Zdjaj so ga v središču pozornosti postavile nove okoliščine, ki v celoti demantirajo doseženo Izetbegovićovo politiko, afirmirajo pa prav Abdićevo »umetnost preživetja«. To seveda še ne pomeni, da bo Abdić postal novi voditelj bosenskohercegoveških Muslimanov - prav nasprotno, njegova sedanja protislova vloga utegne biti tudi začetek njegovega političnega konca.

Se bo v tem primeru lahko znova zaprl v svojo Veliko Kladišo ali bo morebiti tudi tam odskočno desko, s katere je doslej skakal v jugoslovanski in celo mednarodni prostor? Mladina v svoji rubriki Kdo je kaj svojemu portretirancu praviloma hudomušno napove njegovo prihodnjo življenjsko etapo. Po tem vzorcu bi lahko za Abdića zapisali, da je nekoga dne iz Velike Kladiše preselil v Ljubljano. O tem, ali ga bo tedaj tu čakalo veliko ali malo prijateljev in privrženecv, pa sami ugibajte.

Ko so novinarji Abdića pobarali po legitimnosti njegovega nastopanja v imenu vseh bosenskohercegoveških Muslimanov, je odgovoril:

Ni res. To je največji praznik slovenske države in si zasluži dostojno obeležitev - brez povzdigojanja v mit in brez podcenjevanja z improvizacijami. Moji pomisleki - vem pa, da so bili podobni tudi pomisleki nekaterih drugih - so zadevali spraševanje, kakšna naj bo praznična manifestacija v tem času vojne morije v naši bližini in socialnih stisk (kmečka in učiteljska stavka). Šlo je torej za vprašanje, kakšna proslava, ne pa za vprašanje, ali proslava. Normalno bi bilo, da se razprava o tako pomembnem vprašanju normalno odvijuje, še bolj normalno pa bi bilo, da bi Slovenija poleg zakona o državnih praznikih imela tudi organ, ki bi vnaprej poskrbel za ustrezno obeleževanje vseh praznikov. Tudi to je del državnosti, del odnosa do svoje države in svoje preteklosti.

Se vam zdi, da je imelo praznovanje prevleči vojaški pečati?

Ne. Vojska je sestavni del slovenske države in ta država bo očitno še dolgo živela na samem robu vojne. Tudi do osamosvojitve smo prišli na temelju vojaške zmage in nanjo oprli diplomatsko akcijo, ki je potem prinesla dokončno zmago. Na te vrste praznovanj je vojski gotovo mesto.

O potrebnosti lastne vojske ste imeli večkrat nekoliko drugačno mnenje; zavzemali ste se za demilitarizacijo Slovenije.

Tudi takrat sem mislil in povedal, da je demilitarizacija dolgoročna orientacija in interes Slovenije. Samo premajhna država, da...

Pa je bil takrat poudarek na dolgoročnosti?

Foto: Miko Kranjec

Da. Kot rečeno, smo premajhna skupnost, da bi si lahko privoščili velike izdatke za obrambo. Zdjaj so naši obrambni izdatki primerljivo mal najnižjimi in glede na razmere, v katerih živimo, verjetno pre nizki. Ta usmeritev, ta koncept obrambe seveda ni odvisna samo od nas. Zdjaj in takrat je bila po mojih predstavah povezana s sistemom evropske varnosti in obrambe, ki ga žal še ni. Izpovedovati to voljo tudi takrat, ko nam je grozila vojna, se mi je zdela povsem normalno. Vojne nismo želeli izzvati, bila nam je vsiljena. In Slovenija je se branila. Drugo vprašanje je seveda, kaj kdo razumel pod temi stvarmi, od najbolj ekstremnih mirovnikov do najbolj zagriženih nasprotnikov tega. Tudi to je eno od vprašanj, o katerih v Sloveniji se zdaj ni mogoče normalen dialog.

Se vam ne zdi - povsem nepolitično gledano - da je bilo proslavljanje dneva državnosti dolgočasno predvkljivo in rutinsko kulturniško?

Rekel sem že, da proslava državnega praznika ne more biti improvizirana...
Ali ne bi bilo treba dati tudi take proslave v roke umetniško bolj potencialnim ljudem, ki so sicer bolj nepredvidljivi, zato pa lahko ustvarjajo kaj bolj vzemirljivega?

Vračam se k odgovoru. Stvar ne more biti improvizirana. Če država stoji za svojim praznikom, mora stvari pravočasno pripraviti. Sem spada seveda tudi to, komu poveriti koncept, izvedbo predstave itd. Proslava je lahko sicer pripravljena tudi v dveh dneh, kaj

bo iz tega nastalo, pa je seveda drugo vprašanje. Proslavljanje lahko zapadejo tendenci, da se iz zgodovine dela mit. To pa se ni nikoli končalo dobro. In kot mi nimamo razloga, da bi iz svoje zgodovine delali mit, nam je nikakor ni treba zamolčevati, tudi vojske ne. Smo narod, ki potrebuje samozavest. V preteklosti nimamo veliko heroičnih dogodkov, zato je prav, da jim posvetimo spomin, kot si ga zasluži, zavedajoč se, da je naša zgodovina iz enega kosa, s prijavnosti in manj prijavnimi sestavnimi deli. Narod, ki je pripravljen živeti z vso svojo zgodovino takšno kot je, je velik narod, in Slovenci smo doslej bili sposobni za to.

Se vam zdi, da smo kdaj v zadnjih dveh letih že prestopili mejo prevečevanja zgodovine, mitologiziranja?

Ne. Vendar je to opozorilo dobro imeti v zavednosti.
Ker je tako prevečevanje v logiki države?

V logiki države, ki pozablja, da je demokracija in v službi državljanov; države, ki služi prevečevanju politike in politikov, ki so to politiko delali.
Kup priznanje demokratičnih držav je, ki delajo iz svoje zgodovine velik pomp, za naše razmere prav nezasklian.

Poglejmo primer, ki nam je blizu, Gazimestan - v kaj se je spremenil ta mit!
Te nevarnosti tu ni.

Govorim o tem, do kod lahko pridejo stvari, če ni opozorilo demokratični javnosti, zlasti če ni opozorilo civilne družbe. In v Sloveniji jo je posrkal politika. Pomozne proslave velikih tradicionalnih držav pa je nevarnosti ne vsebujejo, ker se je že izživela.
Vaš govor na proslavi je bil zelo kratak, menda samo 6 minut. Ste s tem manifestirali kako svoje nezadovoljstvo?

Ne. Če je bil govor dolg samo 6 minut, sem tega vesel, ker imam običajno predolge govore. Sicer pa je imel že g. Rigelnik govor v parlamentu, kjer smo bili vsi navzoči. Dva taka, če hočete politično programsko govora sta se mi zdel preveč, še posebej na manifestaciji.
Udeležujete se zelo zelo številnih slavnosti najrazličnejših vrst. Se na njih kdaj dolgočaste? Po svoje bi bilo razumljivo. Te ga sicer ne smete povedati...

Najprej: kdaj me na te proslave vabi? To so zelo različne pridelitve, na primer otvoritev vsakega doma v vasi, ki šteje 200 ljudi. Kritejriji je seveda lahko problematičen, tudi ocenja, ali iti ali ne. Vendar mislim, da ljudem, ki so nekaj skupaj naredili in bi za to radi dobili neko priznanje (prihod predstavnika države pa to zanje je), takega priznanja preprosto ni mogoče odrefi. Neko, kar bo zorela država, bodo zoreli tudi ti kritejriji. Drug problem vidim: na vrsto javnih manifestacij hodijo politiki v zelo majhnem številu.
Zakaj?

Stem se nisem ukvarjal. Toda v teh negotovih časih je za ljudi po moje pomemben občutek, da so povezani s tistimi, ki so jim na volitvah zaupali upravljanje države. Posebej pa se mi zdi problematično, da političnih ljudi, najvišjih državnih funkcionarjev, ni na državnih praznikih.
To bi bila tako rekoč njihova obveznost?

To presjajo prepričan nimj. V drugih državah velja to običajno ne samo za dolžnost, ampak za čast.
Prejste, če sem malo nejevernoro Tomaž, da ste rekli, da težko zavrnete povabilo na to ali ono slavo, ker si ljudje želijo vase navzočnosti. Toda vi ste tudi politik, politik pa mora misliti predvsem nase in s tega stališča je za vas najbrž slabo in kontraproduktivno, če se, kot je bilo nekje zapisano, udeležite vsake pasje procesije; oprostite izrazu.

Ja, res sem bil na pasji procesiji; lani je bilo na stadionu v Šiški evropsko prvenstvo službenih psov. Tam nas je bilo več politikov.
Hočem reči samo to, da za politika ni dobro, če se pojavlja v javnosti preprosto in tako rekoč na vsaki pridelitvi, ker s tem nekako zmanjša svojo vrednost, težo svoje prisotnosti.

S tem se strinjam. Politiki mislijo predvsem na svojo kariero in zelo natančno razmislijo o tem. Povedal sem že, da o svoji politični karieri ne razmišljam več veliko, ker mislim, da je njen aktivni vek iztekel. Zato mi gre bolj za to, da tam, kjer pač morem, vplivam na občutek ljudi, da so povezani s to državo in ona z njimi.
Se vam zdi to, da so vsi podpisniki pisma razen enega bivši komunisti, kakorkoli vredno pozornosti?

Ne.
V pismu je omenjena nekakšna močna skupina vplivnih ljudi, ki naj bi se zavzemali za oživitve Jugoslavije. Kdo bi lahko bil po vašem ti ljudje?

Ni vem. V Sloveniji med resnimi političnimi ljudmi ne poznam nikogar, ki bi o tem sploh razmišljal.
Ker bi bilo to politični samomor?

Ne samo to, bil bi tudi popoln politični analfabet, ki ne razume, da so jugoslovansko zgodbo končali zgodovinski razlogi. Ni je končala slovenska samoodločba - to je bila že posledica. Se pravi, če ne bi bil konec Jugoslavije kot vendarle umetne tvorbe dozor v samih razmerah v njej in v Evropi, potem bi tudi slovenska samoodločba v svetu in z reakcijo sveta imela popolnoma drugačen tok. Ne vidim ne gospodarskih, ne političnih in ne moralnih razlogov za obnovu Jugoslavije. Ta teza ni nastala v Sloveniji, vendar pa se izražlja v naših notranjopolitičnih konfrontacijah. Nastala je v svetu potem, ko se svet ugotovil, da je naredil toliko grobih napak pri ocenjevanju in poseganju v jugoslovansko dogajanje. Te napake niso samo posledica slabega poznavanja zgodovinskih procesov na Balkanu, ampak tudi konflikta interesov najvplivnejših evropskih držav na tem prostoru. Stališča Nemčije, Francije, Angije in Rusije kaže, da je razporeditev interesov sfer na jugovzhodu Evrope in ožjem področju Balkana, zdaj skoraj natančno taka, kot je bila po prvi svetovni vojni. Svet se zdaj dobo zaveda, da je sprejema tisto, čemur je sprva tako grotno nasprotoval - se pravi z vojno dosežen rezultat. To skuša opravičiti z dvema tezama. Prva je, da gre za državljansko vojno, kar pomirja vest, čeprav je to popolno sprevačenje dejstev. Druga teza pravi: ker tudi ta delitev, ko bo do nje prišlo, ne bo povsem pacificirala jugovzhoda Evrope, je

delam, da bi simboliziral čas prehoda Slovencev iz ene družbene ureditve v drugo. Tako dojemam tudi svojo funkcijo, ki je zame funkcija, ki ne dela politike, ampak skrbi za to, da se politika dela v skladu z ustavo in zakoni.

V svojih novejši politični karieri, recimo v zadnjih 10 letih, se vam morda še ni bilo treba tako zagovarjati, kot se morate zdaj. Mislil na vrtnete odlikovanj in pismo šestere. Mislite, da vam je pismo škodilo?

Nikoli se mi še ni bilo treba tako zagovarjati kot zdaj? Moral sem se že, vendar ne zaradi tega pisma. Obtožbe v njem so hude, toda če jih zrediciram na to, da se skuša spraviti Slovenijo nazaj v Jugoslavijo, se ne čutim niti najmanj prizadetega...

Vendar ste tako rekoč pri pričakovanju tiskovno konferenco...

Sklical sem jo pred 25. junijem, pred praznikom, vendar mimo pisma seveda nisem mogel. Obtožba je huda, saj v bistvu govori o izdaji vsega, za kar je v Sloveniji šlo zadnja leta. V pismu so tudi nekatere druge, povsem netočne stvari. V Sloveniji je vedno bolj razširjena manira, da se posamične stvari odprejo, ne da bi se povedale do konca, potem pa se koncentrično krog sumničnej, namigovani, polresnični, in sicer zato, da se ustvarja ozračje nestabilnosti, v katerem pravih in lažnih argumentov sploh ni več mogoče ločiti. Če poenostavim: v prepiru so vsi, ki vpijejo, enako pomembni. Zdjaj, ko smo - upam

resnične, bi mi pismo škodilo. Kaj misli javnost, bodo pokazale šele reakcije. Pismem dobivam veliko, tudi javnih. Razdelil bi jih na dve skupini. V prvo sodijo pisma ljudi, ki nimajo neposrednega vpliva na širše razmere in svoja stališča in razpoloženja pač povejo v medijev, pogosto zato, da bi na kaj opozorili in si nekako olajšali dušo. V drugo skupino so ljudje z tudi velikim javnim vplivom, ki izberejo tega ali drugega domnevno ugodnega naslovnika zato, da postane pismo odmevnejše. Javna pisma so del normalnega političnega življenja, nenormalno pa bi bilo, če bi postala poglavita oblika.

Ste bili zaradi pisma osebno prizadeti?

Najbrž bi bili tudi vi, ko bi vam tako pismo napisali sodelavci iz časov hudih preizkušenj.

Če so obtožbe tako absurde, kot se očitno zdijo te obtožbe vam, človeka najbrž prej kot žalost pogade jeza?

Že prej, zlasti v Beogradu, sem se navadil, da je jezna ne pomaga, ampak samo zamegljavi pravi pogled, izzove čustvene reakcije, te spet nove...

Najbrž je treba večias čustveno ravnati tudi v politiki. Če se vedno in v vsakem položaju ravnava po golem razumu, vsaj včasih ne ravnava organsko in naravno, tako kot se od človeka pričakuje, in torej tudi ne preprečevalno. Tako pa lahko udariš mimo.

Nekaj tveganja je. Vendar je tveganje neprijetno večje, če se prepustiš čustvom. Ena

PORTRET TEDNA

Fikret Abdić

Slovenci v tem trenutku ne premoremo politika, čigar ime bi zmoglo zboljšati vkup vsaj kolikor toliko veliko javno zborovanje. Toda že v naši sosesčini je politik, ki bi sredi Ljubljane takoj zbral nekaj tisoč, če ne kar nekaj deset tisoč ljudi. Ne, to ni Franjo Tuđman. To je Fikret Abdić, zagonetna figura iz tako imenovane Cazinске krajine, s katero postajamo hočeš nočeš vse bolj povezani. Tako je Abdić pred leti v znameniti aferi Agrokomerc oskubil mnoga slovenska podjetja, predvsem pa je v tem času med Cazinom in Veliko Kladišo ter Ljubljano in Mariborom nastal velik »kadrovski« most. Migracijski tok, ki je nastal med obema ozemljema, bo očitno še dolgo vplival na populacijska gibanja pri nas.

Seveda pa o Fikretu Abdiću ne pišemo zavoljo njegovih rojakov v Sloveniji, ki bi ga tu vsekakor navdušeno pozdravili kot velikega državnikar. Nase je (znova) opozoril kot na novo sprejeti član balkanske »visoke politike«, saj se njegovo ime že nekaj tednov tesno prepleta s pričakovanim debaklom Alije Izetbegovića in njegove politike. Razkol v Hercegovine sta vsekakor tesno povezana z Abdićevim imenom, zato ni seveda nič čudnega, da so ga tudi v nekaterih mednarodnih diplomatskih krogih odkrili kot »zanimivega sogovornika«.

Fikret Abdić se je v jugoslovansko zgodovino zapisal že kot direktor Agrokomerca, velikega podjetja, ki je nastalo iz lokalne kmetijske

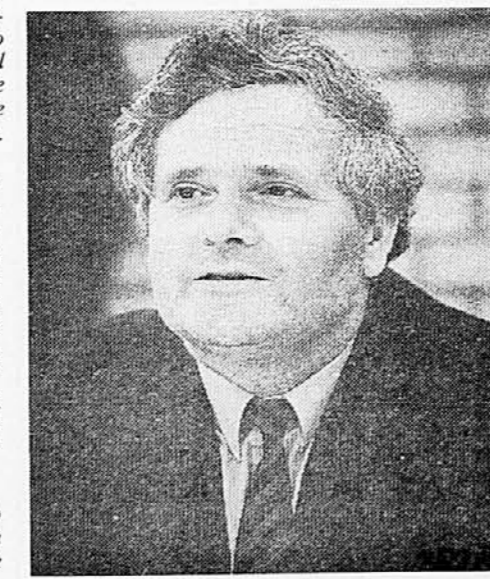

Foto: Miko Kranjec

najboljše to območje spet zapreji v meje neke institucionalno povezane grupacije držav. Skratka, to nestabilno območje kaže zapreti z neko mejo in ga z njo ločiti od Evrope – to hotenje se skriva za temi težami. S tem se za Slovenijo postavi povsem novo vprašanje, ki me zelo skrbi. Sicer je res, da Slovenije nihče v svetu, med najpomembnejšimi politiki ne, ne vidi v tej grupaciji. Vprašanje pa je, ali nas vidi kot vojno krajino, kot tampon (to usoda lahko doživi tudi Madžarska), in kje bo meja med evropsko vojno in evropskim mirom; na zahodu in severu Slovenije ali pa na njenem jugu, na meji s Hrvaško. Zastavlja se mi potem kakšno vprašanje: ali lahko mirno gledamo, kako se bo do našega položaja opredeljevala Evropa, ali pa lahko tudi kaj napravimo?

Prepričan sem, da nekaj lahko storimo. Evropo moramo nekako navezati nase in se povezati na evropski mir. Najbolj neposreden in uresničljiv način za to pa je začeti gradnje cest in železnic, od naše italijanske do madžarske meje. To ne bi bilo samo naše, ampak tudi evropske prometnice, saj bi povezovali evropski jug z evropskim severovzhodom. Evropa bo svoje prometnice seveda varovala. Tu gre torej za močan strateško politične razloge, da v notranjih ne govorim. Naslednji teden bo parlament razpravljalo o zakonskem predlogu dr. Pučnika o t.i. benčinskem torlarju, se pravi o zagotovitvi tolarke protivrednosti za mednarodne kredite, brez katerih teh prometnic ni mogoče graditi. Koncept v ministru za promet je končno izdelan, problem lastne finančne udeležbe pa ostaja odprt. Začetek gradnje je v našem vitalnem, nacionalnem interesu, saj delo na obravnavanih vojni krajini. Poleg strateško političnega gre tu tudi za ekonomski, prometni, politični in seveda psihološki efekt, da ne govorim o preseganju nevarnosti razdelitve Slovenije na dva dela, če ne bo prometno povezana. Skratka, gre za izjemno pomembno odločitev in če parlament ne bo odločil prav, bomo zamudili neprimerljivo več kot samo za nekaj odstotkov dražji bencin.

V kakšno politično dogajanje bi uvrstili pismo, okoli katerega se vrta ta pogovor? Dostojno javno dovolj jasno nakazali, da imate pismo za del nekega političnega procesa ali celo scenarija, če to ni prehud izraz.

Imam ga za dokaz prehoda iz logike izrednih v logiko normalnih razmer, kjer se tudi politično življenje odvija na način pravne države in parlamentarne demokracije. Nimam dovolj elementov za mnenje, da obstaja kak scenarij izrednih razmer ali da se vzdržuje pritisk, ki naj bi destabiliziral slovensko državo. O tem se sicer govori. Če pa se stvari pomaljavajo – blokada parlamenta in blokada življenja države, njenih vitalnih funkcij, napovedi stavkovnega vala – potem začne človek, hočeš nočeš, razmišljati tudi o tem, ali so to samo slučajnosti, ali tudi del nekega »scenarija«. No, kljub takšnemu premisleku ostajam pri mnenju, da ne gre za tak scenarij. Po drugi strani pa je vendarle čutili miselno, da prehod v demokracijo ni mogoče z demokratskimi sredstvi; in pri tem si seveda zastavim vprašanje, kaj pa je potem alternativa.

Se vam zdi, da bi lahko nastala tako črna konstelacija razmer, da bi lahko prišlo do uvedbe izrednih razmer? Kaj bi se moralo zgoditi, da bi se to zgodilo?

Odpoved pokorošne pravni državi; samoodpoved enega dela politike, da uveljavljanje svojih političnih opcij uporabljajo sredstva parlamentarne demokracije. Dana razmerja političnih sil je mogoče vendar spremeniti z volitvami, tudi predčasnimi. In čeprav te za

stabilno državo morda niso najbolj zaželele, to seveda niso izredna ali celo nelegalna in neligitimna sredstva in izredne razmere.

Če pravite, da ne vidite scenarija destabilizacije, pa se zdi, da govorite o veliki politični neodgovornosti.

Vidim pač neke pojave in tendence, ki jih razumem predvsem kot posledico podcenjevanja težav, ki jih je bilo mogoče predvideti, pa se jim, ko je bil čas, ni hotelo pogledati v oči ali se z njimi soočiti. Zdaj se to podcenjevanje opravičuje s tezo, da je vse v rokah starih struktur – nič da se ni spremenilo. Stare strukture, natančneje ljudje, seveda obstajajo in če njihovo ravnanje ni sprejemljivo, ni demokratsko, ni zakonito itd. Je treba proti njim uveljaviti sredstva pravne države. Sklicevanje na t.i. stare strukture je opravičevanje lastne nemoči in nesposobnosti v teh konfrontaciji uporabi sredstva pravne države. Kako daleč lahko to seže, pa sem povedal na začetku, ko sem govoril o nereagiranj in da ima na koncu najbolj prav tisti, ki ostane sam, ker pač ni nikogar, ki bi mu bilo dovoljeno imeti drugačno mnenje. Živeti z različnimi, kar je bistvena vsebina demokracije in pluralizma, je še zmeraj naša velika težava. In toleranca tudi.

V bistvu smo vsi skupaj najbrž preveč črnogledni. Da bi lahko prišlo do uvedbe izrednih razmer, bi se morala zgrniti v isti trenutek kopica skrajno neugodnih dogajanj: gospodarski zlom, socialni nemiri, popolna politična konfrontacija, popolno nezaupanje v politiko, še večje kot zdaj, karizmatična in avanturistična osebnost... Nastanek vseh teh okoliščin v istem času se zdi še zelo oddaljen. Po drugi strani je politični položaj kljub vsemu dokaj stabilen (trdnost velike koalicije z zadostno podporo v parlamentu) in dovolj prepričljiva se zdi tudi zgodovina ne toliko političnih, kot predvsem neodvisnih ekonomistov, da ostaja gospodarski položaj »obvladljiv«. Srednjeročno je torej mogoče zmeren optimizem, se zdi pa bolj mirno in pozitivno in ne tako hysterično splošno razpoloženje. Kaj mislite?

Se povsem strinjam. Tudi jaz ne vidim kake akutne nevarnosti izrednih razmer. Morda bi se bilo zanimivo vprašati, kdo in zakaj kar naprej govori o izrednih razmerah, zakaj da naj bi bil podprt naravni red stvari itd. Govorenje o tem, da je sedanja vladna koalicija nenaravna, je slovenska politična posebnost. Z vidika osnovnih političnih programskih premis je to morda res nenavadna koalicija, z vidika razmer, v katerih živimo, pa je zame še kako normalna, saj izraža odgovornost teh poglavitnih političnih grupacij za zagotavljanje politične stabilnosti, za izvajanje njihovih sprememb, prehoda v gospodarsko pozitivne trende ter za stabilno državo, ki vliva zaupanje tudi tujini. In to se mi zdi bistveno, ne pa njena naravnost ali nenaravnost. Važni so interesi. Dokler so tu interesi partnerjev, je vsaka koalicija naravna. Ko interesov ni več, razpade tudi koalicija. In tudi to je naravno. Potem pač pride do drugih koalicijskih povezav. Nekaj se mi pri tej naši koaliciji zdi vendar vredno poudariti kot pozitivno: vsi štirje koalicijski partnerji ohranjajo svojo osnovno politično platformo, kljub temu pa znotraj vlade nekako usklajujejo svoje interese na način, ki ne destabilizira vlade in države. Zakaj je tako, in ali je to v redu ali ne? Ne ta hip ne zanima. Na to gledam z vidika predsednika države, ki mu je pri srcu stabilnost te države, njena perspektiva in ocena, ali stvari potekajo po ustavi in zakonih. In s tega vidika je moja ocena koalicije in vlade pozitivna, kot bi bila seveda pozitivna ocena vsake druge koalicije in vlade, če bi tako

ralvalna. Gre mi pač za trdnost in ugled institucije.

Problem prehoda med prejšnjim in sedanjim sistemom bo vedno ostal sporen in kontroverzen. Vi ste po svoje personalizirali tega prehoda in boste tudi zato vedno ostali vsaj deloma kontroverzni.

Tega se zavedam in s tem sem sprijazen. Mnoge konfrontacije nosilec različnih političnih opcij, ki bi morale biti sicer neposredne, so zdaj zakrite za konfrontacijo s predsednikom republike, z menoj. To morda ni dobro, ker konfrontacije tako niso transparentne, vendar je za njihovo udeležbo to preprosteje.

Ali vas za nazaj kdaj oplazijo sence dvomov zaradi vašega ravnanja? Vaši aktualni nasprotniki vam bodo vedno očitali, da ste bili premalo aktiven udeleženec dveh bistvenih slovenskih procesov v zadnjih desetih letih, osamosvajanja in prehajanja v demokracijo. Ali si v tej luči tudi sami kdaj očitate kako stvar, recimo to, da ste preveč nasprotivali majniški deklaraciji ali pa – ugibam – nagajali mladinskim obstrukcijam Titove stajfete?

Moj položaj ni bil položaj opozicije. Bil sem na položaju, na katerem sem bil neposredno odgovoren za to, kaj se bo zgodilo s Slovenijo in Slovenci. Moje ocene tega, kaj je bilo mogoče in kaj ne v tem ali onem trenutku, so bile pogosto različne od ocen struktur, ki ste jih omenili. Različne so bile tudi informacije. O svojih dejanjih in potezah sem se vedno posvetoval in na srečo so bili v kratkem slovenskem vodstvu ljudje, ki so znali trezno razmišljati. O tem, ali so bile vse odločitve in stališča dobra ali ne, je seveda vedno koristno razpravljati, zlasti zdaj, ko je že možen časovni odmik. Nikoli nisem mislil, da je moje stališče a priori najboljše. Moral pa sem biti vanj toliko trdno prepričan, da sem ga branil s prepričanjem. Pogosto je bilo tako, da so bili moje stališče, njegova argumentacija in njegova obramba v Jugoslaviji in v svetu razumljeni kot stališče Slovenije, kar je hudo velika odgovornost. Ali sem bil takrat med tistimi navzven najbolj veherentnimi ali ne, je povsem nepomembno. Tega nikoli nisem delal z mislijo, kakšne bodo neke moje zaslug, ampak z razmislekom, koliko zmorem in znan v danem trenutku storiti tisto, kar se mi je zdelo potrebno storiti. Če bi delal s predpostavko, kako bom nekoč z belim konjem prijalh v zgodovino, bi najbrž omahoval veliko bolj kot sem. Manjši kot je občutek odgovornosti do drugih, bolj radikalna so ponavadi stališča in ravnanja.

Bi samo bolj omahovali ali pa tudi več tvegali?

Mislím, da sem zmeraj kar veliko tvegaj. Svoje lastno tveganje sem poskušal ločevati od tveganja za usodo tistega, čemur se reče Slovenija. Tega pač ni bilo mogoče vselej ločevati. Če bi šlo samo zame, bi nekatere stvari naredil veliko prej in tudi drugače. Ne mislim, da sem vse stvari naredil dobro. Danes lahko to presodim. In nekatere stvari so bile narejene, ker je bilo moje mnenje v manjšini. Držal sem se skupne demokratske odločitve. Politiko pač razumem kot kolektivno delo ljudi, ki jim je v nekem trenutku naloženo upravljanje s stranko, organom, državo. Upeštevati dogovor, konsenz, dokler je v temelju identičen s tvojimi lastnimi pogledi – to se mi ne zdi zelo zahtevno. Zelo zahtevno pa se mi zdi podrediti se večinski odločitvi takrat, če to zanika tvoj lastni vrednotni sistem in načela. No, potem seveda vedno preostane tudi demokratsko sredstvo nestrinjanja; odstop se mi zdi veliko bolj čista reakcija kot delovanje zoper tako odločitev.

Janko Lorenci

ZUNANJA POLITIKA SLOVENIJE – VPRAŠANJE DISKONTINUITETE (2)

Ne »Mi v Evropo«, temveč »Evropa k nam«

Zavedamo se funkcionalnih defektor profesionalizma (birokratskost, elitizem, zaprtost itd.), vendar pa so nam še bolj jasne konceptualne napake in posledice antiprofesionalizma. Pod pretvezo modernosti, pragmatizma in fleksibilnosti (te argumente je uporabljal tudi socializem zadnjih nekaj let pred svojim padcem) dejansko vztrajno pri neumnosti.

Večina problemov, s katerimi se srečuje Slovenija v mednarodnih odnosih in zunanji politiki, spada v domeno klasične diplomacije (politične, ekonomske, komunitarne, bilateralne, multilateralne). Delovanje znotraj tega je možno le v skladu s pravili, ki jih je izoblikovala diplomacija kot stroka, torej v skladu s pravili poklica, ki jih je treba poznati.

Diplomacija je tisti del državnega aparata, ki je pristojen za promoviranje zunanje politike države. Glede na vloge diplomacije – v nastanku in obstanku države – je zato treba izhajati iz aksioma, da je diplomacija eden najbolj izrazitih in izpostavljenih elementov nacionalne moči ne glede, kako razumemo njeno strukturo. Diplomacija je dejansko instrument, preko katerega se v mednarodnih odnosih najbolj jasno kažeza pamet ali neumnost neke države.

Sovražen odnos do znanja

Med zavedavami pri katerih je prav tako jasno razpoznavna kontinuiteta med socializmom in demokracijo, je v bistvu sovražen odnos do znanja. Mislimo, da ne gre za nemarnost ali nezavedanje, temveč za »zavestno vztrajanje v neznanju«.

Vprašanje odnosa do znanja je prvovrstno politično vprašanje – kakšno politiko bomo vodili na tem področju, je zato strateškega značaja. Odločitev o tem je konceptualne narave. Pragmatične rešitve so omejene le na izbor, npr. glede tega, ali potrebujemo več specializovanih za komunitarno diplomacijo, mednarodno pravo, konzularno diplomacijo itd.

V kontekstu t. i. komparativnih prednosti se vprašanje odnosa do znanja kot strateškega vprašanja še posebej izostri.

Med bivšimi socialističnimi državami, ki spadajo v isti civilizacijski krog Srednjevzhodnja Evropa in do katerih vse čakajo, da bodo pod pogoj, ki jih diktira Zahod, pripuščene v njegove strukture, ima Slovenija izrazite prednosti¹² v historičnem, političnem, kulturnem, ekonomskem in verjetno razvojnem smislu. Taka je tudi percepcija Zahodne Evrope do kroga teh držav.¹³

Edina »komparativna prednost« Slovenije bi lahko bila v tem, da se notranje transformira – postane institucionalno združljiva z Zahodno Evropo – z enakim tempom ali malo hitreje kot druge države tega kroga. Vprašanje notranje transformacije, ki je za Slovenijo bistvenega pomena, in vlogi ministristva za zunanje zadeve v tem procesu se žal na tem mestu ne moremo bolj posvetiti¹⁴.

Tako razumevanje vprašanja notranje transformacije nalaga spremembo slogana »Mi v Evropo« v slogan »Evropa k nam«, kar pomeni, da se moramo mi normalizirati – notranje transformirati, postati kompatibilni

bilni – in to je delo, ki ga moramo opraviti sami.

Ker imamo izrazite primerjalne neprednosti v vseh tistih kategorijah, ki imajo ali bodo imele določene pomen v mednarodnih odnosih, se zdi investiranje v lastno pamet edini izhod. Svojo državnost bomo, kot smo že rekli, priložni uradili – gradili v mnogo bolj komplcirani Evropi, kot je bila. Zato lahko v tem uspešno le, če bomo pametnejši, kot smo. Zunanji opazovalec (tujim državam) se zdi ta skok objektivno mogoče, seveda pod pogojem, če se politika odloči za to.

Pravilnost odločitve države, da investira v lastno pamet – pravzaprav spoznanje, da nam kot majhni in sromašni državi preostane predvsem to – ima tudi svojo logično strokovno utemeljitev. Kapital in sodobna tehnologija – mi sicer nimamo ne enega ne drugega – sama po sebi ne pomenita posebnih prednosti, saj sledita logiki profita in se selita tja, kjer so trenutno najboljše možnosti zaslužka. Ljudje in njihovo akumulirano znanje tako postajajo vse izrazitejši element nacionalnega bogastva, torej nacionalne moči, ki ostaja znotraj nacionalnih meja. Država mora postati investitor v znanje in to razume tako znotraj investicije v prihodnost. Prekini mora s starim načinom privabljanja tujih investitorjev z argumenti, češ da smo poceni, saj to v bistvu pomeni, da nič ne znamo. poceni delovna sila je namreč dilematska delovna sila. V Nemčijo tuji kapital ne prihaja zato, ker je cena delovne sile nizka, ampak ker je nemška delovna sila izjemno kvalitetna in so njeni proizvodi integrativnega pomena za Evropo.

Na področju mednarodnih odnosov so naši komparativni zaostanki še toliko bolj izraziti. Dejansko imajo vse države omenjenega srednjevzhodskega kroga več akumuliranega znanja in vedanja o kateremkoli področju mednarodnih odnosov. V Sloveniji bo moral biti motor »dviga znanja« prav MZZ kot državni organ – trenutno namreč ni drugega, ki bi bil sposoben izdelati koncept tega »dviga znanja« na področju mednarodnih odnosov v širšem smislu.¹⁵

Zahod se zaveda, da je dvig ravni »zunanje-političnega – diplomatskega« znanja v novo nastalih državah sine qua non za normalen dialog in postopno normalizacijo teh držav. Tako kot vsem drugim državam so zato v okviru bilateralnih in multilateralnih programov ponujene številne možnosti, da si zastoj izloča svoj diplomatski kader. Pri tem ne gre samo za akumulacijo in pridobivanje tistega znanja, ki ga je v tujini stokrat več, temveč gre za prenos tega znanja domov in s tem (in to je bistvo) postopno zviševanje kriterijev zahtevnosti in selektivnosti za to poklico. Mislimo na tiste, ki se bodo šele priključili tej službi in tiste, ki so že diplomati in želijo na tem področju napredovati.

Praksa minimalnega izkoriščanja teh ponudb ali celo sistematično odbijanje teh v skladu z maksimo »tu ste, da bi delali, ne pa, da bi študirali«, ki je prevladovalo v 1991/92, ni nič drugega kot zavestno vzdrževanje kriterijev stroke na nižji ravni zahtevnosti.

Sovražen odnos do znanja pomeni čisto nadaljevanje prakse prejšnjega režima. Na ta način ni nikakor mogoče v institucionalnem smislu (MZZ in DKP) postaviti in se držati kriterijev, kdo lahko in kdo ne more delati v tem

poklicu. Nedvomno je, da poklicno znanje praviloma omejuje samovoljo, nečimrnost in neumnost.

Praksa iz časa 1991/92 je prav tako praksa sistematičnega kršenja zakona, ki so ga zapisali novi zakonodajalci. Izjeme, ki jih predvideva zakon (in sicer, da v diplomaciji lahko delajo tudi tisti, ki o tem poklicu ne vedo nič), so namreč postale pravilo. Novi zakonodajalec je zelo samozavljivo zapisal nekatere kriterije za sprejem in delo v diplomatski službi. Ker se je za novo oblast tudi ta zakon izkazal za preveč omejevalnega, ga seveda ni upštevala.

Kot vemo, politiki vseh barv neusmiljeno pišejo in založniki izdajajo razne vrste opravljenih »diplomatskih memoarov«, ki so brez vsake dokumentarne ali strokovne vrednosti. Hkrati pa se tade temeljnega znanja o diplomaciji nadaljuje slovensko vztrajanje v neumnosti.

V času demokracije namreč ni bilo predviden niti eno vredno delo s kategorikalno področja mednarodnih odnosov. Od leta 1948 Slovenci nismo niti napisali niti prevedli kakšne knjige o diplomaciji kot stroki, instrumentu ali načinu vodenja zunanje politike. Nimamo prevedenih niti temeljnih konvencij iz korpusa diplomatskega prava – npr. Konvencije o diplomatskih in konzularnih odnosih. Dejstvo, da večina slovenskih ambasadorjev ni nikoli prebrala tega abecednika (res je, da ga tudi ne bi razumeli, ker besedilo zahteva poznavanje stroke) ne spreminja potrebe, da imamo te dokumente v svojem jeziku.

Vsa prizadevanja, da bi npr. vzpostavili knjižno zbirko prevodov temeljnih del iz mednarodnih odnosov, so bila prav zaradi neprimerčnosti omenjenih memoaristov zaman.

Želimo si v Evropi, pri čemer nimamo prevedene niti sporazuma iz Maastrichta – tu di zanj velja, da ga bralec razume le, če je prej prebral in razumel rimske sporazume, cnotni evropski akt, Belo knjigo. Čečinjenje poročilo itd. Teh dokumentov zagotovo ni prebral noben šef naših diplomatskih misij.

Zakaj toliko vztrajamo pri prevodih, zakaj rajše ne stimularimo domačih piscev in zakaj se ne smemo zadovoljiti v memoariskim hojlarjem? Slovenci smo v mednarodnem smislu zelo nerazvit narod (ne-nacija). Za kakšnih 50 odstotkov terminus technicus iz sodobne diplomatske prakse nimamo ustreznih lastnih izrazov. V svojem jeziku poimenujemo mednarodne diplomatske pojme pa je nujnost, saj ne gre za jezik kot sredstvo sporazumevanja, temveč za mnogo več, to je za jezik kot koncept razmišljanja. Gre preprosto za to, da dosežemo določeno jasnost, trdnost in slednost v uporabi mednarodnih pojmov v lastnem jeziku, to je jeziku, v katerem tudi razmišljamo.

Opozorili smo samo na nekatere probleme, pri katerih po našem mnenju mora priti do diskontinuitete – to je do oblikovanja novih izhodišč, na podlagi katerih bo mogoče ravnati drugače. S temi problemi se bosta morala neizogibno spopasti ministri za zunanje zadeve Lojze Peterle in vlada.

Dr. Iztok Simoniti

OPOMBE

- 1) Evropa: Portugalska 197; Soares 1976; Grčija 1976; Španija 1977; Turčija 1983; ponovno civilni režim; Latinska Amerika: Peru 1980; Argentina 1982; Urugvaj 1983; Brazilija, Paragvaj, Čile konec 80. let; Nikaragva 1990/91; Azija: Filipini 1986; Južna Koreja 1987; Afrika: Južna Afrika 1990 začetek reform. Od 1990. vse bivše socialistične države, ki so iz njih nastale.
- 2) Za Fukujamo bi to pomenilo konec zgodovine, saj bi človek, narod, nacija dosegli tisto odliko družbene ureditve (liberalno demokracijo), ki je ni mogoče preči iti v bistvu končno. Po našem mnenju se za vse na novo nastale in na novo demokratizirane države zgodovina šele začneja. Večina, tudi Slovenija, je v fazi preobnavljanja otroških bolezi.
- 3) Nemčija se je združila, Armenija, Azerbajdžan, Belorusija, Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Estonija, Gruzija, Kazahstan, Kirgizija, Latvija, Moldovija, Uzbekistan, Ruska federacija, Slovaška, Slovenija, Tadžikistan, Češka, Turkmunistan, Ukrajina, Madžarska, ZR Jugoslavija.
- 4) Nekli član parlamenta Slovenije predlaga, da bi demokrat Bačar postal šef delegacije Slovenije v Sveti Evropi, in to utemeljuje z njegovimi posebnimi zaslugami. Član iste stranke Rupel skuša v posebnem »eseju« (Delo) utemeljiti »pravilnost« (moralnost, etičnost) nadaljevanja politike »zaslužnih tovarišev« Seveda gre v obeh primerih (člana parlamenta in D. Rupla) za filozofijo »samo, da je naš«, ki ima v zunanji politiki še posebej škodljive posledice.
- 5) Tako se ne obnašajo samo države (politiki), temveč na prejštevih mednarodnih simpozijih, okroglih mizah, kongresih itd. tudi t. i. stroka in znanost iz bivših socialističnih držav, ko preprečitelj in utemeljuje Zahod o svoji evropskosti in potrebi po denarju.

- 12) Naučiti pravilnega mednarodnega komuniciranja. Praksa namreč kaže, da so nove države novi otroci, ki niso avtomatično prevzeli političnega izkustva svojih »staršev«, temveč se državnost učijo od začeka. Zaradi neupoštevanja pravil diplomatske stroke se nove države bilateralnih problemov praviloma lotevajo z maksimalističnim, to je konfliktnim pozicij (npr. problemi med baltičnimi državami, Slovaško in Madžarsko). Slovenija in Hrvaška imata Doba dijalogue z evropskimi taktiki, ko bodo te države spoznale, da je upoštevanje pravil diplomacije (pri artikulaciji problemov, modaliteti pogajanj, sestavi delegacij ipd.) conditio sine qua non za rešitev problema. In zlasti takrat, ko bodo znale diplomacijo tudi uporabiti.
- 7) Poleg teh so ponovno v uporabi tudi izrazi, ki jih Slovenci še nikoli nismo prevedeli niti uporabljali. V nastajanju tega »deja vu« vsakekar ni naključje, da se npr. nova italijanska revija Limes ukvarja izključno z geopolitiko in geostrategijo.
- 8) Kolikor ministri za zunanje zadeve ne bo sposoben ustanoviti »skupine za strateški premislek«, potem bo to storila opozicija ali – kar bi bilo morda še boljše – se bo tako skupina ustanovila zunanji politični struktur (saj je zamišljena kot skupina neodvisnih) in bo začela delovati kot sredstvo pritiska.
- 9) Kaj so bistveni tokovi v mednarodnih odnosih, je v drugi polovici leta 1992 razumel premier dr. Drnovšek, ki se je spopadel z najtežjim delom zunanje politike – to je odpiranjem ekonomskega dialoga z evropskimi institucijami. Medtem pa se je ministrstvo za zunanje zadeve ukvarjalo s t. i. diplomacijo showa, ki se je izčrpavala v manifestativnih zadevah, namenjenih domači javnosti, npr. pogostim potovanjem, hrupnim tiskovnim konferencam in izjavam, torej vsem tistim, česar pravda diplomacija sploh ne preneša.
- 10) Poskus, da bi ustanovili »skupino za strateški premislek«, je bil storjen že takoj, ko je prišlo do menjave režimov spomladi 1990. Tudi zakon o zunanjih zadevah (junij 1991) nalaga (12. čl.) ustanovitev »sveta predstojnika« to je ministra. Vendar ta svet ni nikoli začel delovati, ker ga ni bil imenovan. Vendar pa svet ni nikoli začel delovati, ker ga ni bil imenovan. Vendar pa svet ni nikoli začel delovati, ker ga ni bil imenovan. Vendar pa svet ni nikoli začel delovati, ker ga ni bil imenovan.
- 15) V Sloveniji si je prav tako težko ogovoriti, kateri državni organji je odgovoren za znanje. Od ministrstva za znanost in npr. kulturo zaradi novih kadrovskih zasledb na ministrski ravni ne moremo pričakovati drugega, to je pozitivnega odnosa do znanja. Ne gre za to, da ne bi hoteli, temveč da ne znajo in ne vedo.

Večji del razmišljajočega slovenskega razvojnega politika postaja vznemirjena ob podatkih, ki jasno kažejo, da se razvojna kriza nadaljuje in celo poglablja. Število brezposelnih je preseglo 120.000 in nadaljnjih 130.000 delovnih mest je ogroženih v podjetjih, ki so na robu stečaja. Obseg industrijske proizvodnje pada, družbeni proizvod celotno petkrat hitreje, kot je predvidela vlada. Inflacija je približno desetkrat večja kot v Srednji Evropi in nobenih znamenj ni, da bi ta trdovratna bolezen slabih gospodarjev pričela popuščati; s seboj prinaša draginjo in razlojevanje prebivalstva. Izvoz pada in Slovenija je po skoraj desetletju pozitivne zunanjetrgovinske bilance začela globoko v rdeče številke. Tehnološko-razvojni potenciali v slovenskih podjetjih so praktično uničeni in po letu 1995 bo manj kot deset odstotkov industrijskih izdelkov slovenskega izvosa, zato pa bo v trgovinah z živili že tretjina izdelkov nosila oznako »made in Austria«: slovensko kmetijstvo bo zaradi uspešnosti avstrijskega lobija tepeno v lastnih trgovinah.

To so le nekateri podatki in dejstva, s katerimi nas mediji seznanjajo vsak dan. Seveda se nanje odzivamo zelo različno: tisti, ki jih niso nikdar zanimala gospodarska vprašanja in razvojna kriza slovenske države, vse izvor težav pa so videli v Beogradu, so verjeli, da bo že osamosvojitve sama o sebi sprostita dotlej zavrite razvojne potenciale slovenske države in odpira pot v nov razvojni cikel. Zdad so zgroženi in preganjati jih začena mrčna podoba nekakšne četrte Jugoslavije. To podoba pa zavestno širijo tisti, ki potrebujejo zunanje, (ali notranje) sovražnika za krepitev lastnih oblastnih pozicij in odvračanje pozornosti drugam.

Spekulacije s četrto Jugoslavijo so in ostajajo za Slovenijo lanski sneg; tu vrnite hvalabogu ni in izsilili ga ne morejo niti tisti redki tuji diplomati, ki želijo prikriti svojo neuspešnost ob dogajanju na Balkanu. Problem pa ostaja Slovenija sama: naša neodvisnost je dobila državne simbole in s tem politične okvirje, ki jih lahko vsebinsko zapolnita le gospodarska učinkovitost in razvojna uspešnost.

In tu smo pri bistvu: Slovenija taka, kot se je izvila iz jugoslovanskega »bratskega objekta«, ne more biti ne eno ne drugo: ne gospodarsko učinkovita ne razvojno uspešna. Mora se bistveno prestrukturirati, kar pa se ne more zgoditi brez načrta niti ne more tega zagotoviti nekakšen razvit liberalizem in ne logika »tržne ekonomije«. Slovenija je politično in gospodarsko mnogo premajhen prostor, da bi ekonomska logika sama po sebi ustvarjala ustrezne odnose, ne glede na vprašanje, ali jih sploh kje. Se če bi bilo to možno, bi se zgodilo le za ceno izgube lastne gospodarske (in kasneje tudi nacionalne) identitete.

Zato je treba organizirano zastaviti razpravo o strategiji razvoja in v demokratičnem dialogu izoblikovati ne le podobo Slovenije, kakršno želimo na prelomu tisočletja, temveč opredeliti tudi poti, po katerih bomo hodili. Vlada se razpravi o strateških vprašanjih izogiba, saj bi v njej težko sodelovala s svojimi tremi ideološkimi koncepti: liberalističnim, socialističnim in krščanskim.

Tako se pred razmišljajočo slovensko razumnost postavlja nova zahteva: vlada mora vsiliti razpravo o konceptu razvoja. Humanistična in revijalna skupina je to začela z obnavljanjem razmišljanja iz »57 številke«: Nove revije; tehnično in razvojno misleče inteligenco mora iti korak dlje in odgovoriti ne le na vprašanje kaj, temveč kako to doseči.

Tako se oblikuje Razvojni forum Slovenije. Odprt za vse, z nalogo, da zastavi demokratični dialog o konceptih razvoja Slovenije, z namenom izoblikovati glavne parametre nove razvojne strategije, z željo v tej razpravi identificirati tiste, ki jim ni zgolj za oblast, temveč razumejo imperativ sedanega političnega trenutka: uspešno upravljanje (ne vladanje!) postaja pogoj slovenske neodvisnosti.

V današnji številki objavljamo prve prispevke v tem dialogu. Čeprav so različni, jih povezuje dvoje: napisani so z zgolj opozoritni na probleme in prispevati k njihovi razrešitvi. Tako postajajo kamenčki v mozaiku, ki bi ga lahko imenovali »lika stanja nacije«.

Razkroj političnih vrednot

Pol leta delovanja »močne in stabilne« vlade, ki je nastala na podlagi nenaečlane koalicije krščanske demokracije in prenovljene zveze komunistov z liberalnimi demokrati, že kaže tudi drugo, neprijetno stran te uspešne, na-

RAZVOJNI FORUM SLOVENIJE (1)

Foto: Jovo Zmuderič

Quo vadis, domovina?

ravnost kanclerske poteze predsednika Drnovška. Kadar se za delitev oblasti dogovore programsko tako različne politične stranke, potem je jasno, da obveza medsebojne tolerance pomeni vsaj troje.

Prvič, da nihče ne začenja razprave o razvoju, kajti glede razvojnih vprašanj ima vsaka od teh strank svoje stalnice in svoj program. Sovladanje strank s tako različnimi in nezdržljivimi programi zato ne pomeni »dinamičnega ravnotežja razvoja«, temveč izgubo razvojne vizije in orientacije ter nazadnje brezciljnja bledenja.

Drugič, programska različnost koalicijskih partnerjev pomeni bistveno zmanjšanje manevrskega prostora za delovanje ministrstev, če kar togost vlade. To se je pokazalo ob obeh resnejših preizkušnjah, ob stvarkih kmetov in učiteljev. Ministrstvu preprosto nista smeli imeti konceptualnih, razvojnih resitev, ker bi te prihajale iz enega ali iz drugega programskega okvira. Se več, v obeh primerih je vlada s svojo togostjo zamudila možnost za korak naprej: učiteljem bi lahko ponudila višje plače pod pogoj jasnejšega razlikovanja med dobrimi in slabimi učitelji in hitrejšega prenavljanja pedagoškega procesa na načelnih, da je ta preveč pomemben, da bi ga lahko prepustili samo učiteljem. Kmetom bi lahko ponudila več družbene pomoči pri racionalizaciji stroškov pridelave in predelave hrane, namesto da jih prepuča »tržnim zakonostim«, ki jih vsiljujejo razne prekapčevalske mafije.

Tretjič, kohabitacija na oblasti nujno vodi v razkroj političnih vrednot. Kadar je »biti na oblasti« pomembnejše od lastnega razvojnega programa, takrat se sme za to, da se na oblast pride oziroma na nje ostane, narediti vse: zatajiti lasten politični program, prirežati resnice in z denarjem utrjevati zvestobo.

In prav to se nam danes dogaja: politični nepotizem in korupcija, obenem pa stabilna vlada, ki vnaprej pokriva deviacije posameznih funkcionarjev. Temu bi se reklo: svanetih časi.

Emil Milan Pintar

Država in kultura

Umetnik oz. »kulturalni delavec« so (posebej v 80. letih) veliko prispevali k uresničevanju narodnih oz. državotvornih projektov. To je povzročilo določeno praznjenje kulturne sfere, ki se mora zdaj prilagoditi novim demokratičnim in tržnim razmeram. Te prinašajo splošne, vendar tudi težave in nove izzive. Kar zadeva razmerje med državo in kulturo gre za zmanjševanje državnega nadzorstva, vendar tu za zmanjševanje državnega financiranja.

Slovenska država ne bo več potrebovala podpore kulturne sfere, kar zadeva osvajanje demokracije in nacionalno veljavo, vendar jo bo nujno potrebovala za ohranjanje in razvoj nacionalne identitete. Ob majhnem jezikovnem prostoru in spričo evropeizacije Slovenije je mora država kulturi, posebej še nacionalni, nameniti zadostna sredstva. Čeprav so držav-

na sredstva omejena zaradi gospodarske krize in zaradi predvidoma vse manjše intervencije države v gospodarskem in sploh družbenem življenju, je potrebna stroga, premišljena in selektivna kulturnopolitična strategija, ki je Slovenija v tem trenutku še nima.

Prva pozornost kulturne politike mora veljati proizvodnji slovenske knjige in drugim dejavnostim, ki kultivirajo slovenščino (film, gledališče, revije...). Ta pozornost ne more biti ideološko pristranska. Država mora skrbeti tudi za varovanje kulturne dediščine in za ustanove, ki spodbujajo oz. hranijo najpomembnejše kulturne dosežke. Posebna skrb mora biti posvečena eksperimentalni umetnosti oz. kulturni dejavnosti, ki ne more preživetiti na omejenem slovenskem trgu. Pri tem mora biti kulturna politika posebej previdna oz. širokovidna. Usoda oz. uspeh umetnosti sta nepredvidljiva. Po eni strani si država ne sme pripisovati zalug za uspehe umetnikov, ki jih podpira; po drugi strani pa ne more prevzemat odgovornosti za dosežke, ki so lahko na prvi pogled sporni.

Država mora skrbeti za kulturne stike z ino-zemstvom in za tisto mednarodno promocijo slovenske kulture, ki uveljavlja narodne oz. državne interese.

V demokraciji mora biti kulturna zakonodaja prilagojena specifičnim značilnostim posameznih dejavnosti oz. ustanov. Država ne more predpisovati splošnih vzorcev, posebej ne tam, kjer odloča tržišče; ampak mora določiti le osnovne pogoje poslovanja oz. razmerji. Nujno potrebne so zakonske podlage na področju avtorskega prava, fundacij, sponzorstva in druge, kje je državno skrbništvo prešlo v zasebno skrbništvo. Država mora biti pripravljena priznati enakopravnost kulturne in državne avtoritete.

Dimitrij Rupel

Vprašanje etične preobrazbe

O moralni krizi določene družbe govorimo tedaj, ko je porušeno skladje med družbeno veljavnimi etničnimi normami in osebnimi etničnimi postulatii. Toda narava sedanje etične krize v slovenski družbi je globlja. Koreniti družbene spremembe pri nas so porušile tudi uveljavljene družbene norme. Kakršna koli že je bila tako imenovana socialistična etika, terjala je določeni družbeni red. S spremembo družbenega sistema niso padle le obstoječe norme, ampak tudi določeni vrednotni sistem. Nov, družbeno sprejet in zato obvezujoč etos pa je komaj v porajanju. Celotno družbeno soglasje o njegovih temeljih ne moremo sprejeti. Priče smo neproduktivnega rivalstva med zagovorniki sekulariziranih etičnih postulatov evropskega razsvetljenstva in privrženci katoliškega etičnega kodeksa, če navedemo le poglavitna ideološka protagonista slovenske družbe. V tem pogledu še vedno nismo presegli ideološkega modela obnašanja, ki uveljavlja izključevanje drugega, namesto da bi sprejeli civiliziran način kooperativnega sožitja. To kaže, da naša druž-

ba še naprej tone v globoko krizo svoje duhovne in kulturne identitete, s tem pa v vsesplošno moralno krizo. Tako smo kot družba povsem nepriljavljena, da bi se spopadi s civilizacijskim problemom novega postularjanja vrednot, ki ga zahteva prestrukturiranje družbe v času prehoda iz industrijske v kibernetsko dobro.

Globalna moralna kriza slovenske družbe tako najprej izvira iz umanjkanja splošno sprejetih etičnih norm. Torej tistih, ki so samoumevni kodeksi družbenega in osebnega obnašanja, ki so izraz stopnje humanizacije družbe in njene pravne urejenosti. Nato pa tudi iz samega civilizacijskega zaostanka naše družbe. Zato je vprašanje etične preobrazbe kompleksen in celovit proces.

Nekaj izhodišč:

če naj dosežemo minimalen družbeni konsenz o novih etičnih normah slovenske družbe, jih je nujno izpeljati iz osnovnega etičnega kodeksa, ki ga postavljajo mednarodne konvencije in deklaracije, ker so izraz dosežene civilizacijske stopnje človeštva. S tem bi presegli ideološke kriterije. To pomeni, da se slovenska družba odloča za prvenstvo človekovih pravic in svobodnih, za vrednote demokratičnega družbenega življenja, za civilno družbeno strukturiranost in za uveljavitev splošnega načela o socialni pravičnosti in družbeni enakosti.

Zaradi pereče problematike je nujno izostriti pravne norme in jih sankcionirati, da bi dosegli minimalni družbeni red, potreben za stabilnost naše države in družbe.

Ker je zahodni kapitalistični sistem kot družba določenih norm zašel v prav tako hudo krizo vrednot kot socializem, ni nobene rešitve za slovensko družbo, če bo kopirala zahodni model. Naš izhodiščni položaj bi morali razumeti kot prednost v smislu, da nismo obremenjeni s tipičnimi sindromi zahodne družbe. Vse intelektualne in moralne potencialne bile nujno usmeriti v iskanje t. i. tretje poti in nove univerzalne civilizacijske paradigme, ki bo njena podlaga. Nekatere vrednote te nove univerzalne civilizacije so prepoznane že danes: Prihodnja družba bo nujno družba planetarnega sožitja, v kateri bo nujno uveljavljeno načelo enakopravnosti in enakovednosti (etični kriteriji) med narodii. Prihodnja civilizacija bo morala vzpostaviti tudi ravnovesje med interesi posameznika in družbenih struktur (države), se pravi, da bo uveljavila načelo civilnosti. Uveljaviti bo morala tudi drugačno razmerje človeka do narave in njenih potencialov, se pravi, da bo prihodnja ekološka zavest temeljila na načelu sožitja človeka in narave, in ne več na načelu obvladovanja narave...

Ker etična vprašanja zadevajo celoto človekovega udejanjanja, so odločujočega pomena za vsa področja življenja in dela, tudi za tehniko, ekonomijo, znanost npr. Zato je etična vprašanja nujno reševati v tem celovitem kontekstu, in ne parcialno kot zgolj pravna, religiozna, idejna in podobna vprašanja. K reševanju problema je tako nujno prirediti vse družbene subjekte in doseči med njimi,

še posebej med ustanovami civilne družbe in Cerkvijo, soglasje glede temeljnih ciljev.

Peter Kovačič-Peršin

Previsoka raven porabe

Intenzivnejša razmišljanja o nadaljnji poti slovenske držbe so na formalni ravni stekla v letu 1987, ko so se začele pripravne na spremembe ustave SFRJ iz leta 1974. Ta razmišljanja se seveda niso mogli ogniti oceni vpliva osamosvojitve na možnosti slovenskega gospodarstva. Prognoze so bodisi temeljele na svetli, miroljubni različni bodisi na temni, konfliktni različni razhoda republik v takratni Jugoslaviji. Da se pri nastopu dragega oportunističnega stroškom celotnega slovenskega gospodarstva glede na stanje v letih 1986 in 1987, je bilo težavnim poznavalcem gospodarstva razmer jasno. Vedeli pa smo tudi, da v Jugoslaviji z vse močnejšo navezo Milošević-JLA ni moč računati na raven demokracije in samostojnosti, kakršno smo si v Sloveniji zastavili za nesopren cilj. Omenjena naveza je bila odločena, da bo Sloveniji račune nadaljnje skupnega življenja, tudi gospodarske, tako ali drugače pošteno zasolila. Razdružitev, ki nam je uspela po enem od ugodnejših scenarijev, je bila tako logično pot v iskanju boljše gospodarske prihodnosti.

Večina državljanov Slovenije, zelo enotnih v odločitvi za lastno državo, je v upravičeni tožbi po državni suverenosti žal pozabila, da bodo zaradi vsiljene konfliktne različice razhoda republik nekdanje Jugoslavije računali slovenskemu gospodarstvu prej ali slej izstavljenih. Bitka za glasove na dveh demokratičnih volitvah je ob zanemarjanju temeljnih vprašanj slovenskega razvoja v sredini leta 1993 pripeljala do poglabljajoče se depresije. V njej se zaposlena večina državljanov zaradi slabega poznavanja razmer navno upa, da bo možno postati kolikor toliko suvereni del učinkovite in racionalne Evrope brez znižanja življenjske ravni.

Le odkrita in temeljita obravnava podatkov o več kot 100.000 brezposelnih, o povečanem številu upokojencev, o izgubi v poslovanju gospodarstva, ki je v letu 1992 vs skupaj 4.930 podjetij dosegla 169.061 milijonov tolarjev (ob skromnem obsegu bruto dobička 47.450 milijonov tolarjev), okroglo entretnejšem znižanju obsega industrijske proizvodnje v primerjavi z letom 1986 in 1987, o zniževanju izvoza in t. i. nam šele lahko predstaviti pravi pomen vrednosti sedanjege tečaja tolarja in neizogibno kratkotrajnost sedanjih zaslužkov, izraznih v nemških markah. Za nujno izboljšanje gospodarskih razmer je namreč, žal, trenutna narava osebne in javne porabe glede na ustvarjeno previsoka.

Prepotrebno okrevanje gospodarstva Slovenije zato ob nujnosti čimprejšnje pošteno ureditve lastninskega preoblikovanja podjetja zahteva:

— intenzivna ekonomska in politična prizadevanja za povežanje prodaje na vse bolj zahtevnih trgih, pri čemer smo v zadnjih 4 letih storiili premalo, da bi prodri na trge Mad-

žarske, Češke, Slovaške in Poljske, ter za oblikovanje večjega domačega neinflacijskega povpraševanja, usmerjenega v ozivljanje gospodarske dejavnosti;

— povečanje obsega domačega varčevanja in s tem domačega kapitala, ki naj bi ob večji donosnosti in vzpostavitvi smotne politike delitve narodnega dohodka pripomoglo k večji finančni moči podjetij v slovenski lasti;

— uravnoteženje potrebnih zmogljivosti (izobrazbene sestave zaposlenih, delovnih sredstev) oziroma odpravo grl, zlasti v infrastrukturi, s ciljem večje izrabe razpoložljivih zmogljivosti in zmanjšanja obsega brezposelnosti;

— uveljavitev večjega števila prvin tržnega obnašanja pri opravljanju storitev v družbenih dejavnostih in dejavnostih gospodarske infrastrukture ter celovito strokovno ureditev sistema nagrajevanja, plač za zaposlene na vsem področju javne porabe;

— prenovo vrednot prebivalstva, še zlasti zaposlenih, in s tem organizacijsko prenovo podjetij v smeri večje uveljavitve znanja, ustvarjalnosti, kakovosti poslovnih učinkov, skrbi za okolje in pripravljenosti za medsebojno sodelovanje.

In končno, velja poudariti, da brez zaupanja velike večine ljudi v poglavitne institucije sistema ni moč razmišljati o stabilnem gospodarskem razvoju naše mlade države na preprihu evropskih vetrov.

Miran Miheličič

Razvojna funkcija v slovenskem gospodarstvu

Razvojno funkcijo v našem gospodarstvu opravljata dve sfere: razvojni oddelki po podjetjih in raziskovalne skupine na univerzah in znanstvenih institutih. Medtem ko imajo raziskovalci v podjetjih določene naloge, tako kot jih v letnih načrtih postavljajo vodstva podjetij glede na tržne razmere, v katerih se gibljejo podjetja, so inštitutski raziskovalci pod dvojnimi usmerjenji: preko naročil in pogodb podjetij za točno določene naloge na eni in preko državne administracije za druge raziskave na drugi strani.

Ker bo še dolgo časa zlasti v naših razmerah denar zelo redka dobrina, je osnovno vprašanje, kako ga uporabiti tako, da se bo naše znanje in konkurenca z drugim svetovnim znanjem sposobno uveljaviti takoj vsaj pri projektih, ki jih financirajo država ali naše banke. Odgovor je jasen: ker tisti, ki daje denar, postavljajo pogoje, lahko naše institucije zahtevajo, da bo imel prednost tisti ponudnik, ki bo vključil v sodelovanje čimveč domačega kvalitetnega znanja. To seveda velja tako za domačega kot za tujega investitorja. Razvojna sfera pa se mora s trdimi terminskimi, strokovnimi, kvalitativnimi in drugimi pogodbenimi določili obvezati za resno kakovostno sodelovanje.

Razvojno znanje, razsejano po podjetjih, se bo ohranilo in dalje živelo samo, če se bodo ohranila podjetja, sicer se bo izgubilo. Zato je skrb za ohranitev podjetij hkrati tudi skrb za ohranitev znanja. Pri iskanju možnosti za ohranitev podjetij ne moremo biti ozki z zahtevami, da morajo podjetja ostati v popolni domači lasti, ker to ne bo mogoče. Pač pa lahko zahtevamo zlasti pri pogajanjih z več tujimi konkurenti, da poleg proizvodne ostane ohranjena tudi domača razvojna funkcija. Tisti ponudnik, ki bo na tem področju širše odprti, torej pripravljen na mednarodne projekte, naj ima prednost. Prav nobena posebnost v svetu ni poleg dislocirane proizvodnje tudi dislociran razvoj — z enim pogovornje: da je svetovno konkurenčen v vseh pogledih. Tu bo veljal enoten tržni princip kot pri tehnoloških postopkih: preživelijo bodo mednarodno preverjeni raziskovalni program in razvojni oddelki — za druge ne bo denarja.

Poleg tržnih načel je zelo pomemben sistem državne zaščite, ki je lahko sklodiv tako z ohranjanjem statusa quo kot s prevelikim vplivom ali pretrano liberalizacijo. Za delo v prehodnem obdobju je znano nekaj preverjenih modelov, ki jih moramo čim prej presaditi na naša tla, da ne postanemo kolonialna nerazvita država, obojena samo na fizično proizvodnjo po diktatu močnih in bogatih. Priveditvijo in uveljavljanje takšnih zaščitnih modelov sta odvisni samo od nas in to naj bo ena pomembnih nalog foruma.

mag. Marjan Cerar

kratskega tipa naj bi bili ideološko neobremenjeni, brez predsodkov in tudi brez opazne težnje po osebni koristi ali zlorabi oblasti.

TRNE PERŠAK

Politik – poklic? poslanstvo? odgovornost?

retji tip politične dejavnosti. Toda tokrat ne gre toliko za opredeljevanje strank in njihovih političnih praks, temveč za razmislek o politikih: torej o ljudeh, ki so nosilci in uresničevalci posameznih tipov politike in po zaslugi katerih se politika v novih okoliščinah na novo uveljavlja kot dejavnost in o — recimo temu tako — »poklicu«.

Ljudi, ki se ukvarjajo s politikom, kar seveda v demokratičnem sistemu (pri nas po l. 1990) pomeni nekaj povsem drugega kot v totalitarnih sistemih (pri nas do l. 1990), je ravno tako politični poklic, ki ga v državi predstavlja tisti, ki se ukvarja z razvrščanjem in seveda tudi v tem primeru več. Vzemimo najprej za primer najmanj pomembnega. Na Slovenskem bi recimo dandanašnji lahko razvrstili politike v dve skupini. V skupino tistih, ki menijo, da morajo izkoristiti prav vsako priložnost za to, da se pokažejo v javnosti, torej tudi pred tv kamerami. Karkoli že se dogaja, naj bo otvoritev razstave mačk ali shod ljubiteljev pesničnih žgancov, nekateri politiki so vedno poleni; če zlasti, če je kakršnakoli močnost, da bo dogodek posnela ekipa TV Slovenija. Na drugi strani je kajpak zelo zelo majhna skupina tistih, ki tega ne počno, ker se jim zdi, da se je dogodka smiselno udeležiti samo, če imaš o tem, kar se dogaja, kaj povedati. No, precej bolj pomembna in za marsikoga neprijetna je delitev v nekakšne razrede ali sloje v politiki. Tako sta na vrhu dve skupini: ideologi in prvaki ali t. i. »liderji«, pri čemer se funkciji ideologa in »liderja« večkrat združita v isti osebi. Nižji po rangu so politiki

lje politike, ki resnično želijo in poskušajo čim bolj odgovorno urejati in upravljati javne zadeve in si pri tem zares postavijo za merilo to svoje delo odgovornost za skupnost in naposled je gotovo treba omeniti še politike, ki jim gre izključno za oblast in moč.

Pri vsem tem je treba poudariti, da v demokraciji politika nikakor ni več poslanstvo in ne privilegij (kombinacija tega dvojeja je značilnost politike v enostrankarskih totalitarnih sistemih). Poleg tega v demokraciji politika ni ali vsaj ne sme biti poklic v takšnem pomenu besede, kot je bila v času totalitarnega režima, ko je politik lahko izgubil mesto v političnem panteonu samo, če ni ravnal v skladu z ukazi ali napotki nadrejenih, medtem ko mnenje državljanov ni imelo nobenega pomena za njegovo karkoli. V demokraciji je politik odvisen od volitev in ni enkrat za vselej izbran in ravno zato mora svoje delo opravljati skrajno profesionalno in odgovorno. Če upoštevamo Aristotla in njegovo opredelitev politike (tipa oblasti ali vladavine) in politikov, bi torej lahko glavne tipe politikov imenovali za ideologe/vizionarje, demokrate, karieriste ali slavohlepneže in oblastželjnejše.

V Sloveniji ta čas, ko govorimo o prehodu iz totalitarnega sistema v demokracijo, opažamo številne primere prvga tipa »fundamentalisti«, in tudi zelo veliko politikov, ki so nekakšna kombinacija karierista in oblastželjnejše, ki mu gre predvsem za moč/oblast. Ideologi/fundamentalisti, četudi brez prave in prepričljive vizije, ki bi mobilizirala zares

velik del volivcev, so značilni tako za tipično leve in tipično desne stranke, ki so po naravi stvari izrazito ideološke in so v svoji dejavnosti v imenu »višjih ciljev« pripravljene uporabljati tudi zelo nizkotna in nedemokratična sredstva.

V tej zvezi je nemara treba reči besedo ali dve na temu »pomajnkjanja velike ideje«, kot temu nekateri rečejo, ali vizije. Velike ideje oziroma vizije v političnem jeziku običajno pomenijo učinkovit ideologem, ki omogoča mobilizacijo množic, četudi je sam po sebi skrajno vprašljiv in celo moralno negativen (denimo ideologem rase večvednosti v času nemškega nacizma, ideologem o navezavi na izročilo Rima v italijanskem fašizmu, ideologem socialne enakosti v komunizmu ipd.). Od te vrste ideologij in vizij je treba razlikovati učinkoviti politični program, ki ravnata tako mora imeti mobilizacijski naboj in prepričljivost, vendar naj ne bi deloval predvsem na čustva množice, temveč naj bi jih tudi ali celo predvsem prepričal z racionalnimi argumenti (npr. Roosveltovo »New Deal« ipd.). Te vrste programov so predvsem otroči političniki, ki so sposobni brez ideoloških manipulacij in populizma pritegniti ljudi in jih spodbuditi za uresničevanje svojega programa (klasični zglej naj bi bil Periklej). To so politiki drugega tipa, torej demokrate, pri čemer beseda demokracija danes pomeni isto kot Aristotlova »politieia«, torej po eni strani zmernost in pretehtanost odločitev, po drugi strani pa visoko razvit čut odgovornosti za skupnost in skupne interese. Politiki demo-

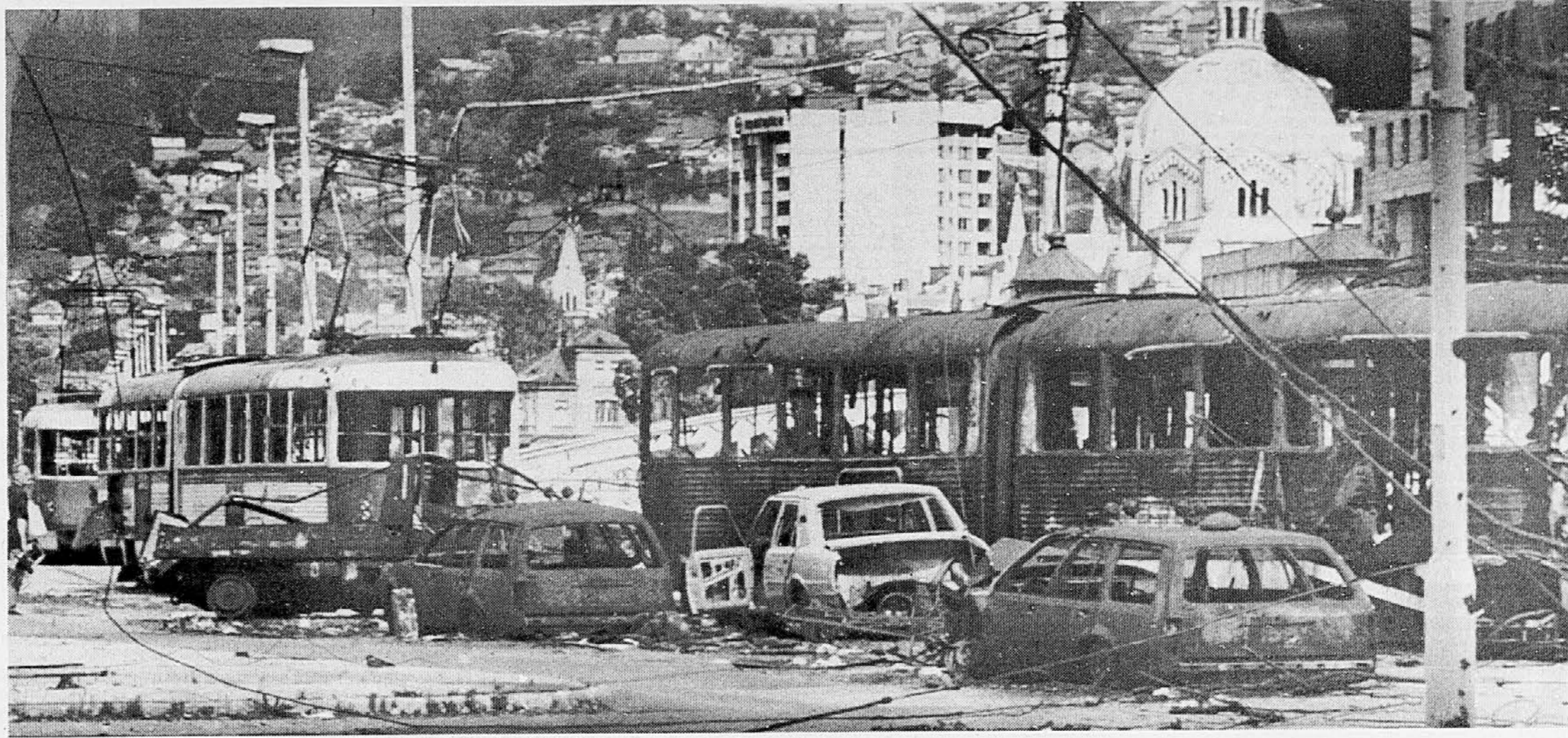
kratskega tipa naj bi bili ideološko neobremenjeni, brez predsodkov in tudi brez opazne težnje po osebni koristi ali zlorabi oblasti. V skladu z Aristotlom bi morali reči, da so to ljudje z razvitim moralnim čutom, pri čemer morala seveda ni nazorno opredeljena ali pogojena.

Ta opis gotovo zveni precej idealistično in žal je res, da je te vrste ljudi v slovenski politiki težko opaziti, kar je glede na čase, v katerih živimo, tudi razumljivo. Pri nas prevladujeta zlasti dva tipa. To so politiki ideologi, ki jih je veliko tako v strankah, ki so nadaljevalke dela in izročila nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, ZKS in ZSMS, kakor tudi v nekaterih novih strankah, ki so jih nekateri ustanovljali z željo, da bi prejšnji na eni ideologiji utemeljen sistem zamenjali z novim, na drugi ideologiji utemeljenim sistemom. Zelo številni so tudi politiki »pragmatiki« (v bistvu karieristi in oblastželjnejši). To so v glavnem ljudje, ki so v spremembi sistema zaznali možnost, da si zagotovijo po lastnem mnenju udobno življenje in javni prestiž, saj se je marsikomu zdelo, da za uveljavitev zadošča, če poveč nekaj kreplikh na račun prejšnjega režima. Zelo veliko pa je tudi mladih ljudi, ki so svojo kariero začeli v kadrovskih valilnicah nekdanjega sistema, torej zlasti v ZSMS z vsemi njihovimi »mladostnimi prenapetostmi« vred, in ki so še vedno prepričani, da jim »stolčki« tako rekoč morajo biti zagotovljeni vse do »zaslužnega penziona«. S temi je pravzaprav najtežje, kajti to so ljudje brez kakršnihkoli idej in vizij, brez programa (razen tega, da želijo biti to, kar so), znajo pa nastopati in uporabljati vseh vrst popularne kralitace, kar jim daje navidezno prepričljivost. Kot rečemo, največ jih je in znajo priti do oblasti, tudi zato, ker so brez kakršnihkoli moralnih vrednot in se jim pravzaprav nobeno sredstvo ne zdi pretirano ali nemoralno, četudi gre za še tako nepomemben politični cilj.

Tone Peršak

Za jutranjo kavico je potrebno približno dvajset listov zgodovinskega učenika...

Uničen vojni park na tramvajski postaji nasproti Skenderije. (Foto: V. Einspieler)

SARAJEVO

Srhljiv skupinski portret Sarajevčanov

So trenutki, ki tudi novinar ne more več ostati zgolj neprizadeti in nepristranski opazovalec dogodkov, temveč postane njihov udeleženec. Trgovanje z življenji Sarajevčanov, ki so jih politiki obdobil na umiranje na obroke, zbuja v človeku neznosno gnus. Zato je Selma Muhedinović postala za nekaj ur moja nesojena žena. Zdag je v Sarajevu. Morda išče novega »moža«, ki bo spretnješi igralca in jo bo popeljal v svobodo, ki si je obupno želi vse več Sarajevčanov. Svobode pa jim ne kratijo le srbske topovske cevi, ki so uperjene v to izmučeno mesto, ali muslimansko vodstvo, ki ne more vladati le samemu sebi, temveč tudi Unprofor, ki si skrbno prizadeva, da ljudje, ki ne morejo plačati lastnega življenja in imajo le funkcije topovske ali ostrostrelske hrane, ne bi množično zapustili tega koncentracijskega taborišča.

Selma je pobegnila iz Grbavice, ki je v srbskih rokah. Tam je ostala njena mati. Živi na Otoki pri tujih ljudeh, ker je njen oče tudi pregnanec. Z 21-letna študentka violine, ki je po silni razmer postala vojna poročevalka. Doblila je možnost za novinarsko delo v Sviči, vendar ji Carlos Gutierrez, ki je prvi med Unproforjevega urada za civilne zadeve v Sarajevu, noče izdati akreditacije, čeprav ima vsa potrebna potrdila o svojem novinarskem delu. Carlos tako ravna tudi s številnimi drugimi bosanskimi novinarji, ki plačujejo ceno za malomarnost unproforjevih uradnikov, ki so se večkrat izdajali novinarjem in skušajo kot po predložitelji dokumenti ponarejeni ali ne. Tako imajo Unproforjeve akreditacije številni tihotapci, sumljivo poslovneži in ljudje, ki so jih izkoristili le za namen obogatitve iz sarajevskega pekla. Zato je zdaj takih akreditacij že okoli 15 tisoč, ceno pa bodo plačali tudi slovenski novinarji, ki jih je Unprofor znova uvrstil med poklicne kolege iz bivših jugoslovanskih republik, čeprav je njegov glavni štáb v Zagrebu z Mikom Magnussonom in Cedicom Thornberryem na čelu že lani novembra izdal dokument, po katerem imajo slovenski novinarji enak status kot tuji poročevalci. Po besedah Shauna Jonesa, ki je pristojen za izdajanje akreditacij v Splitu, bodo morali po novem tudi s slovenskimi novinarji hoditi njihovi uredniki in osebno jamčiti Unproforju, da gre v resnici za njihove profesionalne novinarje. O tem, kaj se dogajalo z akreditacijami doslej, zgornjo prča tudi podatek, da ima menda samo Delo pet akreditiranih novinarjev v Sarajevu, nekatera druga slovenska množična občila pa še veliko več. Zato lahko zdaj bosanski novinarji praviloma zapustijo Sarajevo le v primeru, če so v mesto vrnili njihovi akreditirani »kolegi«, nove akreditacije pa lahko dobijo, če njihove redakcije še niso presegle razumne meje. In kar dolga Unprofor po samo njemu znanih merilih, in sicer ne glede na to, da je vsem v sarajevskem uradu za civilne zadeve jasno, da se na primer čistilke in varnostniki bosanske televizije, ki so izkoristili ta let v prostost, nikoli ne bodo vrnili.

Izgon iz Sarajeva

Tega se zaveda tudi danski policaj Lars Kruse Madsen, ki je kljub temu poslal Selmo s transporterjem s sarajevskega letališča nazaj v mesto. Kako je Selma, brez mojih udeležeb, prišla brez akreditacije v štáb Unproforja v PTT inženirinj, kje se je skrivala, in kako je dobila dokument za prevoz na letališče, naj ostane raje skrivnost, ker ta informacija ne bi nikomur koristila, mnogim pa lahko škodila. Bila je moja zaročenka in v tretjem mesecu nosečnosti, ki tega bremena v vojnih razmerah ni več sposobna prenašati. Po zagotovljenih njenih zaščitenosti so takšne zgodbe že marsikateri Sarajevčanji zagotavljali pot na prostost. Med vožnjo z Unproforjevimi transporterji iz PTT inženirinj do letališča so se za načrt ogreli tudi londonska svobodna novinarja Steve in Rose ter slovenski »Robin Hood«, imenovan tudi Mitja Oven. Zaradi poostrene kontrole na letališču pa je sel načrt po zlu. Njena prva žrtev je bil Mitja, ker je Lars našel med njegovimi dokumenti bosanski potni list, ki ga je le ta imel s seboj, kot je zagotavljala, da bi njegovega naslovnika priškrbel malezijsko vizo, ki ga je čakala na Dunaju. Kljub temu nisem odstopil od dogovora s Selmo, ki mi ni ob vsaki priložnosti naslonila svoj »preplašen« obraz na ramo ali pa se mi »nemnočno« prižela na prsi. To nama je šlo še kar dobro od rok, medtem ko so bili najini bežni poljubi bolj medli in nama niso šli preprečljivo od ustnic. Ko sem najino zgodbo razložil Larsu, sem v njegovih očeh najprej izpadel baraba. Ni mogel razumeti, kako sem lahko nosilec dekle spravljal v takšen položaj, ko pa mi je moralo biti jasno, da je brez Unproforjeve akreditacije francoski hercules zanjo nedosegljiv. Skupaj z Mitjo sem končal v čakalnici, komandant Uncipvola Jim Osborne, ki ga je poklical Lars, pa nama

je strogo omejil gibanje. Brez Unproforjeve akreditacije in s koščkom kartona v roki, na katerem je pisalo Split 2, sem se sprva počutil kot kajzenc. Vseeno sem Larsa nekajkrat povprašal po Selmi, čeprav sem vedel, da jo zaščituje.

Ta postopek je čakal tudi naju z Mitjo, konča pa se je tako, da sva oba začasno ostala brez Unproforjevih akreditacij. Med kavico sem Larsu, ki je resnično očtivo izvelke že iz Selme, med drugim pojasnil, da sem ji skušal pomagati z neresnično zgodbo predvsem zato, ker sem ogorčen, ker Unprofor s svojimi letali, denimo, prevažata kriminalce, lastne napake pa skuša reševati na račun novinarjev. Selma me je branila, kar pa ni pomagalo ne njej ne meni. Na mojo pripombo, da bi verjetno na mojem mestu tudi on ravnal enako, pa je Lars odgovoril: »Morda bi, morda pa tudi ne.«

Živi tvor prevažajo iz Sarajeva tako Unproforjevi kot Srbi, Muslimani in Hrvati. Med Unproforjevce prednjačijo Ukrajinci, ki so sprva vozili ljudi iz mesta za pet tisoč mark na osebo, zdaj pa so menda že bistveno spustili ceno. Ker gre praviloma za življenje nedolžnih ljudi, naj zapšem le to, da imajo vse tri sprte strani svoje ljudi med »mirovnik«. V Unproforjevem štabu v PTT inženirinj verjetno mrgoli tajnih agentov in obveščevalcev, ki drug drugega špijonirajo in skušajo med drugim preprečiti reševalne akcije nasprotnikov, vsem po vrsti pa gredo v nos prosti strelci. Čeprav daje Lars vtis poštenega policajca, ki vestno opravlja svojo dolžnost, se nisem mogel otresti občutka, da smo bili vsi skupaj žrtev veliko večje igre, kot je bila operacija »Selma«.

Skupil jo je tudi Mitjev kolega Tomaž Henigman, ki je odšel od doma brez vednosti staršev in je moral ostati v Sarajevu. Carlos mi je namreč, če se gre zanesti na skopo informacijo po satelitskem telefonu, odvzel Unproforjevo akreditacijo z utemeljitvijo, češ da ni upravičen do te mednarodne izkaznice. Pri tem se je izkazalo dvojje, da želi Unprofor ponovno zaslisišati Ovna in da skuša znova na lastno pest stlačiti Slovenijo v isti koži z bivšimi jugoslovanskimi republikami. Mitja Oven pa dejansko rešuje Bosance, pri čemer je pripravljeno pomagati vsem brez izjeme, jasno pa je tudi, da to po poti, ki bi zadostila vsem formalnostim, preprosto ne bi bilo mogoče. Ko sva približno tri ure samevala v čakalnici in čakala na deportacijo v Split, je Mitja med drugim povedal: »V Sarajevu sem tokrat že dvanajstič. Reševal sem tako Srbe kot Hrvate in Muslimane. Zasludujejo me že več mesecev. Bega jih, ker ne vedo, za koga delam. Preganjajo me Unprofor, ker rešujem nedolžne ljudi, katerih človekove pravice iz življenja bi morale varovati modre celade.« Ker sva spregovorila tudi o njegovih novinarskih dosežkih, ki jih v dnevnem tisku praviloma ni zaslediti, je še pristavil: »Za te ekskluzivne informacije tvegam lastni denar in življenje in jih nisem pripravil prodati pod ceno samo zato, ker imam status svobodnega novinarja, kakršni so pri nas zaščiteni.« Kakorkoli že, Mitjo so tokrat vzeli v precep, ker je imel pri sebi tuj potni list, ki ga ni skrival pred nikom, jaz pa sem ostal brez akreditacije, ker sem skušal z neresnično zgodbo vplivati na čustva Unproforjevih oficirjev. Samo na letalu, s katerim sem poletel iz Splita v Sarajevo, pa je bilo med trinajstimi potniki največ pet novinarjev, med preostalimi pa so bili morda tudi ljudje, ki bi jih lahko Unprofor upravičeno vzel pod drobnogled.

Bonbon je kot sonce

V Sarajevu, ki je brez vode, elektrike, hrane in plina, je na vsakem koraku mogoče videti, kako ponižujoče je življenje, kadar v njem ni najbolj vsakdanjih stvari. Čeprav je skupinski portret Sarajevčanov strašljiv, so mnogi med njimi ohranili človeško dostojanstvo. Vojna jih še ni dokončno zlomila, vse pa je neznansko strah naslednje zime in mrzlično iščejo pot, ki bi jih varno popeljala iz tega pekla. Stiska je že tako velika, da ljudje granat in ostrostrelskih krogel ne jemljejo več resno. S temi smrtonosnimi izstrelki živijo kot z »bosansko ruleto«, ki jo morajo igrati, ali hočejo ali ne.

»Združeni narodi nas hranijo tako kot nas branjijo,« pravi prvi človek komisije za sprejem in distribucijo humanitarne pomoči v Sarajevu Edo Šehović. »UNHCR govori, da nam daje hrano, ne pove pa svetu, ki pošilja humanitarne pomoči, da je ta pomoč denovo

*»Če nekdo reši samo enega človeka, je rešil celoten univerzum.«
To je del citata iz knjige Taxi, imenovan hrepenenje, ki govori o sarajevskem taksistu Miomiru Plakaloviću-Miletu, ki je med vojnem prevozu je več kot 45 tisoč humanitarnih kilometrov po obkoljenem Sarajevu. Življenja rešujejo vsi, svoja ali tuja, za denar ali iz usmiljenja, zaradi strahu pred jutrišnjim dnom ali ljubezni do soljudi, zaradi političnih motivov, iz ogorčenosti, praznoverja, brezupa ali brez razloga...*

35 gramov na osebo. Zato so Sarajevčani v povprečju shujšali za 20 kilogramov in so že povsem anemični. Morda to delajo načrtno, da bi se izstradani in obnemogli ljudje predali...Morda je to del mednarodne zarote. Naj sami poskušajo preživeti 15 dni z žličko olja in ščepec riža,« je še poudaril Šehović in sklenil z ugotovitvijo, da Sarajevo zaradi pomanjkanja hrane grozi »tiha« smrt.

Ko sem se oglašil pri Mirjani, da bi predal paket od prijateljice iz Splita, mi je ponudila sarmo, ki jo je pripravila s pomočjo kdove katere rastline. Njena hči Sanda se je v hipu razburila: »Kako lahko ponudiš človeku, ki je prišel iz tepe dežele, za kosilo travo?« Pri teti Mariji, ki sem ji prinesel novico, da je njen sin Zeljko živ in zdrav v Zagrebu, sem le jedel pomfri, »srezek« in zeleno solato, ki jo je vžgojila v lončku na balkonu. Sarajevčani so sprejemili zelenice, balkone in terase v vrtove, kjer poleg običajnih vrtnin uspevajo tudi krompir. Dobro so bile »tri krave«, sirni namaz iz danskega humanitarne paketa, ki so veljale za približek Presentila me je teta Katja - njen mož Radenko ima trgovino z živim zivem in pijačo in ga preganjajo - ker z nizkimi cenami konkurira črnotrjavcem, ki mi je ponudila prava jajca. Spomnil sem se Olje in njenega dveletnega sinčka, ki je nekega dne vprašal: »Mami, kaj je jajce?« Mnogi otroci tudi ne poznajo bonbonov, starši pa jim v zadregi pojasnjujejo, da je bonbon sladkokorovni sladak in okrogel kot sonce. Jedel sem tudi riž na sto in en način, medtem ko kruha, zaradi pomanjkanja elektrike, nisem videl ravno vsak dan. V kafičih sem pil kislo sarajevsko pivo iz riža, po katerem te ne tišči na stran, nisi pijan in tudi glava te ne boli. Za pivo je treba odšteti od tri do šest mark, vodka ali viski pa sta dvakrat dražja. V celem Sarajevu se ne moreš napiti vode, ker jo vsi odmerjajo po kapljicah. Ko sem se vrnil domov, sem si dva dni zdravil želodec.

Z našim dopisnikom Zdravkom Latalom sva sedela na balkonu njegovega stanovanja v šestnajstem nadstropju nebotičnika, ki je nenehna tarča srbskih granat. Pogled sem zapeljal v lavor s spodnjim perilom. Zdravko je pojasnil: »Perilo namočim v vodo, ki sem jo med umivanjem ujel v lavor. Notri vržem ščepec praška in perilo, ki ga vsak dan nekajkrat »centrifugiram« z roko, kakšna dva dni prazim na soncu. Tako je perilo oprano, z vodo, ki je ostala, pa najprej pobrišem po tleh, potem pa jo po opravljeni veliki ali mali potrebi zlijem v stranišče.« Takšni varčevalni ukrepi vključajo povsod, saj ljudje tvorijo vodo po dva kilometra in več in to praviloma tako, da si kante z njo natovirajo na ramena, le redki srežejo pa to težako delo opravijo s samokolnico ali celo z osebnim avtomobilom. Tudi pri umivanju je potrebna velika varčnost, in sicer večina namočeno perilo v lonec z vodo, si potegne z njo čez obraz in higieni obred je končan. Čeprav pri umivanju nisem bil tako zelo varčen, sem med vožnjo z letalom iz Splita v Zagreb za vsak primer sedel na zadnji sedež. Kasneje se je izkazalo, da ta ukrep ni bil nespremenjen, ker je žena med vožnjo domov odprla okno, doma pa me je krepko zadržala s krtačo.

Šolski zvonec za ostrostrelce

Medtem ko sem bil v Sarajevu, ni bilo elektrike dovolj niti za prioritete porabnike, na primer pekarno. V bosanski vojni se pač vojskujejo tudi z električno energijo. Muslimani za izsiljevanje z oskrbo z električno energijo krivijo Karadžiča in Bobana, vendar je bil verjetno bolj pošten srbski oficir za zvezo Mile, ki mi je v PTT inženirinj priznal: »Z elektriko zabjavamo drug drugega,

kadar se pač komu ponudi priložnost.« Direktor Elektroprenosa Sarajeva Bajro Isaković tako, denimo, tudi trdi, da elektrike primanjkuje, ker delajo kakanjska in druge termoelektrene z minimumom svojih zmogljivosti, in sicer zato, ker primanjkuje premoga. V Sarajevu pa že vrabci čakajo, da na primer kakanjski rudarji nečesto kopati premoga, ker večina tega črnega bogastva konča na črnem trgu, rudarji pa za težako delo niso plačani in pogosto nimajo česa jesti. Čeprav ljudje zdaj veliko lažje prenašajo električni mrk, kot so ga pozimi, v njihovih pečeh še vedno zagorijo kakšen stol ali drugi deli pohištva. Tako Miro in Slavica sedita v kuhinji in kakšno uro opazujeta zdaj stol, zdaj mizo, ko vendarle pade odločitev. Miro je sklenil: »Zrtvovala bova stol. Saj sva samo dva in ne potrebujeva toliko stolov.« Mirjana pa si trenutno kuha jutranjo kavico v večlitrski konzervi, v kateri plameni neusmiljeno požirajo zgodovinski učenik njene hčere. Sarajevčani lahko kupijo dva tuda na tržnici, medtem ko si tisti, ki živijo v obronkih naselij, s to iskano dobrino postrežejo kar sami. To so vsi delali tudi pozimi, tako da je prenekateri drevored al park končal v peči, ni pa res, da v Sarajevo ostalo povsem gol in da v nebo strlijo le še ožagne haše.

Ostrostrelci redno zaščejo svojo krvavo obrt zgodaj jutraj, ko se otroci napotijo v šolo. Te so za osnovnošolce v kletih, medtem ko redki srednješolci in študentje, ki jih še ni

zajela vojaška obveznost, pridobivajo novo znanje v manj varnem učnem okolju. Če postane tarča ostrostrelca, velja pravilo, da v prvem varnem kritju počepneš in čakaš, da ga mine volja ali pa da si poišče drugo žrtev. Kaže, da so imeli moji znanci prav, ko so zbijali šale na moj račun, češ da ostrostrelci streljajo samo na premočne tarče. Tako sem enkrat debelo uro skupaj s skupino Sarajevčanov potrpežljivo čepel za betonsko ogrado medaleč od bivše vojaške bolnišnice, dokler se ostrostrelci ni odločil, da se bo raje pozabaval s streljanjem na redke mimovozeče osebne avtomobile. Ljudje še vedno tekajo po sarajevskih ulicah, vendar bistveno manj kot pred slabim letom dni. Tokrat je bilo tudi manj granat, kar pa nikomur ne jamči, da jo bo odnesel živ in v enem kosu. Dva dni po mojem odhodu iz Sarajeva je samo ena granata v naselju Bistrik, kjer sem se zadrževal tudi ur, terjala osem človeških življenj. To vedu in prenešana, ker vse več Sarajevčanov ignorira nevarnost in se obnašajo, kot da je bil v mestu že stotletja mir. Tako sem, denimo, hodil po Baščaršiji s sarajevskim dramskim igralcem Mikijem Trifunovom in iskal stanovanje Kemala Montena, da bi mu predal pismo Rada Serbedžije. Čeprav se mi je zdelo nespretno, sem mu sledil po sredini ulice, ki se je vzpenjala v hrib in kljub temu da sva bila odlična tarča, se Mikij s tem še ni zadovoljil. Ustavil se je na najbolj pregledni točki, snel z glave svoj nepogrešljivi klobuk, zamahnil z njim in zaklical: »Streljajte, podganec!« Potem mi je razlagal: »Četnikom sem trn v peti. Ne morejo mi opustiti, da sem ostal v Sarajevu, čeprav sem po narodnosti Srb, in da me pravi Sarajevljec spoštujejo. V Sarajevu bom ostal še leto dni, ne glede na to, kaj se bo zgodilo. Duh tega mesta še ni mrtvev. Priznati pa moram, da sem tudi malo nečimr in mi kot igralcu godi popularnost, ki jo uživam na vsakem koraku.« In res, za prvim vgovalom so se za Mikijem zapodili otroci in ga začeli spraševati: »Stric, a ne, da ste igrali v predstavi Zaklonišče?«, nekaj minut zatem pa mu je starša ponudila zavojček cigarete, ki so Mikiju tako kot mnogim drugim njegovim sotropanom zamenjala hrano. Veliko je namreč Sarajevčanov, ki so še svoje zadnje marke iz nogavice porabili za cigarete namesto za hrano.

HRVAŠKA BREZPOTJA

Osamljena na otoku obupa

Zlonosna razsežnost svetega je se zmeraj tu, a skrčena na najmanjšo možno mero, kolikor je pač terja logika, ki mora utemeljiti katastrofalne posledice z devetdesetdesetimi potovanja dr. Franja Tuđmana v pekel, ki so po njegovi zasluzi postala prispodobna hrvaške zunanje politike.

Zdag je to politiko po nenehnih preobratih, predvsem pa nejasnostih, obračanju po bal-kanski, evropskem in svetovnem vetru vsaj mogoče prijeti za rep in roge, ali kot pravi Dražen Budiša, konec koncev je postala transparentna in kot taka se je prvič znašla na jeziku in v zohab saborskih poslancev. Prav do zadnjega trenutka je hadezejevska oblast blokirala parlamentarno razpravo o zunanji politiki in ko kratkem postopku »sumiranja«, opozicijske poslance, češ da so nevedni, diletanti in politiki, ki se vrh vsega (vsaj nekateri izmed njih) še niso otresli nostalgije po nekdanji Jugoslaviji. Velik praznoprav največji ugled Hrvaške na tujem izmed držav, ki so nastale oziroma nastajajo na pogorščkih komunističnih režimov, kot je še do večerj v javnih nastopih pred državljani svojo in njihovo državo predstavjal Tuđman, je naposled skopnel tudi v glavah ljudi, ki so bili pripravljene do zadnjega diha verjeti tem pripovedkam in prispodobam.

V resnici je hrvaška zunanja politika prenehala biti transcendentna predsedniških dvo-rov, ko je na zadnjih ženskih pogajanjih Zagreb sprejel predlog Beograda o razdelitvi BiH na tri nacionalne enote oziroma države. Budiša pravi, da ni nujno, da bi bil pred temi, morda usodnimi pogajanjimi obstal nekakšen hrvaško-srbski sporazuma za razbitje BiH,

ker je v Ženevi prvi govornik Slobodan Milošević, nato pa naj bi bil dr. Franjo Tuđman posredovalec na načelnje hrvaško-srbsko sporazumu predlogu. Od tedaj se niso samo razvneli hrvaško-muslimanski spopadi v BiH, temveč se je po mnenju hrvaških liberalcev spremenila tudi politika ameriške administracije do balkanske krize, ker si prek hrvaško-srbskega sporazuma oziroma soglasja svet lajša svojo slabo vest tudi z obnavljanjem nevarne teže, češ da na tleh nekdanje Jugoslavije poteka državljanska vojna, s čimer tako rekoč sakralizira velikosrbskega krvnika in satanizira njegove žrtve.

Toda do ženeškega finala z doslej znanim izidom je peljala veljavna množica vmesnih, prehodnih stopenj, brezbrežen spekter, ki se pne od prvih pogajanj o Bosni v Karad-ordevu in nato v Tikvešu v Baranji med Miloševićem in Tuđmanom, do nadaljevanja na nižji instanci med Bobanom in Karadžičem v Gradcu, Hercegovcem in Ženevi. Morda je pri vsem tem šlo za bolj ali manj resne spodsrditve ali celo drobne nepremišljene politične in hrvaški politik, vendar pa tudi slednji nisoje v sebi zarođke nič manj uničujočih posledic, kot jih porajajo najtežji porazi, ne v nedolocen čas prestavljajo zaželeni mir na Balkanu in vrašanje samostojnosti, predvsem pa ozemeljske celovitosti hrvaške države. Temeljno vprašanje hrvaško-srbskih odnosov je pravzaprav vprašanje Bosne in Hercegovine, je v svoji študiji o južnoslovanškem vprašanju, ki je izšla leta 1918 na Dunaju, zapisal hrvaški ekonomist, sociolog, etnolog in pisatelj Ivo Pilar. Suedlanda - to je Pilarjev psevdonim - ne omenjamo samo zato, ker dogodki zadnjih dni in mesecev potrjujejo pravilnost njegove sodbe, temveč zato, ker je

Vsi mislimo na vas, a to je kurac...

Da je duh Sarajeva še vedno živ, je prepričan tudi Monteno. Z Mikijem sva ga našla v nekoč elitnem kaficu Majestic, ki je zdaj zaprt, ker se njegov lastnik Dževad boji, da ga bodo oblasti, če začne normalno delati, razglasile za vojnega dobičkarja. Kemal preživlja vojno v svojem stanovanju, kjer se v eni sobi stiska s celo družino, v kavarni ali pa na odru. V Sarajevu je najbolj popularna njegova ciganska pesem, ki nima nobene zveze z vojno, začne pa se s stihom: »Poljubac sa okusom kolača tvoje bake, ciganska pjesma sa stare trake...«. Na sarajevskem radu veliko trjijo tudi Dina Merlina, bivšega pevca skupine Merlin, in njegovo pesem Mostar, ki je bolj izražna razmere v Bosni in gre tako: »Iđemo tugo niz rijeku dole, dole sad nam manje bole, još mi je san bistar, ko dan još me pjesmom doziva moj Mostar. Ja tu biti sjeđ, je tu biti star, a zauvijek je mlad moj Mostar...«. Ko popijemo po dve travarici, se Kemal razgovori: »Kam naj grem? Ljudje, ki so odšli iz Sarajeva, se sprva niso vračali, zdaj pa jih je vse več, ki so se razočarali nad svetom in ljudmi vrtili domov. Je pač tako, da je vsakog gosta za tri dana dosta«. Prej ali slej mora tudi Bosance srečati pamet! Drugačnjega mnenja pa je bil nekdanji pevec Indeksov Davorin Popović-Pimpek, ki sem ga srečal na modni reviji v Holiday Innu. Zaupal mi je, da je postal član predsedstva sarajevskih občin, ki po novem segajo skoraj do Zenice. Za vse aktualne probleme bosanske države krivi Hrvate, ki so se zlizali s četniki. Takole pravi: »Zdag ko so Hrvati zeznili stvar, ni videti več nobene realne perspektive. Če bo le mogoče, se bom pobral iz Sarajeva.« Razdvojeni so pa tudi drugi Sarajevčani, tako na primer Mirjana glasno razmišlja: »Čeprav je usoda Bosne povsem negotova, ni se morem privoščiti, da bi potegnila črto čez dosedanje življenje in začela znova s popolno ničle. V Sarajevu se lahko Sandi razlozimo, da zaradi vojne ni mogoče ničesar kupiti. Kako pa naj hodim z njo mimo polnih izložb in ji ničesar ne kupim? Izkrvavelo bi mi srce.« Snježana misli drugače: »Teža terora ne nemeravam več prenašati. Če ne bom kmalu ušla iz te norišnice, se mi bo resnično utrgalo. Pripravljena sem čistiti tudi stranisce. Sarajevo je dokončno mrtvo.«

Monteno se je razveselil pisma. Ko je prebral prve vrstice, si ni mogel kaj, da ne bi glasno in navdušeno vzkljnil: »To je pravi Rade!« Prebral je prve vrstice njemu tako dragocnega pisma: »Dragi Kemal! Kaj naj ti napišem? Dobro veš, da vsi mi mislimo na vas. A to je kurac...!«

(Nadaljevanje prihodnjič)
Vili Einspieler

S proučevanjem srbskih osvajalnih vojn v preteklosti in demografskega razvoja Srbov v BiH je Ivo Pilar leta 1918 napovedal ponovitev srbske vojne čez 60 do 70 let. In res se ni zmotil niti za eno leto, saj k pripravam na vojno spadajo tudi srbski mitingi, če ne omenjamo posebej memorandumu SANU. Nemara je še bolj pomembna njegova zaskrbljenost za usodo Hrvaške, ki ne more obstati v primeru, če se bo srbska država razširila čez Drino, na ozemlje BiH.

Pravaša Anteja Đapića, ki je v saborski razpravi citiral izjavil, da o zunanji politiki Hrvaške odločata samo predsednik Tuđman in njegov obrambni minister Gojko Šušak, je dopolnil liberalce Vlado Gotovca, ki je med glavne grehe hrvaške politike navedel nekakšno obsedenost državnega vodstva s hrvaško-srbskim vprašanjem. Medtem ko je Ivo Pilar to vprašanje pripisal bosansko-hercegovskemu, je aktualna hrvaška politika počasi, toda vztrajno silila samo na to enostransko v mednarodnih odnosih in s svojimi pogajalskimi potezami in s hrvaško-muslim-

SEČOVELJSKE SOLINE

Kdor visoko leta, je ptič ali helikopter

Kdor visoko leta, je – ptič ali helikopter. O tem smo se lahko prepričali, ko smo obiskali sečoveljske soline. Meja med Slovenijo in Hrvaško, ki najbrž poteka v bližini, nas ni toliko zanimala, ampak bolj meja med naravo in njenimi nasprotji. Nasproti pa je v solinah veliko. Zato se tu zmeraj nekaj dogaja – poleti ali pozimi, podnevi ali ponoči, ko sije sonce ali dežuje, pred enim desetletjem ali prejšnji teden ... Brez politike pa ne gre niti pri pticah ...

V soline (Fontanigge – stari del solin) smo prišli nekaj po osmi uri zjutraj. Od januarja 1990 je to krajinski park. Znotraj skoraj 600 hektarov velikega območja so štirje naravni rezervati.

Najprej smo se ustavili ob botaničnem rezervatu. Pa ne zato, da bi raziskovali najnovejša vodnjaka slatoljubne rastline! Tokrat smo iskali ptice. Upali smo, da nam bodo največ povedale o tem prostoru. Sonce nam je prve ure prizanašalo. V bližnji solinarski muzej je colnar iz Pirana navsezgodaj pripeljal skupino skofjeljskih soltarjev, mi pa smo zalezovali belečlega deževnika. Tihomir Makovec iz Koprca, študent biologije in član Društva za opazovanje in proučevanje ptic, se še posebej zanima za tega belo-sivo-rjavega ptiča z zašiljenimi perutnicami, ki se z varovalnimi barvami izjemno dobro skrrije med solinsko rastlinje in blato, prekrija se s kot navita igračka. Živi na slanih zemljiščih. Sečoveljske soline so poleg Skočevskega zatoka pri Koprju zadnji prostor, kjer se gnezdi pri nas. Gnezdo je več kot nenavadno. Le izrjuno oko pričega poznavalec ga kmalu odkrije v solinskih tleh.

Gre za preprosto kotanjico v posušeni glini in pesku, ki si jo ptiček postelje z drobcami školk in polžkov. Če smo se še tako trudili, smo lahko odkrili samo prazna gnezda – ne duha ne sluha o jacih ali mladičih. Še v izrjuni objektivi Miška Kranjca se belečeli deževniki niso pustili kar tako ujeti. «Lani je v solinah gnezdelo še 14 parov te izredno občutljive vrste, če je letos tu še sedem parov, je veliko,» sta ugotavljala Borut Mozetič in Tihomir Makovec, ki sta naju vodila skozi krajinski park. Razlog – v času gnezdenja so se sredi solin, prav v bližini gozda, pojavili tovornjaki, odlagali material, ki so ga odkopali pri izkopu za gradnjo šole in uspešno preganjali redke ptice. Dela bi morala biti v tem

O tem smo se lahko prepričali, ko smo obiskali sečoveljske soline. Meja med Slovenijo in Hrvaško, ki najbrž poteka v bližini, nas ni toliko zanimala, ampak bolj meja med naravo in njenimi nasprotji. Nasproti je v solinah veliko. Zato se tu zmeraj nekaj dogaja – poleti ali pozimi, podnevi ali ponoči, ko sije sonce ali dežuje, pred enim desetletjem ali prejšnji teden ... Brez politike pa ne gre niti pri pticah

času strogo prepovedana, vendar so na Medobčinskem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine dali ustrezna dovoljenja, kljub temu da so vedeli za škodo, ki jo bo povzročilo nasipavanje in utrjevanje čelnih solinskih obrambnih nasipov.

Tovornjaki so zasuli lep del solinskega polja ob morju. Težko bi trdili, da so z odlaganjem samo utrjevali obrambni nasip, saj je nasutje široko več kot 15 metrov. Očitno gre za gradbeni poseg, morda za cesto, za kar bi morali imeti izvajalci posebna dovoljenja. Takih dovoljenj pa nikakor niso mogli imeti, saj gre prav gotovo za posege, ki so v nasprotju z občinskimi odloki o razglasitvi krajinskega parka Sečoveljske soline. V odloku med drugim piše: »Na območju naravnih rezervatov je poleg ostalih prepovedi prepovedano tudi izvajati takšna vzdrževalna, regulacijska in melioracijska dela v solinah, katerih škodljive posledice bi bilo mogoče čutiti na območju rezervatov.« Še minulo soboto zjutraj je bager kokal jarek ob enem od bazenov, kar bo najverjetneje povzročilo njegovo izsušitev.

Pred kratkim so si podoben poseg dovolili celo v samem ptičjem rezervatu med kanalom Pichetto in Curto. Izkopali so jarek, v katerem se je z dela zavarovanega območja stekla voda. Izsušeni jarek je seveda omogočil številnim predatorjem, da so prišli do gnezd navadnih in malih čiger in belečlega deževnika (prej so gnezdili na varnih nasipih, ki jih je obdajala voda) in si privoščili mastne zalogaše. Učinki so lepo število jajc, v solinah pa je spet ostalo manj je tako redkih ptic. K iztrebljanju redkih ptic v veliki meri pripomogel lastniki psov, ki vodijo sem svoje hišne ljubljence v naravo. Psi se z veseljem zaženejo nad gnezda. Ljubitelji ptic pa naprej

vztrajno prečepijo ure in ure z majhnimi dalnogledni in preštevajo zadnje pare teh ali onih ptičjih vrst. Tihomir Makovec je na primer pred časom zbiral trupelce umrlih ptic na Obali. V podrumu letu je na številnih pohodih (niti sam ne ve, koliko ur je zapravil v sečoveljskih solinah ali Skočevskem zatoku) skupaj s prijatelji našel 69 kadavrov 26 ptičjih vrst. Za večino poginov je bil kriv človek.

Znašli smo se na komaj ohranjenem nasipu, še sredi vode. Izrjune oči najinih dveh vodnikov so na tleh kmalu odkrile štiri ali pet gnezd. V treh so bila še topla jajca. V dveh primerih je šlo za gnezdo belečlega deževnika, v enem primeru za gnezdo navadne čigre. Ko smo se približali gnezdu belečlega deževnika, je samica uprizorila pravi ritual dvorjavanja. S hlinjenjem, da je z njo nekaj narobe, je hotela odvigniti našo pozornost od gnezd in nas speljati stran. Uspešno ji je, saj se nisimo dolgo zadrževali pri gnezdih. Umaknili smo se in z varne razdalje opazovali. Čez kakih deset minut, če ne prej, se je ptica vrnila do svojega gnezda. Če je območje preletela, so ga nemudoma napadle čigre. Galeb, čeprav toliko večji, kmalu preda bitko in prizna, da je čigra pogumnejša, ko varuje svoj teritorij. Tudi čigra je vse redkejša. Izsuševanje ptičjega rezervata se hitreje desetka njena gnezda.

Največje veselje nam pripravijo poljotniki – v Evropi ogrožene ptice. V Sloveniji gnezdijo le še v sečoveljskih solinah. Komaj se znajdemo na nasipu, ki vodi do njihovih gnezd in mladičev, že vzletijo vsi sedem ali osemptičev, ki nas hočejo z glasnim kričanjem preplašiti. Hkrati seveda opozarjajo mladiče, naj se poskrrijejo v varne luknje med razpoke v izsušenem solinskem blatu. Res

gre za izjemne ptice. Tudi navaden turist, nepoznavalec ptic, ob pogledu nanje kmalu razume, zakaj se ljubitelji narave bojujejo za vsako ptico posebej. Borut Mozetič odkrije mladiča, ki je bil prevelik za razpoko, v katero se je hotel skriti, in hkrati premlad, da bi poletel. Poljotniki imajo ime po »poljotu« – to je po razlagah obeh vodnikov ravno muljasto dno, občasno zalito z vodo.

Med pet ur trajajočim izletom po krajinskem parku je sečoveljske soline neštetoletkrat v krogu preletel zasebni helikopter z bližnjega letališča. Če navadnega obiskovalca, vajnega civilizacijskih pridobitev, začne po tretjem ali četrtem preletu motiti glasn helikopterski vijak. Kako se šele počutijo občutljive ptice, ki se ne bodo nikoli dokončno privadile hrupnemu letenju velikana nad krajinskim parkom?! Toda park je daleč od tistih, ki bi morali bedeti nad njim. Kdo vidi mehanizacijo, ki koplje, kdo sliši helikopter, mularjijo, ki se gre safari z mopedi po solinskih nasipih...? »Pripravljajo se, da bi v solinskih bazenih uredili ribogojnice. Ekstenzivna marikultura v predelanih solinskih bazenih pa nikakor ne bi bila sprejemljiva,« sta prepričana ljubitelja ptic. Po njunem mnenju bi šlo ob takim načinu vzgoje rib za prevelik onesnaževalni vpliv na okolje. Dokler so ribe v kletkah v morju, še nekako gre. Tudi tam gre za določen vpliv, vendar je morja več in negativni vplivi se porazgubijo. V nizki, veliko bolj stoječi in toplejši vodi, pa bi gojitev rib pomenila katastrofo za okolje. Poleg vsega bi se z ribicami hoteli hraniti ptiči. Tega ne bi pustili ribogojci in prihajalo bi do spopadov med njimi in pticami. Gre za tehnologijo, ki jo želijo uvoziti iz Italije, kjer so menda že zdavnaj spoznali, da je nesprejemljiva. V medobčinskem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine pravijo, da bi vsak načrtovan poseg na območju solin prej dobil proučilo, preden bi ga dovolili. V preteklosti je veljalo, da bi gojenje morskih organizmov, marikultura torej, lahko bilo v sozvočju s solinami. Zdaj pa se zdi, da ni vseeno, kakšna marikultura.

Škofjeljske soltarje je v solinarski muzej pripeljal colnar, ki je po rodu iz Dalmacije. Povedal nam je, da na osebo zaručna 250 solinarjev za triurni izlet iz Pirana do solin. In kmalu naveže besedo na vprašanje meje na morju. Kaj bo, ko bodo Hrvaši hoteli prozati solina? Dragonja je nekdo res tekla sledi zaliva, začeti pogovor. In ko smo mu že

hoteli povedati, kako je z zgodovino solin, se je začel sam zanašati nad Zagrebom. Le kako, da so tam tako kratkovični, nas sprašuje. Pred leti so colnarji iz piranske občine pripeljali po tisoč do 1500 kopalcev na savdrijsko obalo, da so imeli kaj delati na drugi strani, zdaj ne morejo prodati enega piva... »Na taj način Zagreb neče dolgo, izgubit čie i Istro!«

Ptiči ne vedo za mejo in za pogajanja o njej. Toda meja po Dragonji, kakršno predlaga hrvaška stran, bi razdelila park. Kako bi to vplivalo nanj, seveda ne ve nihče. Sive, velike bele in male bele čaplje, za zdaj zbrano in mirno lovijo svoj plen ob ustju Dragonje. Nihče več ne zažiga trstičja onstran Dragonje in iz njega veselo zvrgljo in poje. Tudi lovec menda ni več na območje solin in k izlivu reke. Le tu in tam je še mogoče najti prazne tulle, ki pričajo, da so pred leti s šibrami skrbeli za »naravno« selekcijo med 200 različnimi vrstami ptic, ki preletavajo to ptičjo postojanko evropskega pomena ali pa gnezdiijo v njej. Zadnja leta tu prezimuje velika bela storklja, pred leti so nedaleč od solin opazili celo planinskega orla...

Sečoveljske soline nujno potrebujejo gospodarja. Nekoga, ki bo skrbel za minimalen red v njih. Zdi se, da je ta izjemni prostor vendarle predalac od tistih petih ali desetih ljubiteljev narave, ki bi naredili vse za njegovo ohranitev. Veliko je uspešno že tistim, ki so dosegli zakonsko zaščito območja. Toda odloku navkljub je v solinah še zmeraj premalo

reda. Interesi in apetiti so različni. Celo med varuhi narave so razlike. Slovenija je nedavno ratificirala ramsarsko konvencijo in sečoveljske soline vpisala med močvirja mednarodnega pomena, na katerem so pomembna gnezdišča močvirskih ptic. Če je Slovenija s to konvencijo in konvencijo o biološki raznovrstnosti mislila resno, pomeni, da mora storiti vse potrebno, da bi še naprej ohranjala sveta bitja, ki stalno ali pa občasno prebivajo v teh solinah. Toda očitne kršitve kažejo, da bo moralna država bolj podpreti še vse preveč osamljena prizadevanja. Solinarski muzej se zdaj na primer poteguje za priznanje Evropskega muzeja leta (kakršno je dobil Kobariški muzej). To bi bila za vse, ki jim količjak uspe bedeti nad solinami, in tiste, ki so muzej z etnološko zbirko uredili, zaslužena spodbuda. Muzej, ki ga je to pomlad obiskalo kar veliko solarskih in drugih turističnih skupin, je namreč vse bolj nepogrešljiv sestavni del krajinskega parka, je samo delček vsega trsteja, kar čaka Slovenijo pri zavarovanju te izjemne ptičje in nasplah naravne postojanke. Ker si upravljavec solin (Droga Portorot) privoščijo tudi nezakonite posege, pa lahko samo upamo, da se bodo v Sloveniji (ali v občin) kmalu dogovorili, kdo bo odgovoren za skrb nad krajinskim parkom. V občini si po sprejetju posebne resolucije o tukajšnjem parku že prizadevajo, da bi obkloplili posebnemu koordinacijsko telo, ki bi imelo zadnjo besedo pri urejanju parka. Bo to zaleglo?

Boris Šuligoj

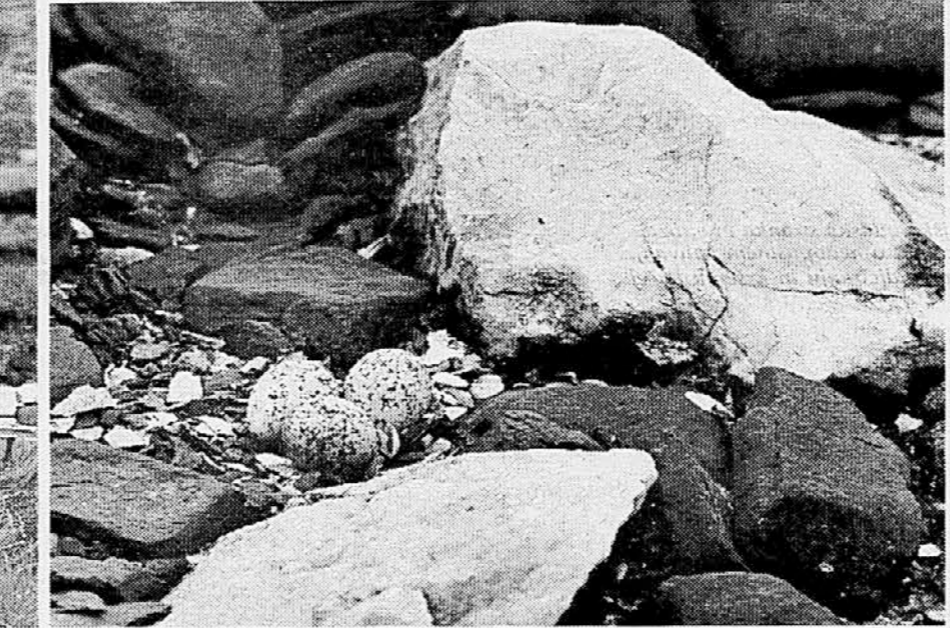

Foto: Miško Kranjc

Za začetek si bom sposodil misel ameriškega Slovence Boštjana M. Zupančiča, ki je dejal nekako takole: če ves čas preživiš le v Sloveniji, na svet gledaš v monotehniki. In če si nekaj časa v tujini, ga začneš opazovati v stereotehniki.

In za Washington, ki sem ga ob obisku na Mednarodnem denarnem skladu po dolgih osemih letih spet doživel, velja še toliko bolj. Statistika tega mesta je bogata. Tu je največ ambasad na svetu (menda 186), tu je seveda sedež večine ameriških državnih institucij in še sedež najpomembnejših mednarodnih finančnih institucij (Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke, Mednarodne finančne korporacije). Navsezadnje je to glavno mesto edine svetovne velešole.

Washington šteje tri milijone prebivalcev. Krepko če polovico je črni. Ti se gnetejo v jugovzhodnem delu mesta, ki ima največjo stopnjo kriminala na prebivalca v ZDA. Beli manjšini je uspelo združiti razkošni severozahodni del in predmestja, vendar črni počasi osvajajo ulico za ulico. Sedaj so segli že do 16. ulice na severozahodu in vsi preji bogati predeli mesta so zdaj umazani in zanemarjeni. V ZDA bo še veliko rasih nemirov.

Mesto Washington si je izmislil oče Amerike George Washington. Ko se je po osamosvojitvi 13 kolonij izpod Združenega kraljevstva leta 1780 pokazala potreba po glavnem mestu, so izbrali lokacije zaupali legendarnemu vodji upora. George Washington, že precej star, naveličan večdnevnega jahanja v New York ali Filadelfijo ali Williamsburg, je bilu svojega posestva Mont Vernon odščitnil kos Marylanda in kos Virginije in v močvirjih ob reki Potomac zarisal štrikotno ozemlje z imenom District of Columbia in izdelavo načrta mesta zaupal francoskemu urbenistu v L'Enfantu. Temu ozemlju in še širni okolici danes vijo pravijo Washington DC, čeprav je bilo to sprva le ime naselja sredi tega območja. Lokacija je bila vizionarska. Pravi tu še danes poteka meja med ameriškim Severom in Jugom in tudi večina bitk v državljanski vojni je bila prav okrog Washingtona, samo mesto pa je bilo vedno v rokah Severnjakov. Do državljanske vojne se tu ni dogajajo kaj posebnega, poslej pa je bilo to mesto, in to se vidi na vsakem koraku, središče imperija, z vsem, kar to pomeni. In je še danes.

Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka
Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka sta predvsem ogromni birokratski instituciji z izjemno produkcijo novega znanja, ki jim omogoča veliko moč vpliva na svetovne dogodke. MDS skrbi zlasti za plačilnobilančne

težave držav članic, Svetovna banka za njihov razvoj. Obe instituciji, ustanovljeni sredi 40. let delujeta kot finančni združni držav članic, kjer pa je pri odločanju pomembno le to, koliko ekonomske moči ima katera. Odločanje pa je pomembno, kajti podatki in ocene, ki jih naredita ti dve instituciji, nekaj veljajo. Primer: MDS na podlagi 4. člena svojega statuta za vsako državo članico vsako leto opravi pregled stanja gospodarstva in oceno primernosti predvidene ekonomske politike. Delo opravi misija MDS, poročilo pa sprejme njegov izvršni odbor. Poročilo z oceno (npr. za Slovenijo) dobiijo vse države članice se v vladnih ustanovah in v centralnih bankah tudi pozorno bere, je pa tudi svojevrstna gospodarska promocija. Če je poročilo ugodno, nam bodo nekje, npr. v nizozemski izvojni banki, namesto enoletnih zavarovanih poslej ponudili dvoletna, če pa ni, morda še enoletnih ne bo več. Samo v tem primeru je razlika morda 100 ali pa 1000 delovnih mest v Sloveniji.

Poročilo seveda temelji na dejstvih, vendar ima končna ocena vedno prizvok subjektivnosti tistih, ki odločajo. Zato je pomembno biti zraven. In Slovenija v MDS ni zraven. V MDS, med zdaj 1.500 zaposlenih, še nikoli ni uspelo priti nobenemu Slovencu. Kot predstavnik države je med funkcionarje svoje ljudi v bivši Jugoslaviji zrinila Srbija, v strokovne službe ob zelo zahtevnih kriterijih pa ni mogel priti še nihče od zainteresiranih. Resnici na ljubo so nekoč službo ponudili dr. Milanu Vodopivcu, pa jo je iz osebnih razlogov zavrnil.

MDS in Svetovna banka sta tudi stičišče velikih poslov, visoke mednarodne politike, vir nestetih koristnih informacij, mesto vpliva na odločitve pomembnih bank širom po svetu. Sta kraja, kjer močni postajajo še močnejši. In če tam nimaš svojih ljudi z možnostjo reagiranja na mestu samem, z osebnimi stiki, z znanjem in poznavanjem, si enostavno odrinjen.

V Svetovni banki je za Slovenijo bolje. Tam je med strokovnjaki zaposlenih šest Slovencev ekonomistov in še funkcionar Boris Škapin, ki je svoj visok položaj obdržal še od Jugoslavije. Ta je bila ekonomsko mnogo močnejša in ji je pripadal višji položaj, ki ga

Slovenija pač ne bo imela nikoli. Vsaj s Škapinovo funkcijo smo tudi mi nekaj iztržili od dediščine bivše Jugoslavije.

V Washingtonu imamo še veleposlanstvo, ki ima skupaj z ambasadorjem in šoferjem pet zaposlenih. Ambasade večjih držav imajo v Washingtonu po nekaj sto zaposlenih v razkošnih diplomatskih dvorcih. Naši se stiskajo v štirih pisarnah neke povprečne ugledne poslovne stavbe na neprestitvi lokaciji in poslovenzem, ki se zanimajo za posle s Slovenijo, streežejo s podatki o naših podjetjih iz starih katalogov z mnogimi že neveljavnimi telefonskimi številkami, ker ni denarja, da bi slovenska veleposlanstva opremili vsaj s poslovnimi imenikom RS.

Pogled z distance

Kdor je v Washingtonu že slišal za Slovenijo, ve vsaj to, da je to nekaj drugega kot preostala bivša Jugoslavija in da smo med državami v tranziciji daleč spredaj. Sliši se še o uspešni monetarni reformi, tudi po zaslugi intenzivne propagande Borisa Pleskoviča in Jeffreya Sachsa. To pa je v glavnem vse. Politiki nas definitivno uvrščajo v Evropo 2 (Poljska, Češka, Slovaška, Madžarska), medtem ko je že Hrvaška, takole v pomenkih, ponavadi uvrščena v Evropo 3 (preostali Vzhod). Ko slišijo še za naš letošnji proračunski deficit (vsaj v MDS so ločenost centralne banke od vlade, politična stabilnost in nizek proračunski deficit temelj verovanja ekonomske religije) v višini 1.8 odstotka bruto domačega proizvoda, ki se sicer meni zdi že napol usoden, zamanejo z roko, češ, vi ste že tako rekoč v nebeših. Glede na kakšno Ukrajino z deficitom v višini 35 odstotkov bruto domačega proizvoda, ki se iz bede ne bo izkopala še vsaj tja do leta 2010, je to zelo res in človek vestanje kar dobro volje. Toda ko se primerjaš z razvitimimi in se zamisliš, kako je naša državna uprava celjena proti učinkovitosti, kako zelo je socializem polenil ljudi in jih navadil na privilegije, kako je pri nas bogatejši še vedno greh, kako v parlamentu in medijih primitivno zmaguje nad znanjem, kako je pri nas vsaka novost pričakana s porogom, kako bi skratka lahko živeli še mnogo bolje, te popade sveta jeza.

Politična kultura

Čeprav se morda kdo še spomni predvolilnih zmerljivk med Clintonom in Bushom, je Washington prava šola politične kulture. Politiki se sicer silno kregajo, vendar vsaj v primeru razprav o ekonomski politiki redko slišiš vrednostno sodbo. Vsi govorniki le o številkah, torej o argumentih. Vlada se s številkami seveda baha, opozicija z njimi dokazuje nesposobnost vlade. Resni časopisi so resni, in kar tam piše, velja. Rumeni tisk pa je rumeni tisk in tega nihče ne jemlje resno. Meja ločnica je zelo jasna, kazni za žaljivke in obrekovanje pa astronomske. Ko sem po prihodu domov vzel v roke prvi časopis, sem sicer vsega hudega vajden doživel kulturni šok, ko sem na naslovni strani prebral izjavo nekega socialdemokratskega poslanca, ki je nekemu ministru očital, da je nesposoben in še mevža povrh. Četudi bi bilo to res, bi v ZDA bila to prav gotovo zadnja javna izjava v zadnjem mandatu tega poslanca. Potem sem bral pisma bralcev in je bilo tri četrtine samega zmerjanja in žaljivk. In potem nekaj časa nisem bral nič več.

Splošno vodilo Američanov je misliti pozitivno. Vsakdo je cenjen in spoštovan, dokler res ne dokaže, da tega ni vreden. Potem je seveda konec kariere. In stvar se začne že v osnovni šoli. Se takšen neokretnen debelunež ne pri tlovaldi deležen spodbud soščolcev in učiteljev, kot da bo zdaj zdaj osvojil naslov svetovnega prvaka. Kdo ve, koliko mojih debelunskih soščolcev smo s porogom zajeli za vse življenje?

Izpljeni detajli

Življenje v Ameriki glede na Slovenijo niti ni simpatično, je pa prav gotovo bolj kakovostno. Telefoni in uradnih nikoli ne zvonijo v prazno, sestanki so dobro pripravljene in kratki, prostori niso zakajeni, knjižnice so bogate, vsaka politična odločitev je preanalizirana in stehtana v starih analitikov in strategov, trgovci se na vse načine trudijo za zadovoljstvo kupcev, pošta dela brezhibno, hrana je raznovrstna. Stvari skratka delujejo. In vse je giblje, kajti vse je treba plačati, vsak pa želi imeti še svoj stil. Imeti stil pomeni

uvrstiti se v elito in v prilogo uglednega časopisa ali revije. In elita pelje svet (posle) naprej.

Ne vidim detajla, ki ga ne bi mogli izpiliti tudi v Sloveniji. Pa jih bomo? Mnogih morda nikoli. To neskončno povečevanje povprečnosti (slovenska nevoščljivost), vsajeno v slovensko dušo in še podkrepjeno z desetletji socializma, ki vzbuja nizkotne strasti mnogih sosedov, sorodnikov, delavcev, poslancev, profesorjev, umetnostnih kritikov, skratka mnogih Slovencev, in ki zatira talente, nas tišči k tlom, proti Evropi 3. Če pa se enkrat prebijes skozi to fronto, postaneš relativno nedotakljiv, kar pa spet ni prav. Na univerzi najdete tudi ljudi, ki razen doktorske disertacije takih življenje niso napisali praktično nič in katerih moljje je po mnogih službah veliko. V ZDA se je treba neprestano dokazovati.

V naših medijih je malo hvale majhnih in velikih dosežkov, veliko kritiziranja in preveč zmerjanja. V šoli se otroci še vedno bojijo hvalliti se z dobrimi ocenami. Na tv poročilih iz parlamenta so v glavnem le posnetki poslancev, ki so se kregali med seboj ali z vlado, ne pa onih, ki so povedali kaj konstruktivnega. Vse bolj velja ocena, da so direktorji na splošno nesposobneži, barabe in tatoviti itd.

Meni pa se je po dvoinpolmesni ameriški »terapiji« iz prvih poročil po dolgem času najbolj vtisnilo v spomin to, da so letalski modelarji iz Logateca zmagali na nekem drugem mednarodnem tekmovanju in da je na nekem drugem mednarodnem tekmovanju s svojo reportažo zmagala mariborska tv ekipa. Zdelo se mi je prav imenitno.

Ta sredobežna sila slovenske povprečnosti je res zavora za vse novo. Spominim se zgrajanja vesoljne Slovenije ob pobudi poslanke Logarjeve, ki je predlagala bolj raznovrstne jedniliške v parlamentarni menzi, kjer sicer kuhajo zelo okusno, vendar dvakrat preveč kalorijno za sedeče poslance. Če tako mini novost neleti na tako hud odpor, ni čudno, da smo s procesom privatizacije skoraj najbolj zadaj od vse Vzhodne Evrope.

Washingtonska perspektiva za Slovenijo

V ekonomskem svetu in v mednarodni politiki zaradi svoje majhnosti nikoli ne bomo

pomenili veliko. Še kakšna Nizozemska s 15 milijoni prebivalcev je vse bolj odrinjena na rob. Tudi slovenski strokovnjaki in umetniki svetovnega formata se bodo z delovanjem v Sloveniji težko uveljavili. Vendar pa imamo npr. visoko raven tehnične kulture in ročnih spretnosti (skoraj vsaki vaški poba zna razstaviti in sestaviti motor). Zato v Sloveniji verjetno nikoli ne bomo proizvajali dobrih računalnikov, povsem verjetno pa bomo proizvajali dobre tipkovnice. In od tega se da lepo živeti, nekje sredi evropskega dohodkovnega povprečja.

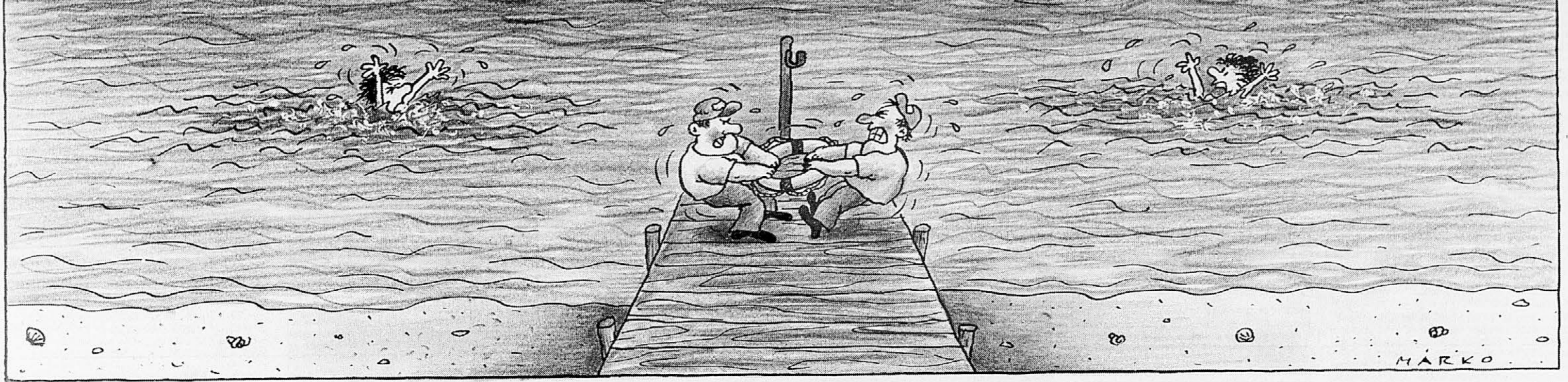
V Svetovni banki bomo lahko dobili kakšnih 150 milijonov dolarjev kredita, potem pa bo zanimivo edinole pridobivanje poslov na natečajih, kar pa bo treba početi bolj organizirano. V Svetovni banki in MDS moramo imeti zaradi informacij in osebnih stikov vsaj v strokovnih službah vedno nekaj svojih ljudi in prav tako v drugih mednarodnih institucijah. Slovenska ambasada bi morala biti nekoliko okrepjena z ekonomisti, saj možnosti za sklepaje poslov ni malo. Odkar smo samostojna država, je veliko neizkoriščenih možnosti za brezplačno udeležbo na seminarjih mednarodnih in ameriških vladnih institucij ter za brezplačno tehnično pomoč. Vsako leto bi moralo za nekaj tednov na izobraževanje v tujino vsaj nekaj tisoč Slovencev. In to takih, ki so že zaposleni, kajti ti se vračajo in želijo doma vpeljati spremembe. Slovenskih izdelkov je na ameriškem trgu (vsaj v Washingtonu) premalo in nekateri, predvsem taki, v katerih je vgrajeno veliko ročnih spretnosti, bi bili lahko povsem konkurenčni. Še kakšnih pet do deset slovenskih podjetij bi moralo prebiti led anonimnosti. Vsaj Elanu in Steklarni Rogaška je to že uspelo.

Ameriko mora doživeti tudi vsak podjetnik. Idej je toliko, da bi lahko mirno živeli le od kopiranja.

Z ZDA in drugimi razvitimi državami ter z Evropsko skupnostjo bi morali čimprej skleniti čimveč bilateralnih sporazumov (o odpravi dvojne obdavčitve, o zaščiti pred nekomercialnimi riziki, o spodbujanju investicij itd.), saj nam bo predvsem to zagotovilo imidž stabilne in perspektivne države ter utrdilo identiteto. In treba je vedeti, da smo izvršeni med držav v tranziciji in nikamor drugam. Če bi med temi državami s tržnimi reformami pri dogradili svojo zgodbo o uspehu, bi imeli v svetu zajamčeno pozitivno brezplačno publiciteto za naslednjih dvajset let. Kajti vsaj toliko časa si bo ves Zahod belil glasov z normalizacijo stanja v Vzhodni Evropi, kar pomeni, da bi bili za svet kot »case« ves čas zanimivi. Biti zanimiv za svet po pozitivnih stvareh pa pomeni veliko turistov, investicij, trgovanja, skratka boljše življenje.

Janez Kopač

Marko Kočevar

AVSTRIJSKI DNEVNIK

»Najbolj so ploskali Janši!«

MED DRUGIM

Ali naj te z vizijo posujem?

Po prašni cesti je krevsal trudni Slovenec. Kam, negodnik, pa kar brez vizije? I, na televizijo sem se nameril, tam je pogovor Slovenci in prihodnost pa nemara pod roko še kakšno vizijo dobodem.

Pa smo šli za njim.

In tam je bil zbran šopek slovenskih razumnikov.

»Venite ročce moje, zakaj bi še cvetele...«

Rečeno je bilo, da je nacionalni škandal, ker je narod ostal brez vizije.

Če bi ostal brez hlače, pa bi bila nacionalna sramota.

In kakšen pogled imajo na vizijo tisti, ki so ostali brez večerje?

»Mali sanja: vizija, ne ena – polna skleda...«

Drugi sanja: vizija v obilici...«

Hrustljiva zapečena vizija, ki se kar topi v ustih...«

In še je bilo rečeno, da je naša država pesniška metafora, ki je meso postala.

Se nam je že dolgo zdelo, da je nekako spesnjava. Ampak zakaj ravno dadisti? Na primer: »Buli kakor tale v novo vizijo.«

Še dobro, da sta bila tam tudi dva zgodovinarja, ki sta Slovence pretresla z novico, da je govorjenje o sto in tisoletnih osamosvojitvenih sanjah navadna abotnost.

(Opomba: Zanimivo je, da se nikoli ne vprašamo, o čem smo Slovenci sanjali pred tisoč in enim letom. Ve se o lepi boginji Živi, o črtih, o bogovih nad oblaki. Pred tisoč leti se je po dveh velikih morjih končalo pokristjanjenje – Slovenec in tja, na naše Kosovo polje, smo postavili začetek svojih sanj. Glejano z očmi našega davnega prednika, originalnega Slovenca, živimo mi, njegovi vnuki, v tisoletni krščanski sužnosti. Dragi krščanci in dragi krščence...)

»Ti njega s kruhom, on tebe z vizijo!«

Zakaj imamo lastno državo? Če je ne bi imeli, ne bi mogli danes sedeti tukaj in se pogovarjati o samostojni državi, je bilo rečeno.

Ali se je splašalo zaradi enega televizijskega Omizja zganjati tolikšen hrup?

Gre pa seveda za šibko antropično načelo, ki pravi, da bi bili v vesolju, ki bi bilo prostorsko in/ali časovno zelo obsežno ali pa neskončno, pogoji za nastanek inteligentnega življenja, izpolnjeni samo v nekaterih območjih, ki pa bi bila prostorsko in časovno omejena. Inteligentna bitja v takem območju potemtakem ne bi smela biti presenečena, če bi ugotavljala, da njihov prostor v vesolju ustreza pogojem, ki so potrebni za njihovo obstoj.

»Vesolje vidimo takšno, kakršno je, zato ker obstajamo.« (Stephen Hawking)

In kar je dobro za vesolje, je dobro tudi za samostojno Slovenijo.

Filozofa, ki je tudi pridno predel novo državo, pa je skrbelo, ker v državi ni pravega navdušenja. Poglejte koliko je samomorov pa tudi ob državnih praznikih samo deset odstotkov ljudi obesi zastavo!

Glede na to, da je se zmeraj več Slovencev, ki obesimo zastavo, in manj Slovencev, ki obesimo samega sebe, je to statistika, ki opogumlja.

»Vsaka vizija je dobra, pa če jo pes na repu prinese!«

Potem je moderator opazil, da manjka še osem minut. Nekaj časa so se sumljivo ogledovali, in ker se ni nihče javil, da jih je vzel, so pogovor zaključili.

Na koncu pa je bilo bodesečno rečeno takole: »Upam, da smo vam zbudili zanimanje za lastno prihodnost in vse, kar vam lahko rečem, je: Lahko noč!«

Za ubit, pa takšna prihodnost!

»Lahko noč, mili kraljeviči!«

Marko Zorko

Dunajski dnevnik Die Presse, tradicionalna referenca avstrijskega dnevnega tiska, že teden dni izhaja v novem formatu, z novo grafično podobo in v barvah. Rej ne drži več, kajti Presse je odslej v tako imenovanem berlinskem formatu (kot denimo Slovenske novice), s tem pa je Avstrija ob zadnji nadregionalni dnevnik, ki se ga v podzemni ali na tramvaju le težko dalo brati. Pravzaprav si šele danes podrobno ogledujem novo podobo Presse. Tako imenovani blok sistem (vsak članek je prelomljen kot pravokotnik ali kvadrat, brez »repov«, ki bi se vivali med druge naslove kot recimo v Delu), barvne fotografije in oglasi v kontrapunktu s poudarjeno najhjnimi (manjšimi kot prej) naslovi (po zgledu Neue Zürcher Zeitung) zbuja nekakšen »sodobnejši« občutek resnosti časopisa, s fotovizijami avtorjev glavnih člankov in malce več beline pa časopis vseeno »diha«.

Vsekakor po mojem okusu in nič ne bi imel proti, če bi si tudi Delo z nabavo tiskarne in dvigom tehnološke ravni omislilo kaj podobnega. Nova kakovost branja, je objuljalo vodilno geslo reklamne kampanje, s katero je časopis, ki je od lani kapitalno povezan z grafično založbo Styria, pospremil svojo naravnost revolucionarno preobrazbo. Kako se bo zaveda prijetila pri bralcih in oglaševalcih, je za zdaj težko napovedovati, toda kolegom pri zmeri konservativnem dnevniku bi od srca privoščil, da bi se jim vztrajanje v »resnem« žanru končno obrestovalo. Kakovostnemu tisku namreč v Avstriji nasploh ni lahko, tudi če za njim – kot denimo pri konkurentu Presse, liberalnem Standardu, stoji nemški kapital. Zadeva se ne prime in ne prime (oba časopisa imata približno tolikšno naklado kot Delo), medtem ko je medijskemu mogotcu Kurtu Faluku z bulvarcem za tri šilinge Täglich Alles uspelo na mah osvojiti milijonsko bralstvo.

Podobno je pri tednikih, kjer resna Profil in Wirtschaftswoche sicer še delata dobičke, vendar se zaradi zaskrbljivega upadanja števila oglasov vedno bolj tanjšata. Na drugi strani ima News, lani ustanovljeni »tednik za devetdeseta leta« s tretjino nižjo ceno, po dobrem pol leta že večjo naklado od obeh skupaj (deloma za zaslugi pravno spornih naročinskih akcij, povezanih z nagradami). Prenos videokulture v časopisno podobo, je nekdo dejal o ilustriranih z množico barvnih fotografij, prevlado kratkih tekstov in izrazitim prilaganjem okusu publike (predsednik Thomas Klestil, Jörg Haider, voditeljica Liberalnega foruma Heide Schmidt, Franz Vranitzky, Niki Lauda, Arnold Schwarzenegger in druge priljubljene osebnosti kot da so po zgledu aktualnih levic na MTV vzele v zakup naslovno in naslovne teme, saj je News v različnih vidikih sleherni od njih od lanskega novembra že nekajkrat predstavil). Navzlic prilaganju okusu (mlajše in srednje generacije materialno sorazmerno dobro sitirane) bralstva News vzdržuje določeno raven (liberalne) politične profiliranosti in odprtosti, koncept pa naj bi bil tako uspešen, da polovični nemški lastnik Springer menda razmišlja o tem, da bi ga presadil v domovino. Najbrž pa bi tednik po zgledu News (zaradi angleškega imena se nihče ne razburja) imel uspeh tudi v Sloveniji, seveda takrat, ko bo se bo standard dvignil in ko bo zrasel nov (manj zavisten in provincialen) srednji sloj. Če bo.

24. junija 1993

Dunajsko višje deželno sodišče je pravno močno zaprlo politične desje aforje Noricum: bivši kancler Franz Sinowatz, zunanji minister Leopold Gratz in notranji minister Karl Blecha so bili po treh mesecih sojenja oproščeni obtožbe, da so zlorabili službeni položaj in prekršili zakona o nevtalnosti in trgovini z vojaško opremo in orožjem. Tako so odločili porotniki in javni tožilec se na razsodbo ne posebna točka obtožnice zaradi zadrževanja in pomarejanja dokaznega gradiva obdobja od deset mesecev pogojno na tri leta (notranji ministrom očitno nikoli ni oproščeno, če se znajdejo na drugi strani) pa hoče odstraniti še ta madež. Avstrijsko pravosodje je torej v glavnem opravilo z zgodbo, ki se je začela pred več kot osmimi leti in ki je kasneje kot ena največjih avstrijskih povojnih afer dobila ime po proizvajalcu orožja Noricum. Omenjeno podjetje je namreč leta 1985 v vojno z Irakom zapletenemu Iranu prodalo topove in granate, čeprav jih po zakonu o prometu z vojaško opremo in glede na avstrijsko nevtalnost ne bi smelo. Pošiljka je bila po papirjih sodec namenjena v Libijo, Sinowatz (64), Gratz (64) in Blecho (60) pa je obtožnica bremenila, da kot pristojni člani vlade niso preverili njegove konkretnega cilja oziroma da niso ukrepali in umaknili izvoznega dovoljenja.

11. julija 1985, tako pravi obtožnica, naj bi se sedmerica socialdemokratskih politikov, med

njimi obtoženi, domenila, kako prikriti dejstvo, da naročnik orožja ni Libija, ampak Iran. Tega dne je namreč avstrijski veleposlanik iz Aten (naslednji dan je umrl zaradi srčnega infarkta) v zunanje ministrtvo poslal dokument, ki je baje neizpodbitno pričal o nezakonitosti posla. Namigi pa so prišli tudi z drugih strani, recimo od sedanjega predsednika republike Thomasa Klestila, takratnega veleposlanika v ZDA. Klestil pa je bil na procesu, ki ni trpel zaradi pomanjkanja prič z zvečenimi političnimi imeni, morda tisti, ki je prispeval eno odločilnih pričevanj v korist obtožencev. Tudi sam sem bil takrat, ko sem v Washingtonu slišal o trgovini z Irakom, bolj prepričan, da gre zgolj za govornice ali pa za novo zgodbo, ki jo hočejo naprti Avstriji, ker takrat zaradi Waldheima ni imela dobrih odnosov z ZDA, je, če povzamem, menil Klestil.

Proces je spremljala bolj ali manj ugašana notranjepolitična kampanja: socialdemokratski kancler Franz Vranitzky in predsednik parlamenta Heinz Fischer sta ob vsaki priložnosti demonstrativno izpričevala prepričanje o nedolžnosti bivšega strankinega vrha (za morebitne politične napake ne more biti pristojno sodišče, je dejal Vranitzky. Fischer je kot priča porotnike naravnost opozoril, da bodo z morebitno obsodbo storili napako), koalicijska ljudska stranka in opozicija pa sta kajpak vpili o nedopustnem vplivanju na sodišče, prejudiciranju in kršenju načela neodvisnosti sodstva. Na koncu sta se vsaj vladni stranki zbgotali: SPÖ kajpak zadovoljna z razsodbo, ÖVP pa jo je morala vzeti na znanje, če se ni hotela sama izpostaviti očutku, da ne spoštuje odločitev pravosodne veje oblasti. Za javnost je bila zadeva, kot so pokazale javnomnenjske raziskave, nepomembna od vsega začetka: Sinowatz, Gratz in Blecha so že dolgo politično mrtvi (v isti stvari jih je svojčas »obsojil« ustrezn parlamentarni odbor, pa tudi nevtalnost, ki naj bi jo bili kršili, ni več tako zelo visoko na seznamu vrednot. Proces je torej bil, pravna država je pokazala, da so zanjo načeloma vsi ljudje pred zakonom enaki, za obsodbo pa ni bilo dovolj dokazov. In ne, bi si drznili pripomniti, pravega nekrofilsko-političnega ozračja kot kod drugod.

28. junija 1993

Klical me je kolega Rudolf Gruber, ki piše za več švicarskih časopisov in tednik Profil. Pravi, da je bil nekaj dni v Sloveniji, med drugim na proslavi slovenske neodvisnosti v Ljubljani (»Ti, ljudje so najbolj ploskali Janši, manj Kučanu, za Peterleta pa se nihče ni zmenil! Aja, in evropske zastave, ki je še lani plapolala, nisem nikjer videl!«) in bi zdaj rad »na meni« preveril višje. Seveda ga zanima predvsem ozadje zloslutnega (ominoznega, kot je dejal) pisma šesterice: Je Kučan res jugonostalgik? Ima dve sestri v Beogradu? Ali ni malce komično, da je tisti zgodovinar dobil odlikovanje, če meni, da Slovenija ne more brez Jugoslavije? Ali dejstvo, da sta Kučan in Drnovšek na vodilnih funkcijah, ne potrjuje

trditve o prikriti vladavini komunistov? Hoče Kučan res izredna poblastila? Kaj bi rad Janša? Kaj pomeni Peterletov podpis za obstoj koaliciije? Niti trdil se nisem, da bi mu odgovoril neposredno; poskušal sem samo prispevati kakšne nove elemente za njegov mozaič, s katerim se je vrnil iz Slovenije.

A bolj ko je govoril oziroma spraševal (»Ti, ljudje so se mi zdeli presenetljivo potruti, frustrirani!«), bolj me je spominjal na Gerharda Seifrieda in Gerharda Rotha, poročevalca avstrijske televizije in radia, ki sta že minuli teden s svojimi prispevki odprla novo poglavje v dojemanju Slovenije. Moja dežela nenedoma ni več zvrna učenka in neoporečna de-

NEVARNE KULTURNE PRELOMICE

Naslednje bojišče

Civilizacija je najširša raven kulturne identitete, ki jo ima človek. Civilizacije so v precejšnji meri določene z religijo. Ta jih loči veliko bolj kot karkoli drugega. Človek je lahko na pol Francoz in na pol Arabec. Težko pa je biti na pol katoličan in na pol musliman. Religija se prebujajo po vsem svetu. Najbolj očitno je to v islamskih državah, a godi se vsehovsedno. Poglejte samo, kaj se dogaja v Indiji s hindujsko napadalnostjo. Poglejte fundamentalizem in krščanstvo.

Trditve, da bo naslednji spopad, ki grozi Zahodu, prišel od muslimanskega sveta. Zakaj?

Islam je razen krščanstva najstrožja vera na svetu. Ne ločuje med vero in politiko. Drugi, prevladuje občutek, da je Zahod napadel muslimanski svet, ga izkoristil in da je zdaj prišlo do neke obilne renesanse. Ta spopad bo imel veliko oblik. Človek ne mara o tem razmišljati kot o veliki apokaliptični svetovni vojni med islamom in Zahodom.

Kje v muslimanskem svetu, pa mislite, bo prišlo do tega sooočenja?

Do njega je v določeni meri že prišlo na tleh nekdanje Jugoslavije in na mejnem območju med muslimanskim svetom in nemuslimanskimi ljudstvi. Najpomembnejša ločnica v Evropi je zdaj tista, kjer se končuje zahod-

mokracija, sorazmerno bogata in razvita reformna država, ni več primer »kako-bi-slo-če-bi-bili-tudi-Srbi-in-Hrvati-tako-pametni«, ampak je čedalje bolj podobna bratovščini (jugoslovanski in drugi nekdanji socialistični), od katere hoče proč. Na vse strani sumničnega (jugo)komunističnih zarotah, trditve o neučinkovitosti in šibki koaliciji (ki naj bi ji Janša, kot je poročal Roth, v naslednjih tednih spodmaknil oporo, ker hoče sam biti ministrski predsednik), malverzacijah in manipulacijah, nesposobnosti za mirno reševanje konfliktov (Samo Kobenter je pred mesecem dni v Standardu o hrvaško-slovenskem sporu zaradi meje med drugim zapisal, da je Slovenija enako hitro kot Hrvaška pozabila sanje o brez-

mejni svobodi), gospodarstvo je v katastrofalnem položaju (dve minuti po Rothovem poročilu je bilo enake oznake, brez kančka gradacije, deležno tudi hrvaško gospodarstvo), ker je toliko in toliko brezposelnih, ker ni tujega kapitala, privatizacija pa se še ni niti začela. Skratka podoba, ki »povprečnega« porabnika novinarskih informacij v Avstriji nikakor ne prepričuje o tem, da je Slovenija »nekaj drugega«.

Od te nove podobe do retoričnega (?) vprašanja »Zakaj niso lepo ostali v Jugoslaviji, saj niso nič drugačni?« pa ni več daleč. Ker ne verjamem, da so moji avstrijski kolegi, ki jih v glavnem vse osebno poznam in si tudi zato upam trditi, da so – kakšna po paranooidnem oziranju za sovražniki zaudarajoča kvalifikacija – dobromamerni, del nekakega propagandnega aparata, ki bi moral »pripraviti teren« za (čigavo že? Kissingerjevo? Vatikanško? Kominternovsko?) restavracijo Jugoslavije, vzroka, zakaj so letos iz Ljubljane poročali tako, kot da bi se »lanskih naklonjenih reportaž malce sramovali, ne bi iskal pri njih.

Vojko Flegar

zgodimi državami, na primer Iranom, Irakom, Sirijo in Libijo na drugi. To je v prvi vrsti vojaška zveza, v kateri konfucijanske države dobavljajo orožje in oboroževalno tehnologijo.

Gre Zahod predalet v svojem razoroževanju?

Bližamo se temu. Čas je, da Zahod to razoroževanje upočasni.

To je potemtakem bolj zapleten položaj kot hladna vojna?

Hladna vojna je bila razmeroma preprosta. Rusi nikakor niso imeli kompleksa mučeničarstva. Bili so racionalni na tisti način, kakor mi dojemamo racionalnost. Ni pa jasno, kakor mi dojemamo racionalnost. Ni pa jasno, kakor mi dojemamo racionalnost. Ni pa jasno, kakor mi dojemamo racionalnost.

Podoba »Zahoda proti preostalim« pač ni tolažila?

Dolgoročno se bo moral Zahod naučiti živeti v svetu, v katerem ne bo imel istega enakega vpliva, kakršnega je imel preteklih 200 do 300 let. Moral se bo naučiti prilagoditi se drugim civilizacijam.

Time, London

Kaj vas je potegnilo v ZDA? Radovednost? Ste želeli usvajati v tujem okolju, vas je domače okolje utesnjevalo...?

Ko sem pred nekaj leti prišla v Washington, nisem imela dosti pojma o tem, kako umetniki v ZDA živijo, kako ustvarjajo, kako se prebujajo. Niti nisem vedela, kako se umetnost »dogaja«. Kmalu pa sem ugotovila, da so Američani zelo odprti, zanima jih predvsem samo delo, kvaliteta dela in ne, recimo, umetnikova narodnost.

Se vam zdi, da v evropskih državah v večji meri upoštevajo umetnikovo narodnost in že na podlagi tega selekcionirajo umetnike, ki jih »sprejemajo«?

Mislím, da je Evropa v tem smislu precej bolj zaprta, vsak nacionalni prostor ima tudi svoje preference glede umetniškega okusa. To je razumljivo, saj umetnost v Evropi podpira nacionalno identiteto. V ZDA pa živi tako veliko pripadnikov različnih nacij, da so navajeni drugačnosti. Torej imajo celo prednost, če pokazuje nekaj drugega.

Kakšne pa so možnosti za delo v ZDA v prihodnosti?

Vsi umetniki, ki jih poznam, so tudi zaposleni, nekateri imajo tudi dve službi. Položaj umetnika v Ameriki ni dosti bolj odlični od položaja umetnika v Sloveniji. Umetnost je v ZDA dosti manj cenjena kot v Evropi. V Evropi nacionalno identiteto, kakor sem že dejala, podpira kultura, za kar v ZDA, kjer živijo vse narodnosti v eni državi, jasno, ni pretirane potrebe. Tipična evropska država daje za kulturo dosti več denarja kot ZDA. Sicer pa imajo Američani res višji standard in je zato tam lažje živeti in torej tudi lažje ustvarjati. Velika je tudi možnost izbire, od ateljejev do razstavljanja. Skoraj vedno lahko najdeš prostor, ki ti ustreza. Zadnjih pol leta sem imela atelje v Baltimoru, kamor sem se vozila eno uro, vendar je vožnja do tja in nazaj odtehtala cena najemnine. Atelje je bil stara tramavska postaja. Prijetno pa je bilo tudi delati s kiparji, ki so tam ustvarjali.

Glede na to, da ste šli v ZDA nepriljubljeni, kakšni so bili vaši začetki? Kako ste ustrezno ljudi seznanili s svojim delom?

V Washington sem prišla brez kakršnihkoli referenc. Kmalu pa sem spoznala kiparje, katerih delo me je zanimalo, in ti so mi povedali, kam naj pošljem dokumentacijo o svojem delu, kar sem tudi storila. Tako se je začelo. Dokumentacija sem pošiljala različnim galerijam in tiste, katerim se je zdelo moje delo zanimivo, so mi takoj odgovorile. Nato so sledile razstave. Res pa je, da je treba nenehno kandidirati, stalno moraš biti navzoč. V ZDA ne more razstavljanje bitko, ki čaka, da ga bodo poklicali. Svoje delo moraš ponujati, in kogar zanimaš, stopi s tabo v stik.

Kaj pa je za umetnika, ki ustvarja v ZDA, največje priznanje?

Vsak umetnik ima svoje pov, vsak dela svojo kariero in zdi se, da si vsaka lahko najde svoj življenjski prostor. Sama sem razstavljala v neprofitnih galerijah in na univerzah, kar ni bilo naključje. Neprofitne galerije zanima

MARJETICA POTRČ

Oditi v Novi svet, to je evropska travma

Marjetica Potrč je leta 1977 diplomirala iz arhitekture, devet let kasneje je diplomirala na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost, nato pa je leta 1988 končala še podiplomski študij kiparstva na isti akademiji. Tretno živi in ustvarja v Washingtonu D. C., z njo pa smo se pogovarjali med krajšim obiskom v Sloveniji, ko je prišla iz Benetk. Na letošnjem Beneškem bienalu se Marjetica Potrč predstavlja v dveh paviljonih, razstavlja pa je že v evropskih razstaviščih (med drugim v Glasgowu na razstavi Expressions v Third Eye Centre Gallery), v ameriških neprofitnih galerijah in na univerzah.

predvsem sporočilo umetnosti in torej niso prodajne. Kot tipična umetnica Vzhodne Evrope govori o ideji in kulturi in sem torej našla svoj prostor v teh razstaviščih. Čutila sem veliko delovati mimo strogega okvira za zbirateljske galerije in njihovih interesov. Res pa je, da prihajam iz drugačnega kulturnega okolja kot ameriški umetniki. Tipični ameriški kipar je zelo pozoren na to, da ne njevska dela tudi prodajajo. Na predstavitvah svojega dela so me najprej vprašali, kako vendar svoje kipe prodajam. Zdelo se mi je zelo zabavno, ko sem se tako vedla v ogledalu, saj se s tem vprašanjem prej nikoli nisem ukvarjala.

Kaj je tako privlačno pri vzhodnih umetnikih, da jih v ZDA sprejemajo z odprtimi rokami? Jjim manjka lastnih svežih ustvarjalnih idej?

Amerike Vzhodna Evropa sploh ne zanima, zanima pa jih, če si kot Vzhodnoevropejec v ZDA — oni gledajo s te pozicije. Zahodne Evrope pa njen vzhod ni zanimal vse do padeča berlinskega zidu. Šele ko se je politična situacija spremenila, so se začeli v večji meri zanimati za vzhodnoevropske umetnike, vendar predvsem zato, da bi svoj umetniški trg razširili. Gre preprosto za trg in vpliv, zelo naivno bi bilo misliti, da gre pri podpiranju vzhodnoevropske umetnosti za kakršnokoli moralni interes.

Letos razstavlja na Beneškem bienalu. Je bila pri selekciji in kasneje pri podeljevanju nagrad pomemben kriterij tudi nacionalnost ali predvsem umetniška kakovost?

Letošnji Bienale je želel biti širok, poleg nacionalnih selekcij je bila še vrsta vzporednih razstav, dogodkov. Sekcija Aperto naj bi promovirala zanimive avtorje in tu naj bi bila kakovost umetnosti prvi ključ za izbor. Spominjam se, da sta dva ameriška galerista rekla, da je VSSD (slikarska skupina Veš

slikar svoj dolg, op. J. S. A.) ena od treh najboljših postavitev. Dodeljevanje nagrad nacionalnim paviljonom pa se ravna po starem evropskem hierarhičnem ključu, po katerem si nagrade razdelijo najmočnejše evropske države med sabo. Nacionalni paviljoni so fasade Evrope v malem, kar postaja počasi dolgočasno. Mislím, da bo moral kmalu tudi kak Poljak ali Madžar dobiti nagrado.

Kako pa ste se v slovenskem paviljonu ujeli z Irwinji?

Na Bienalu imam dve postavitvi in z obema sem zelo zadovoljna. Obe — ena v slovenskem paviljonu in druga v okviru razstave Koexistenca umetnosti — sta delovali povsem različno. V slovenskem paviljonu deluje moj kip stena, kot fizična pregrada in iz Irwinji smo se v razumevanju fizičnega in idejnega prostora umetnosti kar posebej sestavili. Druga stena, torej druga postavitev, na Kopenhagenski umetnosti pa deluje kot čipka, kot pogled v benški prostor arhitekture. Beneške fasade je treba gledati, vsaka zase je samostojna lupina, hkrati pa je le vizualni

izgovor. Arhitektura v Evropi je prostor predstavitev, hierarhije, formalizma, torej evropske načina mišljenja par excellence. Evropa živi v preteklosti. Razstava Koexistenca umetnosti je predstavila umetnike Srednje Evrope. To ni nov koncept. Ta razstava je le prenesla graški Triagon v benški prostor.

Na tej razstavi so sodelovali tudi Srbi in Hrvaši...

Za nekatere je bila ta razstava kontroverzna, kar je po svoje ironično, saj je selektor deloval, kot že naslov pove, v smislu povezave in možnosti obstoja različnosti. Poleg tega je razstava pričala, da obstaja za nami preteklost in da je pred nami prihodnost.

Se pravi, naj umetnost ne bi imela embarga?

Ne verjamem v prekinitve dialoga med umetniki.

Zakaj je toliko instalacij, slika pa po drugi strani izginja? Se danes želi umetniki najraje izražati prav prek instalacij, kipov, arhitekturnih prijemov?

Ena najboljših razstav, kar sem jih videla v zadnjem času, je bila retrospektiva nemškega slikarja Sigmarja Polkeja v Hirshhorn Museum v Washingtonu. Dejstvo je, da se zdi, da slika »izginja«, ne pomeni krize avtorja, ampak splošne percepcije sveta. Kot kaže, izgublja ta renesančni konstrukt, kot sta strogo razumljena slika ali kip, tla pod nogami. Ne verjamem, da lahko umetnik uide duha čusa. Zelo preprosto: danes ne morem delati enako in isto kot renesančni kipar.

Vaša umetnost ni socialno angažirana...

Vse bolj se sprašujemo, kaj sploh je umetnost. Umetnost se iznačuje s pojmom kulture, ki pa je razumljiva v vsakem prostoru drugače. Zato vidimo vedno več stilov ali pristopov, ki imajo dostikrat zelo malo skupnega s klasičnim pojmovanjem umetnosti. Pri nas je zelo močna formalistična šola, kar je sicer čisto v redu, samo zavzeti se moramo, da ob tem načinu razmišljanja soobstajajo še drugi. Če dopustiš različnost drugega, je laže delati po svoje.

Boste ostali v Ameriki, se boste vrnili?

Ostati v Ameriki, oditi v Novi svet, to je evropska travma. Ko živiš tam malo dalj, vidiš, da imajo tudi oni veliko problemov, prav tako kot mi. Profesionalno je Amerika lepa izkušnja in tam delati je razbremenjujoče. Vendar — posej je posej in vanj se meša še kup tretjih reči. Tam ne mislim ostati. Sem človek Evrope. Danes bi se morala Evropa marsikaj zgledovati po odprtosti Amerike, recimo po možnosti izbire, ki jo ponuja. Vložiti moramo toliko truda, da bomo lahko normalno delovali v svetu. V zadnjem času ima pri nas za to veliko zaslug Moderna galerija, ki je z organizacijo razstave velikega števila dobrih tujih umetnikov pomagala zadržati Slovenijo in Evropo na zemljevid kulturnega prostora Evrope. Prav tako tudi druge galerije, od katerih vsaka išče svoj interesni krog. Gre za navzočnost. Da ne bomo gledali svet od zunaj, ampak da bomo v njem delovali.

Jelka Šutej Adamič

trajekte, ki bi pravzaprav morali na odpad, in vožnja čez reko traja od dveh do sedem ur, odvisno, ali je ta široka pet ali petnajst kilometrov. Otoki nastajajo čez noč in čez noč tudi izginjajo. Vse je v večnem gibanju. Zemljevidi, ki danes še držijo, bodo bolj utrjenji že zastareli.

Kje in kdaj naj se zaježi? Nasipi tj ob vodi bi bili najcenejša rešitev, vendar povsem nerelaistična. Daleč od rek? Potem bi bilo treba preseliti še več ljudi. A kam z njimi? Že danes je Bangladeš najgostejše naseljena država na svetu, že danes je sedemdeset odstotkov kmetov brez zemlje, živijo v revščini, ki jo izvedence označujejo za brezupno. A živijo vendarle, in sicer zato, ker je preklestvo Bangladeša hkrati tudi njegov veliki blagoslov. Vsakolike poplave povzročajo sicer milijonske škode, stanejo na tisoče življenj in izganjajo na milijone ljudi iz njihovih koč, hkrati pa je zaradi njih Bangladeš plodna dežela. Več kakor dva milijona ton blata, ki ga prinašajo vsako leto na polja, pomeni brezplačno gnojilo. Obenem so reke in poplavna območja nacionalni ribniki; iz njih prihaja 77 odstotkov vseh rib, ki jih nalovijo prebivalci Bangladeša. Ribe so glavna hrana podeželskega prebivalstva, pokriva jo kar 80 odstotkov potreb po živalskih beljakovinah, in to brezplačno. Ko bo dežela izsušena, ne bo več rib in produkta ribjih farm, ki jih propagira Svetovna banka, si lahko privoščijo le bogati.

Projekt ne daje odgovora na vprašanje, kaj se bo zgodilo, ko bodo jezovi zadrževali blato, tako da se bodo reke v najkrajšem času izsušile in bo voda prestopila vrhove nasipov, pa tudi ni odgovora na vprašanje, kakšne bodo posledice jezov na severu za delto na jugu. »Zabloda je misliti, da nasipi pomenijo varnost,« pravi Mudzibul Huk Dulu, človek, ki organizira dva milijona ljudi na vrhoviških otokih iz živega peska, ki kljub smrtni nevarnosti nimajo druge izbire, kot da na izredno plodnih tleh hitro pospravijo nekaj žetve, preden bodo spet izginit v vodi. Ti jezovi so v Flood Action Plan kratko in malo pozabljeni, prav tako kot štirje milijoni, ki živijo v velikih polderjih — ti bodo ob visokih vodah poplavljeni.

Flood Action Plan prav tako ni upošteval dosedanjih izkušenj z nasipi in velikimi polderji v Bangladešu, verjetno zato, ker so skoraj izključno negativne. Utemeljiti ni mogoče niti glavnega argumenta Svetovne banke, ki pravi, da se bo dvignila proizvodnja hrane. Že sedaj znaša intenzivnost žetve 160 do 180 odstotkov in eksperti pričakujejo, da se lahko dvigne največ za nadaljnjih 20 do 30 odstotkov, kar je premalo, da bi upravičilo stroške in tveganja, ki jih prinaša projekt.

»Razvojna pomoč bi se morala orientirati po prioritetah ljudi,« ugotavlja profesor ekonomije Svapan Adnan, eden izmed najbolj neutrudnih kritikov Flood Action Plan. Vendar kaže, da za zagovornike projekta to sploh ne igra nikakršne vloge. Ko je anketa med prebivalci distrikta Tangail pokazala, da ljudje nadejno imeti nasipov, da hočejo sistem odvodnjavanja, so jo takoj končali. Kajti ves ta cirkus razvojne pomoči v Daki, hoče imeti svoje sinekure. Tam je 300 organizacij, od UNDP, ki sodi k OZN, do cerkvenih in bengalskih, in na tisoče izvedencev in svetovalcev si hoče zagotoviti svojo prihodnost. Poleg tega se je velikanska in lenobna bengalska birokracija navadila na to, da je razvojna pomoč njihov samoumevni dohodek.

»Če pride deset pfenigov od ene marke do tistega, ki mu je bila namenjena, je to že zelo veliko,« sodi eden izmed veterenov razvojne pomoči. V zadnjih dvajsetih letih je v Bangladešu brez sledu izginito več kakor petdeset milijard evrov razvojne pomoči.

Res je, da je bilo v poplavi stoletja leta 1988 pod vodo 62 odstotkov države in da jih je bilo leto dni prej 42, v normalnih razmerah znaša ta delež 20 odstotkov. To je seveda hudo. A v zadnjih petindvajsetih letih je veliko več ljudi umrlo zaradi starihovih tafunov kakor zaradi poplav: pol milijona leta 1970, od 138.000 do 280.000 pred dvema letoma. Vendar Flood Action Plan tega tako rekoče ne upošteva, čeprav bi bilo mogoče z majhnim delom vsena denarja financirati zares učinkovite vrstvene ukrepe na obalnem območju — jezove in bunkere. Potrebovali bi jih 3.500, vsak od njih pa stane 10.000 dolarjev.

»Poskusi, da bi ukrotili naravo, nimajo nikakršnega smisla,« pravi Kusi Kabir. Kajti poplav iz Bangladeša ni mogoče pregnati. Kritiki zahtevajo moratorij za urednjevanje Flood Action Plan, dokler ne bo zbranih dovolj novih spoznanj o njegovih posledicah. Zahtevajo pa tudi, da se upošteva dejanske potrebe prebivalstva, ki se je naučilo živeti s poplavami. Bolje bi preživel, če bi bilo ob letnih časih več zletih hrane, če bi bila medicinska oskrba boljša in če bi deloval učinkovitejši sistem opozarjanja in napovedovanja poplav.

Slabo premišljen, zanikrno načrtovan, komercialno orientiran in hlastno usreščen, pri čemer niso bili upoštevani prizadeti in ni bila opravljena analiza stroškov — Flood Action Plan v marsičem spominja na nesrečni primer v indijski dolini Narmada. A drugače kot tam je v Bangladešu stvari še mogoče obrniti. Kajti tukaj je le ena opcija: živeti z naravo, ne proti njej.

Die Zeit, Hamburg

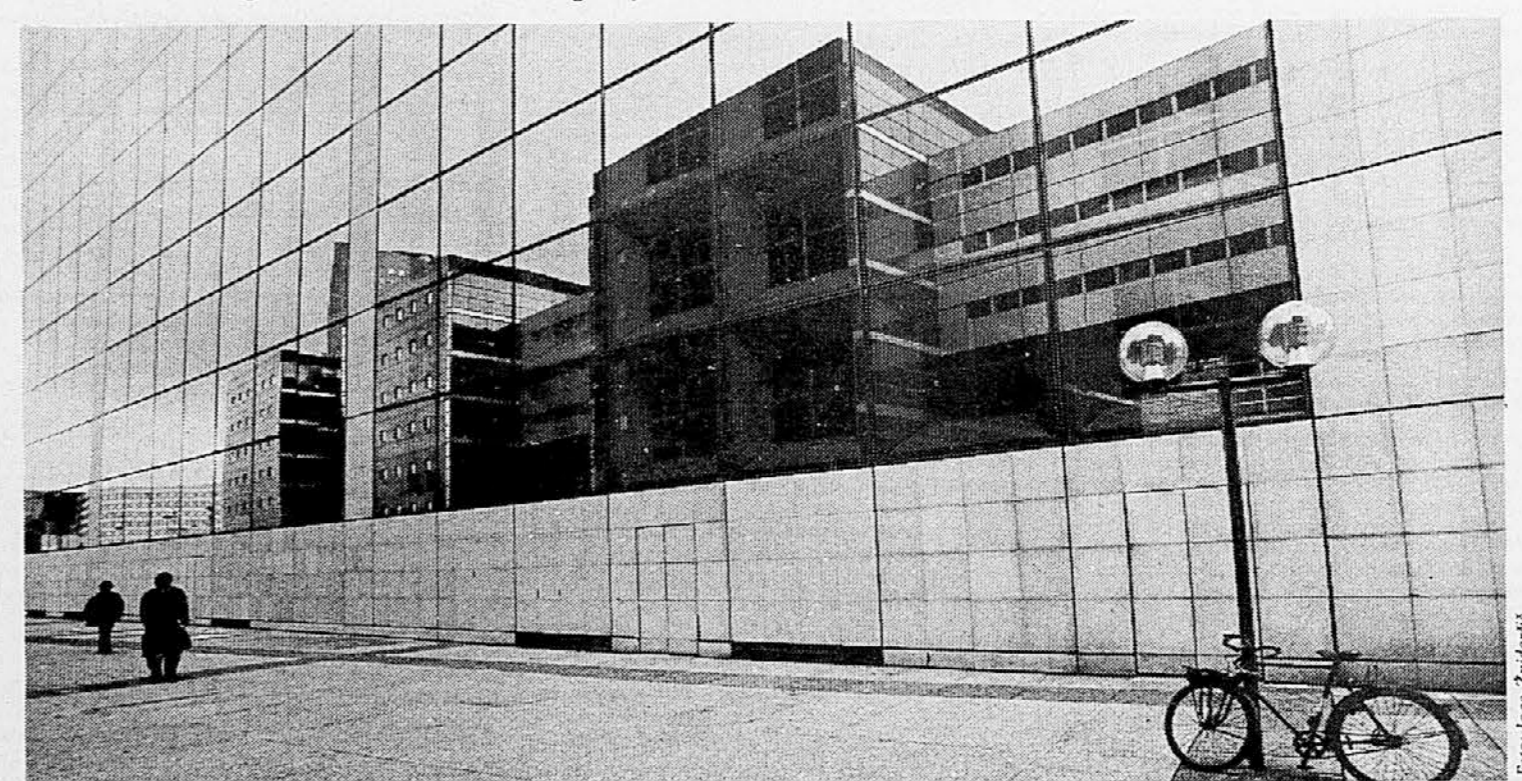

Foto: Janez Zinkar

RAZVOJNA POMOČ

Katedrala neumnosti

Natančno pred štirimi leti, junija 1989, je sedem najbogatějšíh industrijskih držav na svetu sklenilo, da si bo z denarjem davkoplačevalcev postavilo gigantski spomenik. »Tudi naše stoletje mora graditi svoje katedrale,« je izjavil Jacques Attali, takrat svetovalec predsednika francoske države, in do nedavnega predsednik Razvojne banke za Vzhodno Evropo, ki je doslej vtaknila več denarja v gradnjo lastne stavbe kakor pa v obnovo nekdanjega vzhodnega bloka.

Vsem udeležencem so bile še sveže v spominu televizijske podobe iz Bangladeša; leta 1988 je »poplava stoletja« zalila dve tretjini države, 2500 ljudi je umrlo in 45 milijonov jih je ostalo brez strehe. Celo prestolnica Daka je bila nekaj dni odrezana od sveta. Dokler bodo vsakoletne poplave pustošile po deželi, bo beraška škodolica sveta, nepopisno revni Bangladeš brezupen primer, je dejal predsednik Mitterrand in svojim kolegom predstavitelci francoski načrt, s katerim naj bi bil problem rešen: dvojno naravno naj bi v Bangladešu ukrotilo 3500 do 4000 kilometrov nasipov in polderjev, razsežnosti, ki jih svet doledje še ni videl. Kajti le če obstaja vsaj minimalna varnost, je mogoče dobičkonosno investirati v razvoj kmetijstva.

To je bila rojstna ura tako imenovanega Flood Action Plan, enega izmed največjih razvojnih projektov sploh, ki bo stal — odvisno od tega, kako bo usreščen — od pet do deset milijard dolarjev. Dvajset odstotkov stroškov odpade na nemškega davkoplačevalca. Samozgani reševalci so se dela lotili s takšno naglono, da reševalci sploh niso imeli časa vprašati, kaj bi zaradi tisočletnih izkušenj s poplavami mogli sami prispevati k načrtu, ali da bi počakali, kaj bodo pokazale naraščajoče študije o tem, kakšne bodo posledice programa za ekološko, ekonomijo in predvsem za socialno okolje.

Prva faza, od leta 1990 do 1995, je že poglobila 150 milijonov dolarjev in začela so se že tudi prva gradbena dela. Celoten projekt pa obsega tolikšno množico različnih delnih projektov, v katero so zajeti tudi že obstoječi sistemi varovanja pred poplavami, da je — kot vse kaže — pregled izgubila celo Svetovna banka, ki ta mamutski program koordinira. Tretja konferenca približno dvajsetih držav dajalk, ki je bila konec maja v Daki, je zato tudi poskušala zakriti naraščajočo negotovost zagovornikov projekta s skrivalicami. »Bili smo presenečeni, ko smo ugotovili, da nimajo odgovorov na celo vrsto naših vprašanj,« pravi Kušij Kabir, predsednik združbe

nja nedržavnih organizacij za razvojno pomoč v Bangladešu.

Vsaj nizozemsko vlado, ki je k programu prispevala svoj know-how pri gradnji polderjev in katere izvedenci so doslej prisegali na kontrolirano poplavljanje, so obšli takšni dvomi, da je v Bangladeš poslana novo, lastno preiskovalno komisijo, in predsednik Svetovne banke Perston je za zaprtimi vrati baje dejal: »Druge Narmade si ne moremo privoščiti.« Kajti vse, kar je nastalo na francoskih risalnih deskah: 4,5 do 7,4 m visoki nasipi ob glavnih rekah, kontrola vsakoletnih poplav z velikimi polderji in sistemi odvodnjavanja, izboljšanja namakalnih metod in s tem povečanje proizvodnje hrane, varstvo prebivalcev pred naraslimi vodami in s tem tudi možnosti za izboljšanje infrastrukture — vse to je prepričljivo zgolj v teoriji. Resničnost pa je videti čisto drugačna.

Bangladeš in voda sta eno. Kdor dva meseca po deževnem obdobju leti nad deželo, vidi vodo, vodo, samo vodo. Iz nje štrlijo le grčiči s človeškimi bivalci. Tam, kjer se mogočne reke zlivajo v morje, je meja med kopnim in vodovjem povsem zabrisana. Obale ni, vsaj ne v mokrih letnih časih. Deželo, ki je nekaj dvakrat večja od Bavarske, prepreda 250 rek in rečnih strug, ki merijo neverjetnih 24.000 kilometrov. Trije veletki Ganges, Bramaputra (ki se tukaj imenuje Džamuna) in Meghna, tvorijo za Amazonko drugi največji rečni sistem na svetu. Z neznanjo silo derejo vode v deževnem obdobju od severa proti jugu in se razlivače čez rečne struge. V indijski zvezni državi Meghalaji, ki leži severno od Bangladeša, pade na leto od 11 do 25 metrov dežja (11.000 do 25.000 litrov na kvadratni meter), kar je še večja količina, kot so vodne mase, ki pritekajo z izsekanih pobočij Himalaje. Lani se je ustje Gangesa pomaknilo za 250 kilometrov proti vzhodu. Reka se je na sotočju z Bramaputro v enem samem letu premaknila za 550 metrov in mestecje Cvendpur, ki stoji na tem kraju, je moralo v zadnjih dvanajstih letih kar osemkrat na novo graditi svoj pristan. Bangladeš kupuje po vsem svetu

Tudi v prihodnje ne bomo odgovarjali na morebitne nove prispevke druge strani, ampak bomo delali pozitivne zelene projekte.
Dr. Leo Šeferko, Za Zelene-ekološko socialno stranko

Pripiš

Uredništvo Dela s tem zaključuje to polemikko.

Uredništvo

Delo, 26. junija

Naglo sodišče na Novem trgu 3/1

Zdi se, da z gospodom Bracom Zavrnikom nisva bila na isti prirreditvi. Kaj bi si on mislil o sprejemniku, ki bi nekatera poročila sprejel nepopačeno, nekaterih sploh ne bi sprejel, druga pa bi hudo popačil?

Zapis je značilen za dvoje. Prvo so težave pri poskusih sporočanja strokovnih zadev širsiemu krogu ljudi. Na eni strani posamezni uredniki za take prispevke pogosto mislijo, da so nezanimivi ali prezahtevni (na primer gospod Mile Setine za moj prispevek o hladnem zlivanju atomskih jeder ali gospod Janko Lorenec za moj prispevek o Galileju). Na drugi strani pa pišejo nekateri novinarji lahko o vsem kar povprek.

Drugo so nenavadne zadeve, ki jih imenujejo okultne ali mejnoznanstvene. Ali nezamenljivo del novinarjev in urednikov s svojim odporom od strokovnih prispevkov in z nagnjenjem do nenavadnega ne prispeva še dodatno k širjenju neznanja?

Ali bi se Sobotna priloga usodila objaviti poročilo o tovrstnih izkušnjah z novinarji in uredniki in celo z Društvom novinarjev?

Gospoda Zavrnika ni vredno zatočiti pri društvu, rekel bo, da je poskusil pisati šaljivo. Zares, ni je stvari, na katero se ne bi smelo pogledati s šaljivo strani: posmeh je močno orožje. Toda tudi v tem pogledu so novinarji na boljšem. Delo je dvakrat odloklilo šaljiv prispevek profesorja Ivana Kuščerja o bioenergiji.

Ali ni rekel Jan Hus: »Sveta preproščina,« ko je videl ženico, kako je muko vlekla poleno za njegovo grmado?

Janez Strnad, Ljubljana

V Sobotni prilogi iz poročila o javnem posvetu o alternativni znanosti bralec ni spoznal, kaj je bilo na Novem trgu 3/1 povedanega in kaj je dodal poročevalec. Iz magnetofonskega traku razberem, da ni bilo govora o slanozvezskih mormonih, duhovnih woodooja v zombijih in še o več stvareh iz poročila. V uvidnem referatu na posvetu je bilo rečeno, da razmerje med znanostjo in vero ni predmet posveta. Drugi zamerk poročevalca je, da je nekatere misli, ki so bile povedane, opremil z navednicami in jim dal s tem verodostojnost dobesednega citiranja. Tako mi pišeje stavek: »Paraznanost je živila in bo živila, kljub temu pa moramo proti njej ukrepati. V uvidnem referatu Čemu spomenica in javni posvet o alternativni »znanosti« sem prebral: »S spomenico in vsem, kar bo tu povedano, želimo samo povečati količino informacij, ki izhajajo z več vidikov, najpo vodi k boljši rešitvi spornih vprašanj, tudi v dilemi, ali se obrniti za pomoč na znanstvenika ali paraznanstvenika.« Ob tem ponastava vprašljiv naslov poročila in podnaslov Spodaj med znanostjo in paraznanostjo. Če sta bila dva diskutanta ob zagovoru alternativne »znanosti« po mnenju poročevalca moralno prizadeta, tega nisemo načrtovali. Res pa je, da so pri znanstvenem testiranju postopkov, ki jih uprabljajo alternativna »znanost«, doslej v svetu alternativni še vedno poglobljaj krajši konec, pa naj se še tako hvalijo s svojimi uspehi v praksi.

Da zanje zmerno navija tudi poročevalec o zasedanju »naglega sodišča«, sklepam iz njegove na posvetu neizrečene trditve: »...čeprav je Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) v Afriki uzakoničila vračo za legitimen obli v sicer pomankljivi zdravstveni oskrbi prebivalstva.« Naj to novico potrdi ali ovrne Slovensko zdravniško društvo, ki je član WHO. Sam dodajam samo odstavek iz naše Spomenice znanstvenih in strokovnih združenj, objavljene v Sobotni prilogi teden prej. Potem ko je omenjeno, da se alternativni pogosto sklicujejo na tuje slovnost, ustanove in strokovnjake, izjavljamo: »Ker smo povezani z vodilnimi strokovnjaki in ustanovami po svetu in poznamo tujo literaturo, lahko ugotovimo, kaj od sklicevanja alternativcev na domačo in tujo strokovnost je resnično.«

To pripravljeno bi lahko uporabil tudi poročevalec glede WHO. Naj povem še svojo izkušnjo, da mednarodne strokovne zveze, katerih članice so tudi mnoge države iz nerazvitega sveta, razpravljajo pogosto konja s sklepom, da je zadevo treba še naprej proučevati. To je najboljši način za pridobivanje sredstev za njihovo delo.

